

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Βαθμός Ασφαλείας:
Να διατηρηθεί μέχρι:
Βαθ. Προτεραιότητας:

Αθήνα, 20-09-2016
Αρ. Πρωτ. 153915/Δ2

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π/ΘΜΙΑΣ ΚΑΙ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠ/ΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ Α'

ΠΡΟΣ:

- Περιφερειακές Δ/νσεις Εκπ/σης
- Σχολ. Συμβούλους Δ.Ε. (μέσω των Περιφερειακών Δ/νσεων Εκπ/σης)
- Δ/νσεις Δ/θμιας Εκπ/σης
- Γενικά Λύκεια (μέσω των Δ/νσεων Δ/θμιας Εκπ/σης)

Ταχ. Δ/ση: Ανδρέα Παπανδρέου 37
Τ.Κ. – Πόλη: 15180 Μαρούσι
Ιστοσελίδα: www.minedu.gov.gr
Πληροφορίες: Αν. Πασχαλίδου
Τηλέφωνο: 210-3443422

ΚΟΙΝ.:

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής
Πολιτικής
Αν. Τσόχα 36
11521 Αθήνα

ΘΕΜΑ: Οδηγίες για τη διδασκαλία της Ιστορίας στις Α', Β' Ημερήσιου ΓΕΛ και Α', Β' Εσπερινού ΓΕΛ για το σχολ. έτος 2016 – 2017

Μετά από σχετική εισήγηση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (πράξη 35/2016 του Δ.Σ. ορθή επανάληψη) σας αποστέλλουμε τις παρακάτω οδηγίες για τη διδασκαλία της **Ιστορίας (Α', Β' Ημερήσιου ΓΕΛ και Α', Β' Εσπερινού ΓΕΛ) για το σχολικό έτος 2016-2017:**

ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ-ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Α' και Β' τάξη ημερησίου γενικού και εσπερινού γενικού Λυκείου

Η πρόταση εξορθολογισμού και μείωσης της διδακτέας ύλης στο μάθημα της Ιστορίας στη βαθμίδα του Λυκείου διαμορφώθηκε με βάση τους περιορισμούς που επιβάλλει το ισχύον Πρόγραμμα Σπουδών, το σύστημα αξιολόγησης και το σχολικό εγχειρίδιο. Στόχος της είναι να αποφευχθεί ο κατακερματισμός των υπό μελέτη φαινομένων, οι συνεχείς επαναλήψεις και η στεγανοποίηση των γνώσεων, ώστε να αποφευχθεί η στείρα απομνημόνευση, να διατεθεί διδακτικός χρόνος σε ενεργητικούς τρόπους μάθησης (π.χ. διερεύνηση, κριτικός σχολιασμός των πηγών) και να δοθεί η ευκαιρία στους μαθητές να εμβαθύνουν στη μελέτη και κατανόηση των ιστορικών φαινομένων.

Με αυτό το σκεπτικό συντάχτηκαν οι παρακάτω οδηγίες και προτάσεις για τη διδασκαλία του μαθήματος. Η ύλη παρουσιάζεται **βασικά** με δύο τρόπους: αναλυτικά και συνοπτικά (**αναλυτική παρουσίαση και συνοπτική παρουσίαση ή απλή αναφορά**). Τα φαινόμενα που παρουσιάζονται με **αναλυτικό τρόπο (αναλυτική παρουσίαση)** αποτελούν την **εξεταστέα ύλη** του μαθήματος, ενώ τα φαινόμενα που παρουσιάζονται με **συνοπτικό τρόπο (συνοπτική παρουσίαση ή απλή αναφορά)** **δεν εξετάζονται**. Στην περίπτωση της **διδασκαλίας της τέχνης**, που αποτελεί και μέρος της **εξεταστέας ύλης**, προτείνεται η διδασκαλία με **λέξεις – κλειδιά**, ώστε οι μαθητές να μπορούν να αναγνωρίσουν βασικά χαρακτηριστικά της. Συνιστάται επίσης η μελέτη έργων τέχνης και οικοδομημάτων από την περιοχή των μαθητών.

Έτσι με αναλυτικό τρόπο παρουσιάζεται η ομηρική, η αρχαϊκή και η κλασική εποχή, ώστε να αναδειχθούν τα γεγονότα εκείνα που σχετίζονται με την εμφάνιση και εξέλιξη της πόλης-

κράτους, αλλά και με την εξέλιξη του δημοκρατικού πολιτεύματος στην αρχαία Αθήνα μέχρι και την κρίση του 4^ο αι. π.Χ. Παρουσιάζονται ορισμένες πτυχές του έργου του Μ. Αλεξάνδρου και του ελληνιστικού κόσμου, ενώ δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να εμβαθύνουν στον ρωμαϊκό κόσμο μέσα από τη μελέτη της μετατροπής της Res publica σε ηγεμονία, τις ρωμαϊκές κατακτήσεις και τις συνέπειές τους, αλλά και μέσα από την κρίση του 3^{ου} αι. μ.Χ., που οδηγεί τελικά στις αλλαγές του 4^{ου} αι. μ.Χ. Οι τελευταίες μαζί με την αποδοχή του χριστιανισμού δημιουργούν τις προϋποθέσεις για τη μετεξέλιξη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε βυζαντινή. Τέλος με αναλυτικό τρόπο παρουσιάζεται και η ελληνοχριστιανική οικουμένη της περιόδου του Ιουστινιανού προκειμένου να γίνει αντιληπτός ο μεταβατικός χαρακτήρας ολόκληρης της περιόδου (4^{ος}-6^{ος} αι. μ.Χ.). Τόσο στην περίπτωση της αρχαίας ελληνικής ιστορίας όσο και στην περίπτωση της ρωμαϊκής προτείνεται η αναγνώριση βασικών χαρακτηριστικών έργων τέχνης, προκειμένου να καταστεί δυνατή η σύγκριση έργων τέχνης διαφορετικών περιόδων, να αναδειχθεί η στενή σχέση του ελληνικού και ρωμαϊκού πολιτισμού, αλλά και να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο η τέχνη προβάλλει πολιτικά μηνύματα.

Με **συνοπτικό τρόπο** διδάσκουμε, άρα δεν εξετάζουμε, στην τάξη αυτή ορισμένες ενότητες που σχετίζονται με τις παραπάνω κατευθύνσεις και των οποίων η διδασκαλία μέσα από δραστηριότητες θα βοηθούσε τους μαθητές να αντιληφθούν το ιστορικό παρελθόν ως ολότητα εντάσσοντας τα προς μελέτη γεγονότα και φαινόμενα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Συχνά πρόκειται για στρατιωτικά γεγονότα ή ακόμη και πολιτισμικά, τα οποία πιστεύουμε ότι οι μαθητές μπορούν να γνωρίσουν, δεν χρειάζεται όμως και να αποστηθίσουν.

Αυτό έγινε και στην περίπτωση των λαών της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου, των Αιγαιακών πολιτισμών, αλλά και του μυκηναϊκού, τους οποίους προτείνουμε να παρουσιάσουν με συνοπτικό τρόπο οι διδάσκοντες σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις, ώστε να διευκολυνθούν οι μαθητές στο να αποκτήσουν μια γενική εικόνα των πολιτισμών αυτών σε τομείς που θα τους απασχολήσουν και στην εξέταση και μελέτη του ελληνικού και ρωμαϊκού κόσμου. Μάλιστα, καθώς στην περίπτωση των λαών της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου, πρόκειται για αρχική ενότητα και δεν θα υπάρχει χρόνος οι εκπαιδευτικοί να οργανώσουν το μάθημά τους, προτείνουμε και ενδεικτικό σχεδιάγραμμα για το πώς μπορεί να οργανωθεί η συνοπτική παρουσίαση μιας ενότητας μέσα από κύρια σημεία που απαντούν σε συγκεκριμένα ερωτήματα. Στο σχεδιάγραμμα δίνουμε περιληπτικά τα σημεία εκείνα που πρέπει να μελετήσουν οι μαθητές με έμφαση στην πολιτική /οικονομική /κοινωνική οργάνωση των πολιτισμών αυτών σε συνάρτηση με την εξέταση του ρόλου του γεωγραφικού παράγοντα και του ρόλου της γραφής, ενώ και στην περίπτωση αυτή, η μελέτη της τέχνης κινείται στην κατεύθυνση της ανάδειξης της πραγματικότητας, της κοινωνικής, πολιτικής οργάνωσης των πολιτισμών αυτών. Με τον ίδιο συνοπτικό τρόπο προτείνεται και η εξέταση των αιγαιακών πολιτισμών και του μυκηναϊκού κόσμου. Οι κατευθύνσεις στις οποίες κινηθήκαμε και στην περίπτωση αυτή γίνονται φανερές μέσα από τις σχετικές δραστηριότητες, οι οποίες έχουν οργανωθεί κάτω από την ίδια οπτική και με βάση τις οποίες μπορεί να οργανωθεί η εξέταση των σχετικών ιστορικών φαινομένων.

Η πρόταση συνοδεύεται από **υποστηρικτικό υλικό** και **προτεινόμενη/ες δραστηριότητα/ες**. Το υλικό του σχολικού εγχειριδίου εμπλουτίστηκε με υλικό διαθέσιμο στο διαδίκτυο, προκειμένου να διευκολυνθεί ο διδάσκων στην εφαρμογή της διερευνητικής μάθησης και επεξεργασίας ιστορικών πηγών, ενώ οι προτεινόμενες δραστηριότητες στην ουσία αποτελούν ερωτήματα προς διερεύνηση. Εκείνο που πρέπει να γίνει κατανοητό είναι ότι το υποστηρικτικό υλικό και οι προτεινόμενες δραστηριότητες στηρίζουν αφενός βασικά σημεία της υπό εξέταση ενότητας και αφετέρου αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο, δηλαδή οι προτεινόμενες δραστηριότητες μπορούν να υλοποιηθούν με βάση το υποστηρικτικό υλικό. Έτσι, υλικό και δραστηριότητες συνθέτουν κάθε φορά ένα μικρό σχέδιο μαθήματος. Αυτό

δεν σημαίνει βέβαια ότι πρέπει να αξιοποιηθεί όλο αυτό το υποστηρικτικό υλικό, ούτε ότι μπορούν να τεθούν μόνο αυτά τα ερωτήματα. Είναι προφανές ότι ο εκπαιδευτικός, αλλά και οι μαθητές, μπορούν να επιλέξουν δικό τους υλικό και να θέσουν δικά τους ερωτήματα προς διερεύνηση σχετικά με τα προς εξέταση ιστορικά φαινόμενα.

Διδακτέα ύλη

Α΄ ΤΑΞΗ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

<u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : Οι λαοί της Μεσοποταμίας, η Αίγυπτος, σ. 10-30	2 ώρες
<u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : 1.1.Οι Αιγαιακοί πολιτισμοί: ο πολιτισμός του βορειοανατολικού Αιγαίου, ο κυκλαδικός πολιτισμός, ο μινωικός πολιτισμός, σ. 56-64. 1.2. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός, σ. 65-74.	2 ώρες
II.2.1. Ομηρική εποχή (1100-750 π.Χ) <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : Η αρχαία Ελλάδα (από το 1100 ως το 323 π.Χ)-εισαγωγικό σημείωμα, σ. 76 <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : Ομηρική εποχή (πρώτη παράγραφος της ενότητας), σ. 76 <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : Οι μετακινήσεις, σ. 77-78, Ο α΄ ελληνικός αποικισμός, σ.78-80 <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : Οικονομική, κοινωνική και πολιτική οργάνωση, σ. 80-82. <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : Ο πολιτισμός, σ. 82-83.	2 ώρες
2.2 Αρχαϊκή εποχή (750-480 π.Χ.) <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : Αρχαϊκή εποχή (2 εισαγωγικές παράγραφοι), σ. 84, Η γένεση της Πόλης –κράτους, σ. 84-85, Η σημασία του θεσμού της πόλης κράτους, σ. 85-86, Η κρίση του ομηρικού κόσμου, σ. 87-88, Η αντιμετώπιση της κρίσης, σ. 88. <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> του β΄ αποικισμού (8 ^{ος} -6 ^{ος} αι.), σ. 88-89. <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> των συνεπειών του β΄ αποικισμού, σ.89-92. <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : Τα Πολιτεύματα, σ. 92 -94. <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : Ο πολιτισμός, σ. 95, Η σημασία των Περσικών πολέμων, σ. 97	5 ώρες
II. 2.3. <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : Κλασική εποχή (480-323 π.Χ.) (εισαγωγικό τμήμα), σ. 98, Η συμμαχία της Δήλου-Αθηναϊκή ηγεμονία, σ. 98- 99 <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> των γεγονότων μετατροπής της συμμαχίας σε ηγεμονία και της δράσης του Κίμωνα (από: ο Κίμων, σ. 99, έως και τριακοντούταις σπονδαί, σ. 100). <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : Αθηναϊκή ηγεμονία, σ. 100 (μία παράγραφος) <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : Η εποχή του Περικλή, σ.100-103 <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : Ο Πελοποννησιακός πόλεμος, σ. 103-104 <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : η πρώτη και τελευταία παράγραφος της υποενότητας Η κρίση της πόλης κράτους, <u>συνοπτική παρουσίαση</u> : οι ενδιάμεσοι παράγραφοι σ. 104-105. <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : Η πανελλήνια ιδέα, σ. 105-6 <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : Ο Φίλιππος Β΄, σ. 106-107 <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> : Το Συνέδριο Κορίνθου, σ. 107-108 <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : Το οικουμενικό κράτος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, σ. 108-109	6 ώρες

<u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Το έργο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, σ. 109-112.	
<u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Ο πολιτισμός, σ. 112-114 <u>Με λέξεις- κλειδιά:</u> Αρχιτεκτονική, Πλαστική, ζωγραφική, σ. 114-117.	2 ώρες
III. <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Ο ελληνιστικός κόσμος, σ. 124, Η διάσπαση του κράτους του Μ. Αλεξάνδρου, σ.124-127. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Τα χαρακτηριστικά του ελληνιστικού κόσμου (μέχρι βασιλεία της Ανατολής), σ.127-129. 2.Ο ελληνιστικός πολιτισμός. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η γλώσσα, σ. 142-143, Τα γράμματα (το εισαγωγικό σημείωμα), σ. 144 <u>Συνοπτική παρουσίαση):</u> Οι επιστήμες, σ. 146-148 <u>Με λέξεις-κλειδιά:</u> Οι τέχνες, σ. 148-150	4 ώρες
Ο Ρωμαϊκός κόσμος	
<u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η χώρα, σ.168-9, Οι Ετρούσκοι, σ.169-170 <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η ίδρυση της Ρώμης και η οργάνωση της, σ. 170-172, Η συγκρότηση της ρωμαϊκής πολιτείας – Res publica, σ. 172-174.	3 ώρες
<u>Ενιαία συνοπτική παρουσίαση</u> της ρωμαϊκής εξάπλωσης και των κατακτήσεων: Η κατάκτηση της Ιταλίας, σ. 175, οι Καρχηδονιακοί πόλεμοι, σ. 176-178, Η επέκταση στην Ανατολή, σ.184-186, Οι κατακτήσεις στη Δύση, σ.187-188, Η διοίκηση των κατακτημένων περιοχών, σ.188-189 <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> η υποεπένδυση Η επικράτηση των Ρωμαίων, σ. 175-6.	1 ώρα
V.2. Οι συνέπειες των κατακτήσεων. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η οικονομία, η κοινωνία, σ. 190-193 <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η καθημερινή και πνευματική ζωή των Ρωμαίων, σ.193-195, Κάτω ο τιμητής, σ. 195 <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> της υποεπένδυσης Τιβέριος και Γάιος Γράκχος, σ. 195-197 και <u>συνοπτική παρουσίαση</u> των ενοτήτων Η ενοποίηση της Ιταλίας, σ.197-198 και Οι εμφύλιοι πόλεμοι, σ. 198-204.	5 ώρες
VI. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η εποχή του Αυγούστου (27 π.Χ.-14 μ.Χ.), σ. 208-211 (μέχρι την επέκταση των συνόρων) <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η επέκταση των συνόρων, σ. 211-212 <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Ο πολιτισμός την εποχή του Αυγούστου σ, 212-213 (μέχρι και «χρυσός αιώνας του Αυγούστου»). <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Οι διάδοχοι του Αυγούστου (14-193 μ.Χ.), σ. 214-219, εκτός από τα ακόλουθα που θα διδαχθούν αναλυτικά: <u>Αναλυτική παρουσίαση</u>, από το διάταγμα Καρακάλλα και τη σημασία του, σ. 215, μέχρι και τους νομοδιδάσκους, σ. 216.	3 ώρες
<u>Με λέξεις-κλειδιά:</u> Η ρωμαϊκή τέχνη, σ. 222-226.	2 ώρες
VI. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η κρίση του αυτοκρατορικού θεσμού, σ.228-229, Η οικονομική κρίση, σ. 229-230, Η κοινωνική κρίση, σ. 230-231. <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Οι βαρβαρικές επιδρομές, σ. 231-2.	2 ώρες

VII. 1. Η ύστερη αρχαιότητα (4ος - 6ος αι. μ.Χ.) <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Ο Διοκλητιανός και η αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας, σ. 236-238 <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Μ. Κωνσταντίνος: Εκχριστιανισμός και ισχυροποίηση της ρωμαϊκής Ανατολής, σ. 238-241 <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Οι θρησκευτικές εξελίξεις, σ. 241-247 <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Ο εξελληνισμός του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους, σ. 247-249 <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η μεγάλη μετανάστευση των λαών. Το τέλος του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους, σ. 249-254. (Αναλυτική παρουσίαση μόνο η υποενότητα: Το τέλος του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους, σ. 253-254).	4 ώρες
VII. 2. Η ύστερη αρχαιότητα (4ος - 6ος αι. μ.Χ.) <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η ανασύσταση της ρωμαϊκής οικουμένης, σ.256-258 <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η ελληνοχριστιανική οικουμένη, σ. 258-260.	2 ώρες

Από την παραπάνω διδακτέα ύλη των Γενικών Λυκείων αφαιρούνται για τα **Εσπερινά Ημερήσια Λύκεια** οι εξής ενότητες, επομένως και οι διδακτικές προτάσεις που τις αφορούν:

1. Οι λαοί της Μεσοποταμίας και η Αίγυπτος, σ. 10-30
2. Οι Αιγαιακοί πολιτισμοί, σ. 56-64
3. Η Ομηρική εποχή, σ. 76-84.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ	ΩΡΕΣ
I. Οι πολιτισμοί της Εγγύς Ανατολής <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Οι λαοί της Μεσοποταμίας, η Αίγυπτος, σ. 10-30 με έμφαση στην οργάνωση του ανθρώπου για πρώτη φορά σε εξελιγμένες κοινωνίες στη Μεσοποταμία και Αίγυπτο, μέσα από την εξέταση του γεωγραφικού και του ανθρώπινου παράγοντα. Το άγονο του εδάφους, τα περιορισμένα εύφορα εδάφη γύρω από μεγάλους ποταμούς, οι πλημμύρες των ποταμών, οδήγησαν στην πραγματοποίηση αρδευτικών εργασιών, προκειμένου τα εδάφη αυτά να δοθούν σε καλλιέργεια. Για την πραγματοποίηση των έργων αυτών ήταν απαραίτητη η ανάπτυξη ομαδικής εργασίας που επέτρεψε τη δημιουργία πλούτου και πλεονασμάτων και τελικά οδήγησε σε ευρύτερα πολιτικά σχήματα: αρχικά σε πόλεις-κράτη στη Μεσοποταμία των Σουμερίων, αργότερα σε κρατικούς σχηματισμούς (Ακκάδιοι, Βαβυλώνιοι, Ασσύριοι), σε δύο βασίλεια αρχικά και στη συνέχεια σε ένα ενιαίο Βασίλειο στην Αίγυπτο. Και στις δύο περιπτώσεις οι πόλεις κτίζονται κατά μήκος των ποταμών και κάποιες από αυτές αποτελούν την έδρα του ηγεμόνα. Στις πόλεις αυτές αναπτύσσονται βιοτεχνικές και εμπορικές δραστηριότητες. Οι Σουμεριοί αναζητώντας μέταλλα που έλειπαν από την περιοχή τους φθάνουν μέχρι τον Καύκασο, Μ. Ασία, Ινδίες, αλλά και τις ακτές της Μεσογείου. Οι Αιγύπτιοι ανταλλάσσουν δημητριακά, πάπυρο και πρώτες ύλες, όπως χρυσό, με ξυλεία, χαλκό, άργυρο κ.ά., και κατακτούν γειτονικές περιοχές τους, προκειμένου να εκμεταλλευτούν τα πλούσια κοιτάσματά τους, που έλειπαν από τη χώρα τους (Νουβία -σημ.Σουδάν-, πλούσια σε κοιτάσματα χρυσού και τη χερσόνησο του Σινά, πλούσια σε χαλκό). Η οργάνωση των κοινωνιών έχει ιεραρχημένη δομή και στην κορυφή της ιεραρχίας κάθε πόλης στη Μεσοποταμία βρίσκεται ο ηγεμόνας, αργότερα βασιλιάς, και ο Φαραώ στην Αίγυπτο, που λατρευόταν σαν θεοί. Η δύναμη των ηγεμόνων φαίνεται στις	2 ώρες

αρχιτεκτονικές κατασκευές και στις πόλεις που κτίζουν. Σημαντικό ρόλο είχαν οι ιερείς, οι ευγενείς και οι ανώτατοι κρατικοί αξιωματούχοι που προσέφεραν διοικητικές και στρατιωτικές υπηρεσίες, ενώ οι ελεύθεροι πολίτες ασχολούνταν σε μεγάλο βαθμό με τη γεωργία και σε μικρότερο βαθμό με βιοτεχνικές και εμπορικές δραστηριότητες. Μεγάλο αριθμός από τους ελεύθερους πολίτες, που ασκούσε τεχνικά επαγγέλματα, εργάστηκε στα μεγάλα έργα των Φαραώ της Αιγύπτου. Οι δούλοι στο κάτω άκρο της κοινωνικής πυραμίδας προέρχονται από πολέμους, δουλεμπόριο ή είναι τέκνα δούλων, σπανίως από πολίτες που έχασαν την ελευθερία τους λόγω χρεών.

Στην οργάνωση αυτών των κοινωνιών και στην ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων σημαντικό ρόλο είχε η ανακάλυψη της γραφής (σφηνοειδής στη Μεσοποταμία, ιερογλυφικά στην Αίγυπτο). Παράλληλα, επιστημονικές και τεχνικές ανακαλύψεις βελτίωσαν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων και έκαναν δυνατή την υλοποίηση των μεγάλων έργων της εποχής, ενώ θρησκευτικές αντιλήψεις οδήγησαν σε επιστημονικές γνώσεις στη σφαίρα της αστρονομίας και ιατρικής.

Υποστηρικτικό υλικό:

-Πηγές σχολικού βιβλίου

-[Χάρτης των ανατολικών λαών], Στοιχεία ελληνικού πολιτισμού, Ινστιτούτο διαρκούς εκπαίδευσης ενηλίκων, σ. 10:

<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/803>

-αναπαράσταση της πόλης-κράτους Μάρι της Συρίας που ιδρύθηκε γύρω στο 3000 π.Χ. στη δεξιά όχθη του Ευφράτη και προστατευόταν από 2 σειρές τείχη ύψους 2 μ.:

<https://imgur.com/q6HzBlf>

-Χάρτης με τη διάδοση της σφηνοειδούς γραφής, Αρχαιογνωσία και Αρχαιογλωσσία στη Μέση Εκπαίδευση στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας:

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/ag_history/browse.html?start=29

-αποσπάσματα από ντοκιμαντέρ για τον ρόλο της γραφής στην κατασκευή των πυραμίδων και στην ανάπτυξη του εμπορίου, «Ανθρωπότητα, η ιστορία όλων μας», επεισόδιο 1, History channel:

<http://www.greekdocumentary.gr/2015/05/Anthrwpothta-H-istoria-olwn-mas-Efevretes.html>

-[η τέχνη της Μεσοποταμίας και η τέχνη της Αιγύπτου], σχολικό βιβλίο Ιστορία Τέχνης, Γ' τάξη Γενικού Λυκείου:

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C111/62/475,1808/>

-σύντομο βίντεο (στα Αγγλικά) για τη κοιλάδα των βασιλέων στη Θήβα της Αιγύπτου και τον ρόλο της γεωγραφίας στην επιλογή της συγκεκριμένης θέσης:

http://www.thebanmappingproject.com/atlas/index_kv.asp?tombID=undefined

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

1. Διερεύνηση της επίδρασης που άσκησε ο γεωγραφικός παράγοντας στη δημιουργία και οργάνωση των πρώτων πολιτισμών σε Μεσοποταμία και Αίγυπτο.
2. Διερεύνηση του ρόλου της γραφής στην οργάνωση της κοινωνίας και οικονομίας των πρώτων πολιτισμών.
3. Επιλογή ενός έργου τέχνης (πυραμίδα, ζιγκουράτ), περιγραφή βασικών χαρακτηριστικών του και σύνδεσή του με την κοινωνική και πολιτική οργάνωση του πολιτισμού στον οποίο ανήκει.

Αναφορά σε Φοίνικες, Εβραίους, Χετταίους, Μήδους και Πέρσες, σ. 31-52. (ενδεικτικά: εμπορική εξάπλωση των Φοινίκων και εφεύρεση αλφαβήτου// μονοθεϊστική θρησκεία των

Εβραίων//το κράτος, ο πολιτισμός των Χετταίων και οι σχέσεις τους με άλλους λαούς//το Περσικό κράτος και η πολιτική του οργάνωση).

II. 1. Ελληνική προϊστορία

Συνοπτική παρουσίαση με έμφαση σε στοιχεία πολιτικής και κοινωνικής/οικονομικής οργάνωσης:

1.1. Οι Αιγαιακοί πολιτισμοί: ο πολιτισμός του βορειοανατολικού Αιγαίου, ο κυκλαδικός πολιτισμός, ο μινωικός πολιτισμός, σ. 56-64.

1.2. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός, σ. 65-74.

Νησιά ΒΑ Αιγαίου και Κυκλάδες

Υποστηρικτικό υλικό:

-Χάρτης σ. 57 του βιβλίου.

-«Πολιόχνη Λήμνου», ΙΜΕ:

<http://www.ime.gr/chronos/02/islands/gr/habitation/eb/index1.html>

-[Εικόνες και κατόψεις από τις ανασκαφές του οικισμού της Πολιόχνης], ΙΜΕ:

<http://www.ime.gr/chronos/02/islands/gr/gallery/habitation/ae2f.html>

-Πολιόχνη Λήμνου- «Βουλευτήριο», ΙΜΕ:

<http://www.ime.gr/projects/bouleuterion/gr/katopsis/poliochni.html>

-[Εικόνες και κατόψεις οικισμών από ανασκαφές στις Κυκλάδες], ΙΜΕ:

<http://www.ime.gr/chronos/02/islands/gr/gallery/habitation/cy.html>

-[Εικόνες από Θήρα], ΙΜΕ:

<http://www.ime.gr/chronos/02/islands/gr/gallery/technology/fr2f.html>

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

1. Εντοπισμός στο χάρτη των πολιτισμών: του ΒΑ Αιγαίου, του κυκλαδικού, του μινωικού και του ελλαδικού, μετέπειτα μυκηναϊκού. Σχολιασμός της γεωγραφικής θέσης των οικισμών κατά την εποχή του χαλκού.
1. Με βάση το διαθέσιμο υλικό, εξήγηση του γεγονότος ότι ο οικισμός της Πολιόχνης της Λήμνου χαρακτηρίζεται ως πόλη, καθώς και της σημασίας του κτηρίου που χαρακτηρίζεται ως «βουλευτήριο».
2. Περιγραφή χαρακτηριστικών στοιχείων των κυκλαδικών οικισμών (οχύρωση, είδος κτηρίων, σχήμα και ύψος κτηρίων, πλατείες, δρόμοι...), σχολιασμός των γεωγραφικών χαρακτηριστικών της θέσης όπου έχουν κτιστεί (μακριά/ κοντά στη θάλασσα, ύπαρξη νερού/πηγής...), υποθέσεις για το μέγεθος του πληθυσμού τους. Συζήτηση για τις εμπορικές σχέσεις που μπορούσαν να αναπτύξουν οι Κυκλαδίτες σύμφωνα με τη γεωγραφική θέση των νησιών και τις παραγωγικές τους δυνατότητες, αλλά και για τον ρόλο και τη σημασία που είχαν τα άτομα που ασχολούνταν με εμπορικές δραστηριότητες στην κοινωνία τους.
3. Συζήτηση για την εικόνα που σχηματίζει κανείς σχετικά με την κοινωνία των Κυκλαδίων με βάση τα κυκλαδικά ειδώλια και τις τοιχογραφίες από το Ακρωτήριο της Θήρας.

Μινωικός πολιτισμός

Υποστηρικτικό υλικό:

-[κατόψεις μινωικών οικισμών], ΙΜΕ:

<http://www.ime.gr/chronos/02/crete/gr/gallery/akrotir.html>

2 ώρες

-[κατόψεις μινωικών ανακτόρων], ΙΜΕ: http://www.ime.gr/chronos/02/crete/gr/gallery/zakros.html -[Σχεδιαστική αναπαράσταση του ανακτόρου της Κνωσού], <i>Στοιχεία ελληνικού πολιτισμού</i>, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, σ. 23 : http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/803 -«Αίγυπτος. Σχεδιαστική απόδοση τοιχογραφίας από τους τάφους των User και Rekhamara, με παράσταση Κρητών», ΙΜΕ: http://www.ime.gr/chronos/02/crete/gr/gallery/egypt.html -«Φουρνί Αρχαίων. Σκαρβαίος εισηγμένος από την Αίγυπτο», ΙΜΕ: http://www.ime.gr/chronos/02/crete/gr/gallery/frog.html -«Πνευματικά επιτεύγματα», (γραφή και γνώσεις μαθηματικών, γεωμετρίας, αστρονομίας κλπ.), ΙΜΕ: http://www.ime.gr/chronos/02/crete/gr/achievements/index.html Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Εξαγωγή συμπερασμάτων για την αστική οργάνωση του μινωικού πολιτισμού με βάση τα αρχαιολογικά κατάλοιπα. 2. Συζήτηση σχετικά με τη δομή και οργάνωση των μινωικών ανακτόρων και την κοινωνική διαστρωμάτωση στην οποία στηρίζονταν. Μυκηναϊκός πολιτισμός Υποστηρικτικό υλικό -χάρτης, «Η ναυτική δράση των Μυκηναίων»: http://www.e-yliko.gr/images/istoria/maps/files/mapsn2/Mec.jpg -«Η εσωτερική διακόσμηση των μυκηναϊκών μεγάρων», <i>Αρχαιολογία και τέχνες</i>, τευχ. 105 : http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/105-14.pdf -«κατοίκηση» (κατόψεις μεγάρων, οικιών και της ακρόπολης των Μυκηνών), ΙΜΕ: http://www.ime.gr/chronos/02/mainland/gr/mg/gallery/habitation/ha.html -σύντομο βίντεο για την πολιτική και διοικητική οργάνωση των Μυκηναίων, «Μυκηναϊκή κοινωνία και διοίκηση», Εκπαιδευτικά βίντεο, Φωτόδεντρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/video/8522/517 Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Διερεύνηση της πολιτικής /διοικητικής οργάνωσης του μυκηναϊκού κόσμου. 2. Ο ρόλος της γραφής σε Κρήτη και Μυκήνες. Σύγκριση με τον ρόλο της γραφής στους ανατολικούς πολιτισμούς.	
II.2.1. Ομηρική εποχή (1100-750 π.Χ) <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η αρχαία Ελλάδα (από το 1100 ως το 323 π.Χ)-εισαγωγικό σημείωμα, σ. 76 <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Ομηρική εποχή (πρώτη παράγραφος της ενότητας), σ. 76 <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Οι μετακινήσεις, σ. 77-78, Ο α΄ ελληνικός αποικισμός, σ.78-80 Υποστηρικτικό υλικό: -Χάρτης, «Μεταναστεύσεις ελληνικών φύλων μεταξύ 1125-1100», <i>Αρχαιολογικό Μουσείο Τεγέας</i>: http://www.tegeamuseum.gr/images/History_of_Tegea/Proistoria/Background_B_Eksaplws_i_El_Fylwn_2_1125_1100.jpg -Χάρτης, σ.79 του βιβλίου	2 ώρες

-πηγές, σ. 77 του βιβλίου.

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Ανάδειξη με τη βοήθεια χαρτών και γραπτών πηγών της έκτασης και σημασίας των μετακινήσεων της εποχής, καθώς και του φυλετικού χαρακτήρα της οργάνωσης των κοινωνιών της εποχής

Αναλυτική παρουσίαση: Οικονομική, κοινωνική και πολιτική οργάνωση, σ. 80-82.

Υποστηρικτικό υλικό:

A) Οικονομία B) κοινωνία:

-Πηγές :

-πηγή 3, σ. 81 του βιβλίου.

([η πολεμική υπεροχή των βασιλιάδων και τα προνόμια που δικαιούνται], Όμηρος, *Ιλιάδα*, Μ 310-321,

[κατάλογος δώρων που προτείνει ο Αγαμέμνωνας στον Αχιλλέα], Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ι 121-143,

[η ζωκλοπή/πόλεμος χαρακτηριστικό του νεαρού πολεμιστή], Όμηρος, *Ιλιάδα*, Λ 670-684,

[ο πλούτος του μεγάλου γαιοκτήμονα (Τυδέα, πατέρα του Διομήδη)], Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ξ 121-125,

[η περιουσία του «οίκου», από την ασπίδα του Αχιλλέα], Όμηρος, *Ιλιάδα*, Σ 541-589,

[πειρατεία, σκλάβοι], Όμηρος, *Οδύσσεια*, ο 415-418,

[η περιουσία (κοπάδια) του οίκου], Όμηρος, *Οδύσσεια*, ξ 96-104,

[η κινητή περιουσία του «οίκου»/ το κελάρι], Όμηρος, *Οδύσσεια*, β 337-347,

[δωρο- αντίδωρο], Όμηρος, *Οδύσσεια*, α 306-318,

[η περιουσία του Αλκίνοου, βασιλιά των Φαιάκων], Όμηρος, *Οδύσσεια*, η 103-131,

[ανταλλακτικό εμπόριο], Όμηρος, *Οδύσσεια*, α 180-189,

[τεχνίτες (δημιουργοί)], Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ψ 740-745,

[δημιουργοί], Ησίοδος, *Θεογονία*, 862-866), στο ΙΜΕ:

<http://www.ime.gr/chronos/03/gr/piges/index3.html>

-[δημιουργοί], Όμηρος, *Οδύσσεια*, ρ 382-386, ΙΜΕ:

<http://www.ime.gr/chronos/03/gr/piges/index2.html>

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

1. Ανάδειξη της οικονομίας και κοινωνίας της ομηρικής εποχής μέσα από την οργάνωση του «οίκου» .

2. Σχολιασμός των ομηρικών επών και των έργων του Ησίοδου ως πηγών για την ομηρική εποχή.

Γ). Η πολιτική οργάνωση της εποχής και η κρίση της ομηρικής βασιλείας (το ζήτημα του περιορισμού της βασιλικής εξουσίας μπορεί να εξεταστεί και σε επόμενη ενότητα του βιβλίου: «η κρίση του ομηρικού κόσμου»).

Υποστηρικτικό υλικό:

Γραπτές πηγές:

-[οι μυαλωμένοι – διοθρεμμένοι βασιλιάδες], Ησίοδος, *Θεογονία*, 81-93

-[οι ανοσιότητες των βασιλιάδων], Ησίοδος, *Έργα και Ημέραι*, 255-269

-[αμφισβήτηση του ρόλου των βασιλιάδων- ο Οδυσσεύς παρακινεί τους αρχηγούς των Αχαιών], Όμηρος, *Ιλιάδα*, Β 198-206

-[βουλή γερόντων και βασιλιάς], Όμηρος, *Ιλιάδα*, Ι 68-76 , στο ΙΜΕ:

<http://www.ime.gr/chronos/03/gr/piges/index2.html>

-πηγή 4, σ. 82 του βιβλίου.

Ανασκαφικά δεδομένα:

«Τα αρχαιολογικά δεδομένα από την Εύβοια: Ενδείξεις για ηρωικές λατρείες», *Αρχαιογνωσία και αρχαιολογία στη Μέση Εκπαίδευση στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας*:

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/art/page_007.html

-«Δυο νησιωτικοί οικισμοί, Εμπορείος και Ζαγορά», <i>Αρχαιογνωσία και αρχαιογλωσσία στη Μέση εκπαίδευση στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας</i>: http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/art/page_006.html Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Διερεύνηση, μέσα από ανασκαφικά δεδομένα και αναπαραστάσεις οικισμών της ομηρικής εποχής, των βασικών χαρακτηριστικών τους (θέση, μέγεθος οικισμού και κτηρίων, χρήση τους) και ανάδειξη της πολιτικής τους οργάνωσης. 2. Σύγκριση της πολιτικής οργάνωσης της ομηρικής εποχής με την αντίστοιχη της μυκηναϊκής. Ο πολιτισμός, σ. 82-83. Συνοπτική παρουσίαση της ενότητας με έμφαση στη δημιουργία ελληνικής αλφαβητικής γραφής, στην ανάπτυξη ιερών πανελληνίου χαρακτήρα, στη σημασία των ομηρικών επών ως κοινή ιστορική μνήμη των Ελλήνων και στην επικράτηση των γεωμετρικών μοτίβων στα αγγεία.	
II. 2 Αρχαϊκή εποχή (750-480 π.Χ.) <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Αρχαϊκή εποχή (2 εισαγωγικές παράγραφοι), σ. 84, Η γένεση της Πόλης –κράτους, σ. 84-85, Η σημασία του θεσμού της πόλης κράτους, σ. 85-86. Υποστηρικτικό υλικό: -«Ελληνικές πόλεις- κράτη της αρχαιότητας: Χωροταξία- οργάνωση», <i>Φωτόδενδρο</i>, http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9152, - «Εικονική περιήγηση 360° στην αρχαία Μίλητο», <i>ΙΜΕ</i>, http://www.fhw.gr/choros/miletus/360vr/gr/index.html?hs=13 - Πηγές, «Η πόλις-κράτος κατά την αρχαιότητα», <i>Φωτόδενδρο</i>, http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9402. -Τοπογραφικοί χάρτες από αρχαία Αθήνα σχετικά με: α) τα όρια της πόλης- κράτους Αθήνα, β) τη χωροταξική οργάνωση της πόλης: <i>Ακρόπολη, άστυ, ύπαιθρος χώρα</i>: http://www.eie.gr/archaeologia/gr/02_DELTIA/Fortification_Walls.aspx, Προτεινόμενες δραστηριότητες: Ανάδειξη της ποικίλης γεωγραφικής θέσης των πόλεων- κρατών, των διαφορών τους σε μέγεθος και οργάνωση εξουσίας, αλλά και βασικών κοινών στοιχείων της χωροταξικής οργάνωσης και λειτουργίας τους [θηρσκευτικό κέντρο //άστυ-πόλη με δημόσια κτήρια (δικαστήριο, βουλευτήριο), αγορά (χώρος εμπορικών δραστηριοτήτων, συγκέντρωσης των πολιτών και ανάπτυξης της δημόσιας ζωής), θέατρο και στάδιο// ύπαιθρος χώρα]. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η κρίση του ομηρικού κόσμου, σ. 87-88, Η αντιμετώπιση της κρίσης, σ. 88. Υποστηρικτικό υλικό: Για την κρίση του ομηρικού κόσμου, βλ. παραπάνω πηγές (ομηρικός κόσμος) και πηγή 8, σ. 87 του βιβλίου. <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> του θ' αποικισμού (8^{ος} -6^{ος} αι.), σ. 88-89. <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> των συνεπειών του, σ.89-92. Υποστηρικτικό υλικό: -Χάρτης Μεσογείου με μερικές από τις πιο σημαντικές ελληνικές αποικίες, <i>ΙΜΕ</i>: http://www.ime.gr/chronos/04/gr/economy/windows/intro_05b.html -Πηγές για τις συνθήκες ίδρυσης των αποικιών, τον ρόλο του μαντείου, τον τρόπο οργάνωση των αποικιών, τις σχέσεις με τους ιθαγενείς: (-πηγή 9, σ. 88-89 του βιβλίου (Συρακούσες- σχέσεις με Σικελούς),	5 ώρες

-πηγή 1, σ. 155 του βιβλίου (Λιπάρες νήσοι- σχέσεις με Ετρούσκους),
 -πηγή 5, σ. 161 του βιβλίου (Εμπόριο-σχέσεις με αυτόχθονες),
 -πηγή 6, σ. 162 του βιβλίου (Η επίδραση των Ελλήνων στους Γαλάτες),
 -πηγή 3, σ. 158 του βιβλίου (Οι σχέσεις Ελλήνων και Σικελών),
 -πηγή 4, σ. 160 του βιβλίου (Οι σχέσεις Ελλήνων και Ετρούσκων)
 -εικόνες σ. 153 και 159 του βιβλίου.
 -Πηγές, σχετικές με τις οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες του β' αποικισμού :
 (-[ταξίδι μέχρι τις Ηράκλειες Στήλες για κέρδος], Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 4.151.1-4.152.5:
http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=30&page=115
 -[η ναυτική δύναμη και ο πλούτος της Κορίνθου], Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, Α', 13,2-5:
<http://www.mikrosapoplous.gr/thucy/vivlia/vivlio1.htm>
 -«Δουλεμπόριο», ΙΜΕ:
<http://www.ime.gr/chronos/04/gr/economy/index.html>
 -«Νομίματα», ΙΜΕ:
<http://www.ime.gr/chronos/04/gr/economy/index.html>
 -Χάρτης με θέσεις αρχαίων νομισματοκοπειών, ΙΜΕ:
http://www.ime.gr/chronos/04/gr/economy/windows/trade_57b.html),
Προτεινόμενες δραστηριότητες:
 1. Σχολιασμός των συνθηκών ίδρυσης των αποικιών, του ρόλου του μαντείου, του τρόπου οργάνωσης των αποικιών και των σχέσεων με τους ιθαγενείς.
 2. Συσχετισμός του β' αποικισμού με την επέκταση εμπορευματικών σχέσεων, της επέκτασης της χρήσης του νομίσματος και με την ανάδειξη νέων κοινωνικών ομάδων. Επισήμανση της συμβολής των Ελλήνων στην επέκταση των νομισματικών σχέσεων στον χώρο της Μεσογείου.
Αναλυτική παρουσίαση :Τα Πολιτεύματα, σ. 92 -94.
Υποστηρικτικό υλικό:
 -«Η οπλιτική φάλαγγα μέσα από πηγές», Φωτόδενδρο:
<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9598>
 -[η καταχρέωση των χωρικών της αρχαίας Αθήνας στους ευγενείς], Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 2. 1-3, ΙΜΕ:
http://www.ime.gr/chronos/04/gr/sources/index_econ.html
 -[Νόμοι του Δράκοντα, Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 4.1-3,
 -Ο νόμος του Δράκοντα (αποκατάσταση του αρχαίου κειμένου που προτείνεται στο *Inscriptiones Graecae* 1² 115),
 -[Νομοθεσία Σόλωνα. Τιμοκρατικό πολίτευμα], Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 7.2-4 και Πολυδεύκης, *Ονομαστικόν* 8. 130,
 -[φυγή του Σόλωνα από την Αθήνα μετά τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις] Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 11.1, ΙΜΕ:
http://www.ime.gr/chronos/04/gr/sources/index_soc.html)
 -[σεισάχθεια], Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 6. 1
 -[πληροφορίες για τον Σόλωνα], Πλούταρχος, *Σόλων* (αποσπάσματα), ΙΜΕ:
http://www.ime.gr/chronos/04/gr/sources/index_econ.html)
 -[η παραβολή των σταχίων και η συμπεριφορά του Περίανδρου, τυράννου της Κορίνθου], Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, 5.92, ΙΜΕ :
http://www.ime.gr/chronos/04/gr/sources/index_pol.html
 -[τυραννία Πεισίστρατου], Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, κεφ.Ε':
<http://www.gutenberg.org/files/39963/39963-h/39963-h.htm>
 -[μεταρρυθμίσεις Κλεισθένη/10 φυλές-δήμοι], Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 21.1-6.
http://www.ime.gr/chronos/04/gr/sources/index_soc.html
 -Χάρτης της αρχαίας Αθήνας μετά τις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη:
http://www.ime.gr/chronos/04/gr/society/windows/structures_12b.html

-«Ο οστρακισμός», Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9549 Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Ανάδειξη της συμβολής της οπλικής φάλαγγας στη διεύρυνση των πολιτικών δικαιωμάτων εκείνων των πολιτών που είχαν την οικονομική ευχέρεια να εξοπλιστούν με δικά τους έξοδα. 2. Σχολιασμός της συμβολής του Δράκοντα, του Σόλωνα και του Κλεισθένη στην εξέλιξη του πολιτεύματος της αρχαίας Αθήνας. 3. Ο οστρακισμός, δικλίδα ασφαλείας για την προστασία του δημοκρατικού χαρακτήρα του αθηναϊκού πολιτεύματος. 4. Αναζήτηση στη σχεδιαστική αναπαράσταση της αρχαίας αγοράς της Αθήνας, 490 π.Χ. («αρχαία αγορά της Αθήνας», Βικιπαίδεια: https://goo.gl/0S9YZA), των στοιχείων που σχετίζονται με τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Ο πολιτισμός, σ. 95. Αναγνώριση των βασικών αρχιτεκτονικών ρυθμών, των μορφών του κούρου και της κόρης, του ερυθρόμορφου και μελανόμορφου ρυθμού. <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η σημασία των Περσικών πολέμων, σ. 97 Υποστηρικτικό υλικό: -πηγές, σ. 97 του βιβλίου -[για το όνομα Έλληνες], Στράβων, <i>Γεωγραφικά</i>, 8. 370, <i>IME</i> : http://www.ime.gr/chronos/03/gr/piges/index4.html -[Επίγραμμα για τη νίκη στο Μαραθώνα], Σιμωνίδης ο Κείος, <i>Ανθολογία αρχαίας ελληνικής γραμματείας</i>, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας: http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=115 -[για την ελληνικότητα των Μακεδόνων], Ηρόδοτος, <i>Ιστορίαι</i>, 5.22.1, <i>Μνημοσύνη</i>. Ψηφιακή βιβλιοθήκη της αρχαίας ελληνικής γραμματείας στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας: http://www.greek-language.gr/Resources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=30&page=126 Προτεινόμενη δραστηριότητα: -Διερεύνηση της αρχικής χρήσης και σημασίας των όρων Έλληνες, Πανέλληνες, Ελλάδα, καθώς και της σημασίας της γενίκευσής τους κατά τη χρονική συγκυρία των Περσικών πολέμων. Συσχετισμός με τους κοινούς δεσμούς των Ελλήνων.	
II. 2.3. ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Κλασική εποχή (480-323 π.Χ.) (εισαγωγικό τμήμα), σ. 98, Η συμμαχία της Δήλου-Αθηναϊκή ηγεμονία, σ. 98- 99 <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> των γεγονότων μετατροπής της συμμαχίας σε ηγεμονία και της δράσης του Κίμωνα (από: ο Κίμων, σ. 99, έως και τριακοντούντεις σπονδαί, σ. 100). <u>Αναλυτικά:</u> Αθηναϊκή ηγεμονία, σ. 100 (μία παράγραφος) Υποστηρικτικό υλικό: -Διαδραστική εφαρμογή και πηγές, «Από τη Συμμαχία της Δήλου στην ηγεμονία της Αθήνας», Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9512 -[επιλεγμένα αποσπάσματα σχετικά με την ίδρυση της αθηναϊκής συμμαχίας, τις υποχρεώσεις των συμμάχων, τις αποστάσεις, τον ρόλο Κίμωνα, την αποικιστική πολιτική Αθηναίων], Θουκυδίδης, <i>Ιστορίαι</i> Α' 94-101: http://www.mikrosapoplous.gr/thucy/vivlia/vivlio1.htm - [πώς βλέπουν οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοι τη συμμαχία], Ξενοφών, <i>Αθηναίων Πολιτεία</i> 1.15,	6 ώρες

IME:

http://www.ime.gr/chronos/05/gr/sources/index_soc.html

- [Ο Περικλής ενθαρρύνει τους Αθηναίους για την οικονομική τους κατάσταση πριν από τον Πελοποννησιακό πόλεμο αναφερόμενος στα έσοδα από τη φορολογία των συμμάχων], Θουκυδίδης, *Ιστορίαι* 2.13.3, *Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία* στο Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα:

[http://www.greek-](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=178)

[language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=178](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=178)

-[Κριτική για την Αθηναϊκή ηγεμονία], Ανδοκίδης, *Περί της προς Λακεδαιμονίους Ειρήνης* 37-38, IME:

http://www.ime.gr/chronos/05/gr/sources/index_econ.html

-[Φορολόγηση των συμμάχων, προσπορισμός εσόδων από τον Αλκιβιάδη], Ανδοκίδης, *Κατά Αλκιβιάδου* 11, IME:

http://www.ime.gr/chronos/05/gr/sources/index_econ.html

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

1. Η σημασία της Αθηναϊκής συμμαχίας/ηγεμονίας για τους Αθηναίους.
2. Σχολιασμός των μεθόδων με τις οποίες οι Αθηναίοι επιβλήθηκαν στους συμμάχους. Συζήτηση σχετικά με τη συμβατότητα αυτών των μεθόδων με το δημοκρατικό πολίτευμα.

Αναλυτική παρουσίαση: Η εποχή του Περικλή, σ.100-103

Υποστηρικτικό υλικό:

-[Ορισμός των εννοιών «πόλις», «πολίτης»], Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, III, 1275a 1-25, *Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία*, στο Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα:

[http://www.greek-](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=42&m=1)

[language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=42&m=1](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=42&m=1)

-Πηγές για τους θεσμούς, τα αξιώματα της αρχαίας Αθήνας και για τον ρόλο της κλήρωσης: Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 43.1-2, 44.4, 45.4, 46.1, 49.1-2, IME:

http://www.ime.gr/chronos/05/gr/sources/index_pol.html

-πηγές 13 και 14, σ.100-101 του βιβλίου.

-Διαδραστική εφαρμογή και πηγές, «Η συμμαχία της Δήλου, οι πρωταγωνιστές»,

Φωτόδενδρο, <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9513>

-[Το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας], Θουκυδίδης, *Ο Επιτάφιος του Περικλή*, 2.37.1, *Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία*, στο Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα:

[http://www.greek-](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=182)

[language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=182](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=182)

-[Η προσωπικότητα του Περικλή], Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, 2.65.8-9, *Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία*, στο Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα:

[http://www.greek-](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=182)

[language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=182](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=182)

-([Οι Αθηναίοι αποφασίζουν να ανακαλέσουν την απόφαση τιμωρίας των κατοίκων της Μυτιλήνης που αποστάτησαν το 427 π.Χ,

Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, Γ' 36: http://www.mikrosapoplous.gr/thucy/vivlia/vivlio3_1.htm

Ο λόγος του Κλέωνα υπέρ της τιμωρίας και ο αντίλογος του Διοδότου, Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, Γ', 37 και 46: http://www.mikrosapoplous.gr/thucy/vivlia/vivlio3_1.htm)

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

1. Το περιεχόμενο του όρου *πολίτης* σύμφωνα με το κείμενο του Αριστοτέλη. Ποιοι από όσους

αποκλείονται από αυτό το δικαίωμα αναφέρονται από τον Αριστοτέλη και ποιοι όχι. Αιτιολόγηση των απαντήσεων.

2. Ο ρόλος του ναυτικού στην αρχαία Αθήνα και η χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων στο λαό.

3. Αναφορά των θεσμών στους οποίους συμμετέχει ο λαός και διερεύνηση του εύρους συμμετοχής του σε αυτούς.

4. Διερεύνηση του διλήμματος που αντιμετώπιζε ο αθηναϊκός λαός στην άσκηση εξουσίας μέσα από το παράδειγμα της αποστασίας των Μυτιληναίων και τα επιχειρήματα των δύο ομιλητών.

5. Λαός και ηγετικές προσωπικότητες: διερεύνηση της σχέσης μέσα από το παράδειγμα του Περικλή και του Κλέωνα.

Οικονομία :

- εισφορές των συμμάχων βλ. παραπάνω πηγές.

-«Η εκμετάλλευση των ορυχείων», *Φωτόδενδρο*,

<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9640>

Πηγές, «Η οικονομία στην ελληνική αρχαιότητα», *Φωτόδενδρο*:

<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9611>

Λειτουργίες:

-Θουκυδίδης, *Ιστορία* 6.16.1-4, *ΙΜΕ*:

http://www.ime.gr/chronos/05/gr/sources/index_soc.html

-Ξενοφών, *Οικονομικός* 2.4-6, *ΙΜΕ*:

http://www.ime.gr/chronos/05/gr/sources/index_soc.html

- [ο τιμητικός χαρακτήρας των λειτουργιών], Δημοσθένης, *Κατά Στεφάνου ψευδομαρτυριών Α'*, 66, *Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία στο Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα*:

[http://www.greek-](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=82)

[language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=82](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=82)

-«Μνημείο του Λυσικράτη», *Βικιπαίδεια*: <https://goo.gl/ONNqE3>

-[«Οδός Τριπόδων-Χορηγικό Μνημείο του Λυσικράτους (335/4 π.Χ)» και τοπογραφικό σχέδιο της Αγοράς και των περιχώρων της], *ΕΙΕ*:

http://www.eie.gr/archaeologia/gr/02_DELTIA/Street_of_Tripods_Lysikrates.aspx

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

1.Εξέταση του ρόλου των λειτουργιών και των χορηγών στην αρχαία Αθήνα. Συζήτηση για τον ρόλο των χορηγών σήμερα και τη σχέση τους με την κοινωνία.

2. Ο ρόλος των δούλων στην αρχαία Αθήνα.

Συνοπτική παρουσίαση :Ο Πελοποννησιακός πόλεμος, σ. 103-104

Υποστηρικτικό υλικό:

-Διαδραστικός χάρτης, «Πελοποννησιακός Πόλεμος (οι συμμαχίες)», *Φωτόδενδρο* :

<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9314>

- πηγές 15 & 16, σ.103-104 του βιβλίου.

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Συζήτηση για τις συνέπειες του Πελοποννησιακού πολέμου με έμφαση στη διαίρεση που προκάλεσε, στα καταστρεπτικά του αποτελέσματα, στην εμπλοκή των Περσών, γεγονότα που συνδέονται με την κρίση της πόλης- κράτους. (σύνδεση με γνώσεις από το μάθημα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας της Α' Λυκείου, *Αρχαίοι Έλληνες Ιστοριογράφοι*)

Αναλυτική παρουσίαση : η πρώτη και τελευταία παράγραφος της υποενότητας **Η κρίση της πόλης κράτους**, συνοπτική παρουσίαση: οι ενδιάμεσοι παράγραφοι σ. 104-105.

Αναλυτική παρουσίαση: **Η πανελλήνια ιδέα**, σ. 105-6

Συνοπτική παρουσίαση: **Ο Φίλιππος Β'**, σ. 106-107

Αναλυτική παρουσίαση: **Το Συνέδριο Κορίνθου**, σ. 107-108

Υποστηρικτικό υλικό: -[ο μελλοντικός βασιλιάς της Σπάρτης Αρχίδαμος περιγράφει την κατάσταση στο εσωτερικό των πελοποννησιακών πόλεων, 366 π.Χ.], Ισοκράτης, <i>Αρχίδαμος</i>, 6.64- 67 (επιλεγμένα αποσπάσματα), <i>Αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία</i> στο Πύλη για την ελληνική Γλώσσα: http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=247 - [κριτική για τη δημοκρατία από τον 4^ο αι.], Ισοκράτης, <i>Περί ειρήνης</i>, 52-55, <i>Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία</i>, στο Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα: http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=290&m=1 -[Δημοσθένης, <i>Κατά Φιλίππου Γ΄</i>, 9. 47-50 (επιλεγμένα αποσπάσματα), <i>Αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία</i> στο Πύλη για την ελληνική Γλώσσα: http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=88 - [δίκαιο και συμφέρον επιβάλλουν την εκστρατεία εναντίον των Περσών], Ισοκράτης, <i>Πανηγυρικός</i>, 181-182, <i>Αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία</i> στο Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα: http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=276 -[προτροπή προς τον Φίλιππο να συμφιλιώσει τις ελληνικές πόλεις και να ηγηθεί του αγώνα ενάντια στους βαρβάρους], Ισοκράτης, <i>Φίλιππος</i>, 5.30, 5.154, <i>Αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία</i> στο Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα: http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/translation/contents.html?author_id=8#toc015 - Χρονολόγιο- ιστοριογραφική Φιλίππου Β΄, <i>Φωτόδενδρο</i>: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9159 Προτεινόμενη δραστηριότητα: Η Πανελλήνια ιδέα και η κρίση της πόλης- κράτους: ποιες συνθήκες οδηγούν στην ανάδυση της Πανελληνίας ιδέας και πώς την βλέπουν δύο χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι του 4^{ου} αι., ο Δημοσθένης και ο Ισοκράτης. <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Το οικουμενικό κράτος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, σ. 108-109 <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Το έργο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, σ. 109-112. Υποστηρικτικό υλικό: Διαδραστικός χάρτης, «Η εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου», <i>Φωτόδενδρο</i>, http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9315 -Πηγή, [Η εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου μέσα από τον λόγο που απευθύνει το 324 στους στρατιώτες του- τα πλούτη της Ανατολής στη διάθεση των Ελλήνων], Αρριανός, <i>Η ανάβαση του Αλέξανδρου</i>: http://www.imma.edu.gr/macher/hm/hm_main.php?el/A1.4.1.html -[οι μικτοί γάμοι ως σύμβολο για τη συμβίωση Ελλήνων και Περσών Πλουτάρχου, <i>Βίοι Παράλληλοι</i>.Αλέξανδρος, (σ. 120): http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/0/d/7/metadata-212-0000347.tkl Προτεινόμενη δραστηριότητα: - Άσκηση/δραστηριότητα 7(κλασική εποχή), σ. 121 του βιβλίου.	
<u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Ο πολιτισμός, σ. 112-114 Υποστηρικτικό υλικό: - Διαδραστική εφαρμογή, «Αθήνα 480-430: Πνευματική και πολιτιστική κίνηση»,	

Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9161 Αρχιτεκτονική, Πλαστική, ζωγραφική, σ. 114-117. Λέξεις –κλειδιά: Ιωνικός, δωρικός, κορινθιακός ρυθμός// αναγνώριση κύριων οικοδομημάτων Ακρόπολης και λειτουργίας τους (Παρθενώνα, Προπυλαίων, Ερέχθειου, Ναού Απτέρου Νίκης)// αρχιτέκτονας -οικοδόμημα: Ικτίνος, Καλλικράτης- Παρθενώνας, Μνησικλής- Προπύλαια// χαρακτηριστικά γλυπτικής 5^{ου} αι., κύρια έργα //γνώση κύριων εκπροσώπων: Φειδίας, Μύρων, Πολύκλειτος // χαρακτηριστικά γλυπτικής 4^{ου} αι., κύρια έργα //γνώση κύριων εκπροσώπων: Λύσιππος, Σκόπας, Πραξιτέλης // ζωγραφική (Απελλής, τοιχογραφίες βασιλικών τάφων Βεργίνας). Υποστηρικτικό υλικό: -Αρχαίος ελληνικός ναός: «Πολυχρωμία» (με χρωματισμένα δωρικό, ιωνικό, κορινθιακό κιονόκρανο), Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8927 -Εικονική περιήγηση, «Τα μνημεία της Ακρόπολης», http://acropolis-virtualtour.gr/el.html -«Αρχαίος ελληνικός ναός; Οπτικές διορθώσεις», Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8928 «Από τον αιγιακό πολιτισμό έως την ελληνιστική εποχή», Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/lor/handle/8521/1818 -«Η τοιχογραφία της αρπαγής της Περσεφόνης», <i>Η Αρχαία ελληνική τέχνη και η ακτινοβολία της</i>, στο <i>Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας</i>: http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/art/page_125.html, ώστε να αναδειχθεί η τόλμη της ζωγραφικής απεικόνισης και υιοθέτησης αρχών προοπτικής. -[Η αντίληψη για τα οικοδομήματα της αρχαίας Αθήνας και της Σπάρτης], Θουκυδίδης, <i>Ιστορίαι</i>, Α', 10: http://www.mikrosapoplous.gr/thucy/vivlia/vivlio1.htm Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Η πρόσληψη των οικοδομημάτων της Ακρόπολης στην εποχή τους και σήμερα. 2. Επιλογή ενός έργου τέχνης και ανάδειξη των κύριων χαρακτηριστικών του. 3. Συζήτηση για τις τεχνικές γνώσεις και αισθητικές αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων.	2 ώρες
III. ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ <u>Συνοπτική παρουσίαση</u> : Ο ελληνιστικός κόσμος, σ. 124, Η διάσπαση του κράτους του Μ. Αλεξάνδρου, σ.124-127. Υποστηρικτικό υλικό: -Διαδραστικός χάρτης με τα ελληνιστικά βασίλεια 303-145 π.Χ., <i>IME</i>: http://www.ime.gr/chronos/06/gr/kingdoms/index.html) Προτεινόμενη δραστηριότητα: Ανάδειξη με τη βοήθεια χαρτών των κρατών που προκύπτουν από τη διάσπαση του κράτους του Μ. Αλεξάνδρου μετά τη μάχη της Ιψού (301 π.Χ.) και των πολιτειακών μορφών του ελληνιστικού κόσμου μέχρι την κατάκτησή του από τους Ρωμαίους. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Τα χαρακτηριστικά του ελληνιστικού κόσμου (μέχρι βασίλεια της Ανατολής), σ.127-129. Υποστηρικτικό υλικό: -Χάρτης με τις πόλεις που ιδρύθηκαν στα ελληνιστικά βασίλεια, <i>IME</i>: http://www.ime.gr/chronos/06/gr/society/index202.html -Χάρτης «Το εμπόριο την ελληνιστική εποχή», <i>Αρχαία Ιστορία. Από τους πρώτους ανθρώπους ως την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.)</i>, Α' Γυμνασίου, Αθήνα 2007, σ.126-127:	

http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/211 -πηγές 3 και 4, σ. 131 του βιβλίου -[Πάπυρος, για τις σχέσεις Ελλήνων-ντόπιων στην Αίγυπτο και για τους μεικτούς γάμους], <i>Λίγη ακόμη Ιστορία...</i>, Α΄ Γυμνασίου, κεφ.6 «Ο ελληνοιστικός κόσμος. Η επέκταση προς «Ανατολάς», σ.10-11: http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/261 -Εικόνα [έλληνες άποικοι συμμετέχουν σε θρησκευτική τελετή, ενώ αυτόχθονες χωρικοί ασχολούνται με τις καθημερινές εργασίες], σ. 130 του βιβλίου. -Πηγή, [απόδοση θεϊκών τιμών από τους Αθηναίους στον Δημήτριο Πολιορκητή 307 π.Χ, «Ύμνος των Αθηναίων προς τον Δημήτριο τον Πολιορκητή», Αθήναιοι, <i>Δευτεροσοφιστές</i>, VI, 253e: http://www.ime.gr/chronos/06/gr/politics/sources/index.html -[δύο κείμενα για τη σημασία του εξελληνισμού: Πλούταρχος, <i>Περί της Αλεξάνδρου τύχης</i> και Σ. Πράις, <i>Η ιστορία της ελληνοιστικής περιόδου</i>] στο <i>Λίγη ιστορία ακόμη...</i>, Α΄ Γυμνασίου, κεφ. 6. «Ελληνοιστικός κόσμος 323-146 π.Χ., Η πορεία προς «Ανατολάς», σ. 1: http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/261 Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Με τη βοήθεια χαρτών και πηγών ανάδειξη της αστικής πολιτικής των ελληνοιστικών βασιλείων (σχολιασμός της πυκνότητας των οικισμών, των θέσεων και ονομασιών των πόλεων, της επέκτασης του εμπορίου) και μέσω αυτής της διείσδυσης του ελληνικού πολιτισμού. 2. Η απόλυτη μοναρχία των ελληνοιστικών βασιλείων και οι σχέσεις με τους αυτόχθονες. 3. Αγώνας λόγων: Ανταλλαγή επιχειρημάτων ανάμεσα σε δύο ομάδες μαθητών, με θέμα: «Η σημασία του εξελληνισμού στον ελληνοιστικό κόσμο». 2.Ο ελληνοιστικός πολιτισμός. <i>Αναλυτική παρουσίαση: Η γλώσσα</i>, σ. 142-143, <i>Τα γράμματα (το εισαγωγικό σημείωμα)</i>, σ. 144 <i>Συνοπτική παρουσίαση): Οι επιστήμες</i>, σ. 146-148 Υποστηρικτικό υλικό: - Ο φάρος της Αλεξάνδρειας: http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/70-23.pdf -[τα αρχαία ελληνικά μαθηματικά]: http://www.noesis.edu.gr/aet/thematic_areas/p340.html -[το ταξίδι του Πυθέα του Μασσαλιώτη], <i>Λίγη ακόμη Ιστορία...</i>, Α΄ Γυμνασίου, κεφ.6 «Ο ελληνοιστικός κόσμος. Η επέκταση προς «Ανατολάς», σ.13: http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/261 Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1.Ο ρόλος της κοινής ελληνικής κατά την ελληνοιστική εποχή. Συσχέτιση με αντίστοιχα σύγχρονα φαινόμενα. 2.Συζήτηση για τον ρόλο των μαθηματικών κατά την ελληνοιστική περίοδο. 2.6.Οι τέχνες, σ. 148-150. Λέξεις-κλειδιά: χαρακτηριστικά ελληνοιστικής τέχνης// χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικής // χαρακτηριστικά γλυπτικής, κύρια έργα (Λαοκόων, «θνήσκων» Γαλάτης, Νίκη της Σαμοθράκης, θωμός Δία στην Πέργαμο)// ψηφιδωτά, υαλουργία. Υποστηρικτικό υλικό:	4 ώρες
--	----------------------

-Συλλογή έργων τέχνης ελληνιστικής περιόδου, <i>Ιστορικό Αρχαιολογικό Μουσείο</i>: http://www.namuseum.gr/collections/sculpture/hellenistic-gr.html -βωμός Περγάμου, <i>ΙΜΕ</i>: http://www.ime.gr/chronos/06/gr/culture/index604.html Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1.Συγκέντρωση χαρακτηριστικών έργων γλυπτικής της ελληνιστικής εποχής, ταξινόμησή τους σε κατηγορίες ανάλογα με τη θεματική τους (έργα που αντιπροσωπεύουν διάφορους ανθρώπινους τύπους, θρησκευτικά, μυθολογικά, πορτρέτα ηγεμόνων). Συμπεράσματα για την ελληνιστική τέχνη. 2. Σύγκριση ενός έργου τέχνης της ελληνιστικής περιόδου με αντίστοιχο της κλασικής εποχής.	
Ο ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ	
<u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η χώρα, σ.168-9, Οι Ετρούσκοι, σ.169-170 Υποστηρικτικό υλικό: - χάρτης «5. Η Ιταλία πριν από τη ρωμαϊκή κατάκτηση (Italy before Roman conquest)», http://www.vox.com/2014/8/19/5942585/40-maps-that-explain-the-roman-empire -Βίντεο από το <i>Εθνικό Μουσείο των Ετρούσκων</i> (Ιταλία, Ρώμη): https://www.youtube.com/watch?v=Ur7TmlTPwP8 ή -Αποσπάσματα από Βίντεο(29.06'): «Ρώμη: ισχύς και δόξα 1. Η άνοδος» για τον πολιτισμό των Ετρούσκων: https://www.youtube.com/watch?v=rgya1hgrXuE Προτεινόμενη δραστηριότητα: - Εντοπισμός των λαών που κατοικούσαν στην ιταλική χερσόνησο και σύντομος σχολιασμός των σχέσεων των Ρωμαίων με Ετρούσκους και Έλληνες. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η ίδρυση της Ρώμης και η οργάνωση της, σ. 170-172, Η συγκρότηση της ρωμαϊκής πολιτείας – Res publica, σ. 172-174. Υποστηρικτικό υλικό: -[Οι επτά λόφοι της Ρώμης]: https://goo.gl/2Sy2ll [για την κατάργηση του θεσμού της βασιλείας], Πλούταρχος, <i>Αίτια Ρωμαϊκά</i>, 63, <i>ΙΜΕ</i>: http://www.ime.gr/chronos/07/gr/politics/index21.html -«Κοινωνικές σχέσεις και πατρωνεία», <i>ΙΜΕ</i>: http://www.ime.gr/chronos/07/gr/society/index30.html -Πηγή, [ένταξη στην τάξη των πατρικίων ενός πλούσιου Σαβίνου, του Έπτιου Κλαύσου, γενάρχη των Κλαυδίων, που μετανάστευσε στη Ρώμη με όλο το γένος του, 5000 οικογένειες], Πλούταρχος, <i>Ποπλικόλας</i>, ΚΑ': https://www.gutenberg.org/files/42598/42598-h/42598-h.htm - πηγές σχολικού βιβλίου. Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Έξοδος/δραστηριότητα 3, σ.182 του βιβλίου. 2. Πατρωνεία και πελατειακές σχέσεις στην αρχαία Ρώμη. Επιβίωση των όρων και σημασία τους. 3. Σύγκριση της πολιτικής οργάνωσης της Ρώμης κατά την περίοδο της βασιλείας με την πολιτική οργάνωση των ελληνικών κοινωνιών της ομηρικής εποχής. 4. Έξοδος/δραστηριότητα 1, σ. 182 του βιβλίου.	3 ώρες

<u>Ενιαία συνοπτική παρουσίαση</u> της ρωμαϊκής εξάπλωσης και των κατακτήσεων: Η κατάκτηση της Ιταλίας, σ. 175, οι Καρχηδονιακοί πόλεμοι, σ. 176-178, Η επέκταση στην Ανατολή, σ.184-186, Οι κατακτήσεις στη Δύση, σ.187-188, Η διοίκηση των κατακτημένων περιοχών, σ.188-189 <u>Αναλυτική παρουσίαση</u>: η υποεπένδυση Η επικράτηση των Ρωμαίων, σ. 175-6. Υποστηρικτικό υλικό: -Χάρτης 6. Η Ρώμη κατακτά την Ιταλία (Rome conquers Italy): http://www.vox.com/2014/8/19/5942585/40-maps-that-explain-the-roman-empire - διαδραστικός χάρτης της ρωμαϊκής εξάπλωσης: http://www.roman-empire.net/maps/map-empire.html -διαδραστική εφαρμογή, «Ο ελληνοιστικός κόσμος και η Ρώμη το 200 π.Χ.», Φωτόδενδρο, http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9573?locale=en Προτεινόμενη δραστηριότητα: Ανάδειξη με τη βοήθεια χαρτών της σταδιακής επικράτησης των Ρωμαίων στην Ιταλική χερσόνησο, της μετατροπής της Ρώμης σε σημαντική ναυτική δύναμη με τις νίκες επί των Καρχηδονίων, της επέκτασης στην Ανατολή και τέλος της μετατροπής της Μεσογείου σε ρωμαϊκή λίμνη. <i>Η κατάκτηση της κυρίως Ελλάδας από τους Ρωμαίους:</i> -Πηγές, [έκκληση του Αγέλαου προς τους Έλληνες για ομόνοια], Πολύβιος, 5.104.1-3 και [οι Ρωμαίοι «ελευθερωτές» των Ελλήνων, 'Ισθμια, 196 π.Χ.], Πλούταρχος, <i>Τίτος Φλαμίνιος</i>, 10, στο βιβλίο <i>Αρχαία Ιστορία Α' Γυμνασίου</i>, σ. 125-126: http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A105/29/163,945/ -[ληλασία και καταστροφή της Ηπείρου από τον Αιμίλιο Παύλο, 167 π.Χ.], Πλούταρχος, <i>Αιμίλιος Παύλος</i> ΚΘ' στο: https://www.gutenberg.org/files/42700/42700-h/42700-h.htm Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1.Συζήτηση για τη στάση των Ελλήνων απέναντι στους Ρωμαίους. Στη συζήτηση αυτή να ληφθούν υπόψη τα αισθήματα που έτρεφαν οι Έλληνες της κυρίως Ελλάδας απέναντι στους Μακεδόνες, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο τους αντιμετώπισαν οι Ρωμαίοι τελικά (βλ. παραπάνω πηγή, καταστροφή της Ηπείρου από τον Αιμίλιο Παύλο, 167 π.Χ., καθώς και την πηγή 1 σ. 185 του βιβλίου σας, ταπείνωση του βασιλιά της Μακεδονίας Περσέα). 2. Συζήτηση για τους λόγους επικράτησης των Ρωμαίων. 3. Συσχετισμός των κατακτήσεων των Ρωμαίων του 5^{ου}-3^{ου} αι. π.Χ. με τις πολιτικές κατακτήσεις των πληβείων το ίδιο χρονικό διάστημα.	1 ώρα
--	---------------------

V.2. Οι συνέπειες των κατακτήσεων. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η οικονομία, η κοινωνία, σ. 190-193 <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η καθημερινή και πνευματική ζωή των Ρωμαίων, σ.193-195, Κάτω ο τιμητής, σ. 195 Υποστηρικτικό υλικό: Πηγές : -Συνέπειες των κατακτήσεων: «Το αγροτικό ζήτημα», Πλούταρχος, <i>Τιβέριος Γράκχος</i>, 8.1-3. -Αλλαγές στον τρόπο ζωής: «αφάνταστα πλούτη και καλοζωία», Πλούταρχος, <i>Λούκιλος</i>, 139-141, «εισβολή της πολυτέλειας στη ζωή των Ρωμαίων», Πολύβιος, XXXI, 25), στο σχολικό βιβλίο του Κ. Καλοκαιρινού, <i>Ιστορία ρωμαϊκή και βυζαντινή (146 π.Χ.-1453)</i>, ΟΕΔΒ, σ. 26-28: http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=01-17082&tab=01 -«Η καθημερινή ζωή στη Ρώμη», <i>Φωτόδενδρο</i>, http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9669?locale=el . -πηγές του βιβλίου. Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Άσκηση/δραστηριότητα 1, σ. 205 του βιβλίου. 2. Καταγραφή και αξιολόγηση των συνεπειών των κατακτήσεων σε πολιτικό επίπεδο. 3. Αναφορά στους τρόπους με τους οποίους επηρεάστηκε η καθημερινή και πνευματική ζωή των Ρωμαίων από τις κατακτήσεις, παράθεση ενδεικτικών παραδειγμάτων. 4. Άσκηση/δραστηριότητα 3, σ. 205 του βιβλίου. <u>Αναλυτική παρουσίαση</u> της υποενοότητας Τιβέριος και Γάιος Γράκχος, σ. 195-197 και <u>συνοπτική παρουσίαση</u> των ενοτήτων Η ενοποίηση της Ιταλίας, σ.197-198 και Οι εμφύλιοι πόλεμοι, σ. 198-204. Οι συγκρούσεις της Ύστερης Δημοκρατίας από το 133 π.Χ- 31 π.Χ. μπορούν να παρουσιαστούν με έμφαση στα εξής σημεία: Α) κοινωνική/πολιτική σύγκρουση μέσα στο σώμα της Res publica μέσα από την αναλυτική παρουσίαση του παραδείγματος των Γράκχων. Υποστηρικτικό υλικό: -πηγή 6, σ. 196 του βιβλίου -πηγή «Το αγροτικό ζήτημα», βλ. παραπάνω. Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Άσκηση /δραστηριότητα 4, σ. 205 του βιβλίου. 2. Αναφορά στις κοινωνικές κατηγορίες που προσπάθησαν να προσεταριστούν οι Γράκχοι προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο τους και σχολιασμός της στάσης των τάξεων αυτών στο εγχείρημα των Γράκχων. Β) επανάσταση Ιταλιωτών/ συμμαχικός πόλεμος: ήττα Ιταλιωτών με παραχώρηση του δικαιώματος ρωμαίου πολίτη/ κράτος Ιταλιωτών (απλή αναφορά) Γ) επανάσταση κατοίκων των επαρχιών κατά της ρωμαϊκής κυριαρχίας μέσα από το παράδειγμα της επανάστασης του Μιθριδάκη, βασιλιά του Πόντου, και της καταστροφής Αθήνας -Πειραιά από τον Σύλλα (απλή αναφορά) Δ) επαναστάσεις δούλων (απλή αναφορά) στο πιο γνωστό παράδειγμα, την επανάσταση του Σπάρτακου και την καταστολή της από τον Κράσσο. Ε) πολιτικές/στρατιωτικές συγκρούσεις (εμφύλιοι πόλεμοι), καταλυτικός ο ρόλος του στρατού και των ηγετικών προσωπικοτήτων (Μάριου- Σύλλα, Πομπήιου-Καίσαρα, Αντώνιου-Οκταβιανού) (απλή αναφορά). Υποστηρικτικό υλικό: -[συμμαχικός πόλεμος], πηγή 7, σ. 197 του βιβλίου	5 ώρες
--	---------------------------------

-[προγραφές του Σύλλα], πηγή 8, σ. 200 του βιβλίου
 -«Καταστροφές και λεηλασίες του Σύλλα στην Ελλάδα», Πλούταρχος, *Παράλληλοι βίοι. Μάριος- Σύλλας*, κεφ.ΙΒ' στο σχολικό βιβλίο του Κ. Καλοκαιρινού, *Ιστορία ρωμαϊκή και βυζαντινή (146 π.Χ.-1453)*, ΟΕΔΒ, σ.52:
<http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=01-17082&tab=01>)
 -Χάρτης 23 με την επανάσταση του Σπάρτακου 74-71 π.Χ. (Ancient Rome was a slave society)
<http://www.vox.com/2014/8/19/5942585/40-maps-that-explain-the-roman-empire>
 -«Τα επιχειρήματα του Κατιλίνα», Σαλλούστιος, *Περί συνωμοσίας του Κατιλίνα*, 40, στο σχολικό βιβλίο του Κ. Καλοκαιρινού, *Ιστορία ρωμαϊκή και βυζαντινή (146 π.Χ.-1453)*, ΟΕΔΒ, σ. 52-3:
<http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=01-17082&tab=01>
 -Χάρτης 14.Ο Καίσαρας κερδίζει τον εμφύλιο πόλεμο (Caesar wins the civil war):
<http://www.vox.com/2014/8/19/5942585/40-maps-that-explain-the-roman-empire>
 -[«ο Ιούλιος Καίσαρ και ο πειρασμός της μοναρχίας»(η προσφορά του διαδήματος, συμβόλου μοναρχίας, από τον Μ. Αντώνιο στον Καίσαρα)], Πλούταρχος, *Βίοι παράλληλοι. Ιούλιος Καίσαρ*, κεφ.61, σχολικό βιβλίο του Κ. Καλοκαιρινού, *Ιστορία ρωμαϊκή και βυζαντινή (146 π.Χ.-1453)*, ΟΕΔΒ, σ. 54:
<http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=01-17082&tab=01>

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

1. Καταγραφή των αιτημάτων των ιταλικών πόλεων και αξιολόγηση της παραχώρησης του δικαιώματος του ρωμαίου πολίτη στους Ιταλιώτες.
1. Σχολιασμός των τακτικών που εφαρμόζε ο Σύλλας τόσο απέναντι στους εξεγερμένους υπηκόους της Ρώμης όσο και απέναντι στους πολιτικούς του αντιπάλους.
2. Σύνθεση κειμένου σχετικού με νέες και παλιές αξίες που έρχονται σε σύγκρουση την περίοδο της Ύστερης Δημοκρατίας. (βλ. πηγή για πειθαρχία, σ. 175 του βιβλίου, πηγή 5 για Κάτωνα, σ. 195 του βιβλίου, πηγή 6 για Τιβέριο Γράκχο, σ. 196 του βιβλίου, πηγή για Κατιλίνα, βλ. παραπάνω, πηγή για Καίσαρα, βλ.παραπάνω).
3. Καταγραφή και αξιολόγηση των συνεπειών που είχαν για τη ρωμαϊκή δημοκρατία και κοινωνία οι συγκρούσεις της Ύστερης Δημοκρατίας.

VI. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία

Αναλυτική παρουσίαση: **Η εποχή του Αυγούστου (27 π.Χ.-14 μ.Χ.)**, σ. 208-211 (μέχρι την επέκταση των συνόρων)

Συνοπτική παρουσίαση: **Η επέκταση των συνόρων**, σ. 211-212

Αναλυτική παρουσίαση: **Ο πολιτισμός την εποχή του Αυγούστου σ, 212-213** (μέχρι και «χρυσός αιώνας του Αυγούστου»).

Υποστηρικτικό υλικό:

- «Ο Αύγουστος και το νέο πολίτευμα», *Φωτόδενδρο*:

<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8827>

-Χάρτης ρωμαϊκού κράτους την εποχή του Αυγούστου, (αυτοκρατορικές και συγκλητικές επαρχίες), *IME*:

<http://www.ime.gr/chronos/07/gr/politics/index52.html>

-«Χάρτης επαρχιών κυρίως Ελλάδας», *IME*:

<http://www.ime.gr/chronos/07/gr/economy/index11.html>

-«Τρία ρωμαϊκά κείμενα μιλούν για τον Αύγουστο», *Φωτόδενδρο*:

<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9603>

-πηγή 1, σ. 210 του βιβλίου

-[Εγκώμιο του Αυγούστου], Οράτιος, *Ωδές*, βιβλίο 4,15 στο σχολικό βιβλίο Κ.

Καλοκαιρινού, *Ιστορία ρωμαϊκή και βυζαντινή (146 π.Χ.-1453)*, ΟΕΔΒ, σ. 79:

<http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=01-17082&tab=01>

-«Η καμέα του Οκταβιανού Αυγούστου», *Φωτόδενδρο*:

<http://photodentro.edu.gr/lor/handle/8521/9346>

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

1. Άσκηση/δραστηριότητα 1, σ.227 του βιβλίου.

2. Σύγκριση της *Res publica* με την ηγεμονία Αυγούστου.

3. Στις *Ωδές* του Οράτιου εγκωμιάζονται επιτεύγματα του Αυγούστου. Συζήτηση για το αν και κατά πόσο εκφράζουν αντίστοιχες ανάγκες του ρωμαϊκού λαού.

4α. Σύθεση κειμένου σχετικού με την πολιτική ιδεολογία για το κράτος που προβάλλεται μέσα από τις παραστάσεις στην καμέα του Αυγούστου ή

4β. Αναζήτηση διαφορετικών απεικονίσεων του Αυγούστου στο διαδίκτυο ή σε βιβλία. Ανάδειξη της πολιτικής ιδεολογίας που προβάλλουν.

Ενδεικτικά:

-[Χάλκινο άγαλμα Αυγούστου], *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*:

<http://www.namuseum.gr/collections/sculpture/roman/roman02-gr.html>

-[Άγαλμα του Αυγούστου], *Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης*:

http://odysseus.culture.gr/h/4/gh430.jsp?obj_id=8164

-[Αύγουστος prima porta], *Μουσεία Βατικανού*:

http://mv.vatican.va/4_ES/pages/z-Patrons/MV_Patrons_04_03.html

Συνοπτική παρουσίαση: **Οι διάδοχοι του Αυγούστου (14-193 μ.Χ.)**, σ. 214-219, εκτός από τα ακόλουθα που θα διδαχθούν με **αναλυτική παρουσίαση**: Από το **διάταγμα Καρακάλλα** και τη σημασία του, σ. 215, μέχρι και τους **νομοδιδάσκλους**, σ.216.

Υποστηρικτικό υλικό:

-χάρτης «4. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία το 117 μ.Χ (The provinces of Rome in 117 AD)»:

<http://www.vox.com/2014/8/19/5942585/40-maps-that-explain-the-roman-empire>

-«Οι εμπορικοί δρόμοι στο ρωμαϊκό κράτος τον 2^ο αι. μ.Χ.», *Λίγη ακόμη Ιστορία...*, Α΄ Γυμνασίου, κεφ. 7« *Η Ρώμη και ο ελληνικός κόσμος.146 π.Χ.-330 μ.Χ.*», σ. 30:

<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/261>

- «Οι διεθνείς εμπορικοί δρόμοι τον 1^ο και 2^ο αι. μ.Χ.», *Αρχαία Ιστορία. Από τους πρώτους ανθρώπους ως την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.)*, Α΄ Γυμνασίου, Αθήνα 2007, σ.141:

<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/211>

-«Υποχρεώσεις ρωμαίου διοικητή», Πανδέκτης 1, *Λίγη ακόμη Ιστορία...*, Α΄ Γυμνασίου, κεφ. 7 «*Η Ρώμη και ο ελληνικός κόσμος.146 π.Χ.-330 μ.Χ.*», σ. 27:

<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/261>

-Χάρτης, «η διάδοση του χριστιανισμού.1^{ος}-6^{ος} αι. μ.Χ.», *Αρχαία Ιστορία. Από τους πρώτους ανθρώπους ως την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.)*, Α΄ Γυμνασίου, Αθήνα 2007, σ.150:

3 ώρες

http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/211 -«Ο Θρίαμβος επί των Ιουδαίων»[αναπαράσταση της υποδούλωσης των Εβραίων μετά την καταστολή επαναστατικής κίνησης: ρωμαίοι στρατιώτες μεταφέρουν λάφυρα από τον ναό του Σολομώντα στη Ρώμη], <i>Θριαμβευτική αψίδα του αυτοκράτορα Τίτου</i> (78-81 μ.Χ.) στο <i>Βικιπαίδεια</i>, «Κατάλογος αρχαίων μνημείων στην Ρώμη»: https://goo.gl/dGK7xX -Πηγή, «Ένας ύμνος στη ρωμαϊκή ειρήνη», Αίλιος Αριστείδης, <i>Ρώμης εγκώμιον</i>, βιβλίο <i>Αρχαίας Ιστορίας Α΄ Γυμνασίου</i>, σ. 139: http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A105/29/163,945/ -πηγή 3, σ. 213 του βιβλίου. Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Με τη βοήθεια χαρτών ανάδειξη της έκτασης των εμπορικών σχέσεων κατά τον 1ο και 2ο αι. μ. Χ. Σύγκριση με την ελληνιστική περίοδο. 2. Ανταλλαγή επιχειρημάτων σχετικά με το αν και κατά πόσο η ρωμαϊκή ειρήνη διευκόλυνε τη διάδοση του Χριστιανισμού. 3. Η αντίληψη των καθηκόντων διοικητή ρωμαϊκής επαρχίας, σύμφωνα με τον Πανδέκτη1. Σχολιασμός της αντίληψης εκτέλεσης των καθηκόντων σε σχέση με την τακτική παραχώρησης του δικαιώματος του ρωμαίου πολίτη και με τη λογική της καταστολής επαναστατικών κινήσεων. 4. Εντοπισμός των στοιχείων που συνιστούν το μεγαλείο της Ρώμης στο κείμενο του Αίλιου Αριστείδη και στην <i>Αινειάδα</i> του Βιργίλιου.	
Η ρωμαϊκή τέχνη, σ. 222-226. Λέξεις-κλειδιά: Κύρια χαρακτηριστικά ρωμαϊκής τέχνης//κύρια χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικής// έργα κοινής ωφέλειας (γέφυρες, υδραγωγεία, θέρμες κλπ.) και χαρακτηριστικά οικοδομήματα(π.χ. Κολοσσαίο, Πάνθεο, ναός Ολυμπίου Διός, Πύλη Αδριανού, Ροτόντα Θεσσαλονίκης, Ωδείο Ηρώδη Αττικού) // κύρια χαρακτηριστικά ρωμαϊκής γλυπτικής// πορτρέτα, ιστορικό ανάγλυφο (κίονας Τραιανού, αψίδα Γαλέριου στη Θεσσαλονίκη)// ψηφιδωτά, φαγιούμ//καμέοι, υαλουργία. Υποστηρικτικό υλικό: -«Μνημεία της αρχαίας Ρώμης», <i>Φωτόδενδρο</i>: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9384 -«Εικονική περιήγηση, Κολοσσαίο»: http://www.3dhistoryvirtualtour.com/ -«Ρωμαϊκά μνημεία στην Ελλάδα», <i>Φωτόδενδρο</i>: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9385 -«Ελληνορωμαϊκή τέχνη», <i>ΙΜΕ</i>: http://www.ime.gr/chronos/07/gr/culture/index20.html Προτεινόμενη δραστηριότητα: 1. Αναζήτηση έργων της ρωμαϊκής περιόδου από την περιοχή των μαθητών και μελέτη χαρακτηριστικών περιπτώσεων με ανάδειξη των ελληνικών και ρωμαϊκών στοιχείων.	2 ώρες
VI. 2. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Η κρίση του αυτοκρατορικού θεσμού, σ.228-229, Η οικονομική κρίση, σ. 229-230, Η κοινωνική κρίση, σ. 230-231. <u>Συνοπτική παρουσίαση :</u> Οι βαρβαρικές επιδρομές, σ. 231-2. Υποστηρικτικό υλικό: - Χάρτης 30, Η παρακμή της Ρώμης/The decline of Rome (235-285: άνοδος στο θρόνο 20 αυτοκρατόρων): http://cdn1.vox-cdn.com/assets/4875548/DeadEmperors.jpg -Χάρτης, οι εξωτερικές απειλές, «η ρωμαϊκή αυτοκρατορία τον 3^ο αι. μ.Χ.», <i>Αρχαία Ιστορία. Από τους πρώτους ανθρώπους ως την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.)</i>, Α΄	2 ώρες

Γυμνασίου, Αθήνα 2007, σ.146: http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/211 -Επιλεγμένα αποσπάσματα από βίντεο, «Ρώμη: ισχύς και δόξα», επ. 6, «Η πτώση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας» στο http://goo.gl/s2H3Jy -[Η κρίση της αυτοκρατορίας], Ηρωδιανός, <i>Ιστορία</i>, στο <i>Λίγη ακόμη Ιστορία...</i>, Α΄ Γυμνασίου, κεφ. 7. «Η Ρώμη και ο ελληνικός κόσμος.146 π.Χ.-330 μ.Χ.», σ. 34: http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/261 -Πηγή 2, σ. 231 του βιβλίου. Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Παρουσίαση της κρίσης μέσα από την οπτική ενός συγχρόνου της ιστορικού, του Ηρωδιανού. Διαφορές σε σχέση με τα εγκωμιαστικά κείμενα του Βιργιλίου και του Αίλιου Αριστείδη. 2. Αποτελέσματα για την κοινωνία και την οικονομία από την επικράτηση του φαινομένου της δουλοπαροικίας. 3. Συζήτηση για τους λόγους για τους οποίους εντείνονται οι διώξεις των χριστιανών τον 3^ο αι. μ.Χ. 4. Συζήτηση για τους κύριους λόγους παρακμής της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. 5. Μια σημαντική απειλή για το Ρωμαϊκό κράτος κατά τον 3ο αι. μ.Χ. προήλθε από το βασίλειο της Παλμύρας. Διερεύνηση των λόγων για τους οποίους η παγκόσμια κοινότητα σοκαρίστηκε από τη μεταχείριση που επεφύλαξε στα πολιτιστικά μνημεία αυτού του κράτους το Ισλαμικό κράτος.	
VII. 1. Η ύστερη αρχαιότητα (4ος - 6ος αι. μ.Χ.) <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Ο Διοκλητιανός και η αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας, σ. 236-238 <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Μ. Κωνσταντίνος: Εκχριστιανισμός και ισχυροποίηση της ρωμαϊκής Ανατολής, σ. 238-241 <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Οι θρησκευτικές εξελίξεις, σ. 241-247. Υποστηρικτικό υλικό: - διαδραστική εφαρμογή, «Ρωμαϊκή διοίκηση, η «τετραρχία», Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8809 -Το διάταγμα των Μεδιολάνων, Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8821 -Κωνσταντίνος και Χριστιανισμός, Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9471 - [απεικονίσεις του Μ. Κωνσταντίνου σε νομίσματα], Γ. Λεβενιώτης, «<i>Βυζαντινή Ιστορία Ι</i>», <i>Ανοικτά Ακαδημαϊκά μαθήματα</i>, Α΄ μέρος, ΑΠΘ, διαφάνεια αρ. 43: http://goo.gl/lixKZs -Χάρτης «25.Η διάδοση του χριστιανισμού μετά το 300 μ.Χ.» (Christianity spreads throughout the empire) http://cdn3.vox-cdn.com/assets/4836822/Mapspreadofxity.jpg -πηγή 3, «Η «μεταστροφή» του Μ. Κωνσταντίνου προς το χριστιανισμό: Οι απόψεις δύο ιστορικών», σ.240-241. -πηγή 6, σ. 246 του βιβλίου -[Μ. Βασίλειος, <i>Λόγος προς τους νέους και με ποιον τρόπο μπορούν να ωφεληθούν από τα ελληνικά κείμενα</i>], <i>Λίγη ακόμη Ιστορία...</i>, Β΄ Γυμνασίου, κεφ. 1. «Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία αλλάζει. Η αρχή μιας νέας εποχής», σ. 8: http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/263 Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1.Καταγραφή των αλλαγών σε επίπεδο διοίκησης/στρατού, πολιτεύματος, θρησκείας. Συζήτηση για τις επιλογές των αυτοκρατόρων και τις συνέπειές τους.	2 ώρες

2. Απόψεις των ιστορικών σχετικά με το ζήτημα της μεταστροφής του Μ. Κωνσταντίνου στον χριστιανισμό και εντοπισμός των ιστορικών στοιχείων στα οποία τις στηρίζουν. 3. Σχολιασμός της θεματικής των έργων τέχνης που σχετίζονται με τον Μ. Κωνσταντίνο (βλ. παραπάνω: «Κωνσταντίνος και χριστιανισμός», <i>Φωτόδενδρο</i>). 4. Σχολιασμός της πορείας διάδοσης του χριστιανισμού και του ρόλου των αιρέσεων. 5. Χριστιανισμός και ελληνική παιδεία: προς μία νέα σύνθεση.	
VII. <u>Αναλυτική παρουσίαση:</u> Ο εξελληνισμός του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους, σ. 247-249 <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η μεγάλη μετανάστευση των λαών. Το τέλος του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους, σ. 249-254. (<u>αναλυτική παρουσίαση</u> της υποενότητας Το τέλος του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους, σ. 253-254) Υποστηρικτικό υλικό: -Χάρτης 32, «η διαίρεση της αυτοκρατορίας το 395 μ.Χ.(The empire is divided between East and West)», Χάρτης 33, «Οι Γερμανικές εισβολές (Germanic invasions)», Χάρτης 36, «Τα βαρβαρικά βασίλεια της Ευρώπης το 526 μ.Χ. (The barbarian kingdoms of Europe in 526)» στο : http://www.vox.com/2014/8/19/5942585/40-maps-that-explain-the-roman-empire -πηγή 7 «ο γοτθικός κίνδυνος», Συνέσιος, <i>Λόγος περί Βασιλείας</i>, σ. 248-249 του βιβλίου - [η ειρηνική ενσωμάτωση των Γότθων], Θεμίστιος, «Λόγος χαριστήριος», 211 στο «Μακεδονία, ένα ταξίδι στη χώρα του Αλεξάνδρου», σ. 54: www.ediamme.edc.uoc.gr/diaspora2/download.php?id=5904940 -πηγή 9 [η πολιτική του Ανατ. Ρωμαϊκού κράτους απέναντι στους Βησιγότθους], σ. 253 του βιβλίου -[Η σχολή της Μαγναύρας και ο αριθμός εδρών διδασκαλίας στη λατινική και ελληνική γλώσσα], Θεοδοσιανός Κώδικας, <i>Διάταγμα Θεοδοσίου Β΄. 425 μ.Χ., Λίγη ακόμη Ιστορία..., Β΄ Γυμνασίου</i>, κεφ. 1.«Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία αλλάζει. Η αρχή μιας νέας εποχής», σ. 2: http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/263 Προτεινόμενες δραστηριότητες: 1. Ανάδειξη με τη βοήθεια χαρτών και πηγών της διαφορετικής τύχης των δύο τμημάτων της αυτοκρατορίας μετά τον χωρισμό της από τον Θεοδόσιο Α΄ το 395 μ.Χ. μέχρι την πτώση της δυτικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας το 476 μ.Χ. και την ίδρυση βαρβαρικών βασιλείων. 2. Σχολιασμός των επιχειρημάτων υπέρ ή κατά της ενσωμάτωσης των βαρβάρων στο Βυζάντιο με βάση τα κείμενα του Θεμίστιου και του Συνέσιου. Αναζήτηση αναλογιών με σημερινές καταστάσεις. 3. Ανάδειξη των τρόπων με τους οποίους αντιμετώπισαν το ανατολικό και το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας το ζήτημα της μεγάλης μετανάστευσης των λαών. 4. Επισήμανση των στοιχείων που τεκμηριώνουν τον εξελληνισμό του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους.	2 ώρες
VII. <u>Συνοπτική παρουσίαση:</u> Η ανασύσταση της ρωμαϊκής οικουμένης, σ.256-258 Υποστηρικτικό υλικό: -διαδραστικός Χάρτης της βυζαντινής αυτοκρατορίας από το 526 μ.Χ.: http://qed.princeton.edu/main/MG/Empires/Byzantine_Empire -Χάρτης της βυζαντινής αυτοκρατορίας, 565 μ.Χ.: http://byzantium.seashell.net.nz/index.php -Διαδραστική εφαρμογή, «Στρατιωτικές επιχειρήσεις Ιουστινιανού», <i>Φωτόδενδρο</i>: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9311 Προτεινόμενη δραστηριότητα: Ανάδειξη με τη βοήθεια χαρτών της πολιτικής ανασύστασης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας	2 ώρες

και των προβλημάτων που παρουσιάστηκαν στα βόρεια και ανατολικά σύνορα.

Αναλυτική παρουσίαση: Η ελληνοχριστιανική οικουμένη, σ. 258-260

Υποστηρικτικό υλικό:

-«Θεματικό χρονολόγιο Ιουστινιανού», Φωτόδενδρο,

<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9125?locale=el>

-Πηγή, [Ομιλία Ιωάννη Χρυσόστομου κατά των δυνατών, τέλη 4^{ου} αι.], Ιωάννης Χρυσόστομος, *Ομιλίες, στο Λίγη ακόμη Ιστορία..., Β΄ Γυμνασίου, κεφ. 1 «Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία αλλάζει. Η αρχή μιας νέας εποχής»*, σ. 3:

<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/263>

-Πηγές, [απόσπασμα από το νόμο του 534 (Πανδέκτης) σχετικά με τη δύναμη του αυτοκράτορα και διάταγμα του 529 (Ιουστινιανός Κώδικας) σχετικά με την απαγόρευση της ειδωλολατρείας], *Λίγη ακόμη Ιστορία..., Β΄ Γυμνασίου, κεφ. 1 «Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία αλλάζει. Η αρχή μιας νέας εποχής»*, σ.18:

<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/263>

-πηγή 3, σ. 260 του βιβλίου.

Προτεινόμενες δραστηριότητες:

1. Περιγραφή του προβλήματος της προστασίας και των δυνατών, σύμφωνα με τις πηγές. Αξιολόγηση της απόφασης του αυτοκράτορα. (Εξέταση του φαινομένου της προστασίας στη διαχρονία του από την εποχή των μέσων του 3^{ου} αι. μ.Χ.).

2. Η αυτοκρατορική ιδεολογία μέσα από τον «Έφιππο ανδριάντα του Ιουστινιανού» , Φωτόδενδρο:

<http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8590>

3. Το αυτοκρατορικό ιδεώδες μέσα από την τέχνη της ύστερης αρχαιότητας /πρωτοβυζαντινής περιόδου: ψηφιδωτό Αγίας Σοφίας με Κωνσταντίνο και Ιουστινιανό (<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9471>), ψηφιδωτά Αγίου Βιτάλιου στη Ραβέννα (βλ. σύντομο βίντεο για τον Άγιο Βιτάλιο της Ραβέννας: <https://www.youtube.com/watch?v=ctWlKF-Jrjs> ή σχετικές εικόνες από το διαδίκτυο).

4. Αγώνας λόγων: Ανταλλαγή επιχειρημάτων ανάμεσα σε δύο ομάδες μαθητών, με θέμα: «Ιουστινιανός, τελευταίος ρωμαίος αυτοκράτορας ή πρώτος βυζαντινός αυτοκράτορας;».

ΙΣΤΟΡΙΑ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Η πρόταση εξορθολογισμού και μείωσης της διδακτέας ύλης στο μάθημα της Ιστορίας στη βαθμίδα του Λυκείου διαμορφώθηκε με βάση τους περιορισμούς που επιβάλλει το ισχύον Πρόγραμμα Σπουδών, το σύστημα αξιολόγησης και το σχολικό εγχειρίδιο. Στόχος της είναι να αποφευχθεί ο κατακερματισμός των υπό μελέτη φαινομένων, οι συνεχείς επαναλήψεις και η στεγανοποίηση των γνώσεων, ώστε να διατεθεί διδακτικός χρόνος σε ενεργητικούς τρόπους μάθησης, π.χ. διερεύνηση, κριτικός σχολιασμός των πηγών, να αποφευχθεί η στείρα απομνημόνευση και να δοθεί η ευκαιρία στους/στις μαθητές/τριες να εμβαθύνουν στη μελέτη και κατανόηση των ιστορικών φαινομένων.

Με αυτό το σκεπτικό συντάχτηκαν οι παρακάτω οδηγίες και προτάσεις για τη διδασκαλία του μαθήματος. Η ύλη παρουσιάζεται με δύο τρόπους: αναλυτικά και συνοπτικά (**αναλυτική παρουσίαση και συνοπτική παρουσίαση**). Τα φαινόμενα που παρουσιάζονται με **αναλυτικό τρόπο (αναλυτική παρουσίαση)** αποτελούν την **εξεταστέα ύλη** του

μαθήματος, ενώ τα φαινόμενα που παρουσιάζονται με **συνοπτικό τρόπο (συνοπτική παρουσίαση)** **δεν εξετάζονται**, ωστόσο η παρουσίασή τους κρίνεται απαραίτητη προκειμένου οι μαθητές/τριες να αντιληφθούν το ιστορικό παρελθόν ως ολότητα εντάσσοντας τα προς μελέτη γεγονότα και φαινόμενα στο ιστορικό τους πλαίσιο, αλλά και συνδέοντάς τα με τις οπτικές και τις προκλήσεις του παρόντος. Ιδιαίτερα σε ενότητες που αφορούν το πολιτισμό προτείνεται η **συνοπτική** προσέγγισή τους με **λέξεις – κλειδιά**, ώστε οι μαθητές/τριες, αναγνωρίζοντας βασικά χαρακτηριστικά ρευμάτων, έργων και δημιουργών, να μπορούν να τα εντάξουν στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο και να τα συσχετίζουν με τις εξελίξεις της κάθε εποχής.

Έτσι, προτείνουμε ορισμένες ενότητες κυρίως της Βυζαντινής ιστορίας να διδαχθούν συνοπτικά, ώστε ζητήματα γνωστά από προηγούμενες βαθμίδες να ενταχθούν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο και να αποκτήσουν οι μαθητές αφενός τη μεγάλη εικόνα της εποχής και αφετέρου μια πολυδιάστατη εικόνα για το Βυζάντιο και για τις εξελίξεις στην περιοχή αυτή, στην οποία θα εγκατασταθούν και άλλοι λαοί, θα δημιουργηθούν νέα κράτη και θα αναδειχθούν νέοι πολιτισμοί. Από την άλλη προτείνεται να εξεταστούν αναλυτικά ενότητες που αφορούν ζητήματα εσωτερικής πολιτικής του Βυζαντίου, όπως ο θεσμός των θεμάτων, ο σταδιακός εξελληνισμός του κράτους, η εικονομαχία, η οικονομία και κοινωνία που, αν και γνωστά, αποτελούν κλειδιά για την κατανόηση του βυζαντινού κόσμου. Αναφορικά με τη μεσαιωνική ιστορία της Δυτικής Ευρώπης προτείνεται να εξεταστούν αναλυτικά ενότητες που αφορούν το Φραγκικό κράτος, καθώς η πορεία του θα έχει αποφασιστικό ρόλο για τον χαρακτήρα της Ευρώπης, της οποίας εξάλλου η ιστορία δεν διδάσκεται σε προηγούμενες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Η παρούσα αναδιάρθρωση της ύλης της μεσαιωνικής ιστορίας στοχεύει στο να αντιληφθούν οι μαθητές/τριες ότι λαοί που σήμερα παίζουν σημαντικό ρόλο στην περιοχή εγκαταστάθηκαν σε αυτήν ειρηνικά ή βίαια την περίοδο του Μεσαίωνα και ότι ο πολιτικός χάρτης της Ευρώπης διαμορφώθηκε μέσα από συνεχείς, άλλοτε ήρεμες και άλλοτε ταραχώδεις, διαδικασίες που έλαβαν χώρα ήδη από το Μεσαίωνα, καθώς και ότι οι οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις κατά το Μεσαίωνα έθεσαν τα θεμέλια του σύγχρονου κόσμου. Έτσι δίνεται η δυνατότητα αντιμετώπισης των προκαταλήψεων που θεωρούν τη μεσαιωνική περίοδο μια εποχή σκοταδισμού.

Δίνεται περισσότερος χρόνος στην ευρωπαϊκή ιστορία των νεότερων χρόνων, γιατί από αυτή την περίοδο και ύστερα ο ιστορικός χρόνος πυκνώνει με εξελίξεις που θα διαμορφώσουν το οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο της Ευρώπης, αλλά και θα θέσουν τη σφραγίδα τους στον εξευρωπαϊσμό του κόσμου.

Τέλος, δίνεται βαρύτητα στην προσέγγιση των φαινομένων στις παγκόσμιες διαστάσεις τους, ώστε να μνηθούν οι μαθητές/τριες σε μια ευρύτερη οπτική και ως εκ τούτου και στην προσέγγιση του Βυζαντίου ως τμήμα της ευρωπαϊκής ιστορίας.

Επιδιώκεται η αξιοποίηση του εκπαιδευτικού υλικού (εικόνες, χάρτες, διαγράμματα, πίνακες και κειμενικές πηγές) που υπάρχει στο σχολικό εγχειρίδιο, το οποίο εμπλουτίζεται και με άλλο υλικό (ιστοσελίδες, ταινίες κτλ.), ώστε να δοθεί η δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να προσεγγίσουν κριτικά τη μεσαιωνική και νεότερη ιστορία, να κατανοήσουν ότι η ιστοριογραφία αποτελεί κατασκευή, η οποία οφείλει να υπακούει στους κανόνες της ιστορικής επιστήμης και να αναπτύξουν έτσι κριτική στάση απέναντι στις διαφορετικές ιστοριογραφικές οπτικές, αλλά και την ικανότητα ερμηνείας και αξιολόγησής τους. Η ποικιλία υποστηρικτικού υλικού μέσω του οποίου οι μαθητές/τριες εμπλέκονται σε διάφορες δραστηριότητες συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και ως εκ τούτου στην αποφυγή της στείρας απομνημόνευσης, αφού οι μαθητές/τριες καλούνται να

συνδυάσουν πληροφοριακό υλικό από διάφορες πηγές προκειμένου να απαντήσουν στα ερωτήματα.

Το προτεινόμενο υλικό πολλές φορές είναι περισσότερο από αυτό που χρειάζεται η προσέγγιση των υπό εξέταση εννοιών και τούτο για να υπάρχει η ευελιξία της επιλογής, αλλά και για να δίνεται η δυνατότητα σε τμήματα ή μαθητές/τριες να ικανοποιούν το τυχόν αυξημένο ενδιαφέρον τους για διάφορα εξεταζόμενα φαινόμενα. Αναφορικά με τις ενότητες που προσεγγίζονται **συνοπτικά και οι οποίες δεν ανήκουν στην εξεταστέα ύλη**, ο/η εκπαιδευτικός αποφασίζει ποιο από το προτεινόμενο υλικό θα αξιοποιήσει, ώστε αφενός να δημιουργείται κάθε φορά το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο θα τοποθετούνται τα φαινόμενα που θα προσεγγίζονται αναλυτικά και αφετέρου οι μαθητές/τριες να αποκτούν μια συνολική εικόνα των ιστορικών περιόδων που το Πρόγραμμα Σπουδών ορίζει.

Είναι προφανές ότι το προτεινόμενο υποστηρικτικό υλικό και οι δραστηριότητες είναι ενδεικτικές. Ο/η εκπαιδευτικός αλλά και οι μαθητές/τριες μπορούν να επιλέξουν οι ίδιοι/ες υλικό και να διατυπώσουν ερωτήματα προς διερεύνηση σχετικά με τις προς εξέταση ιστορικές περιόδους. Τέλος, μπορούν να επιλέξουν θέματα που τους/τις ενδιαφέρουν για περαιτέρω μελέτη.

Η παρούσα πρόταση συνοδεύεται από τα εξής **παραρτήματα**: 1. Κοινωνία στο Βυζάντιο, 2. Το Σχίσμα, 3α. Οικονομικές μεταβολές στη Δ. Ευρώπη, Παράρτημα 3β. Οικονομικές μεταβολές στη Δ. Ευρώπη, 4. Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης, 5. Απέλαση των εβραίων, 6. Διαφωτισμός, 7^α Βιομηχανική Επανάσταση 7β Βιομηχανική Επανάσταση. Στα παραρτήματα δίνονται γραπτές πηγές, πίνακες, εικόνες.

Τα παραρτήματα βρίσκονται στο ίδιο έγγραφο με την πρόταση εκτός από τα παραρτήματα 3β, 7β (powerpoint) που έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ.

Αναλυτικά διδάσκονται τα εξής στα Ημερήσια Γενικά Λύκεια

Κεφάλαιο Ι Από το θάνατο του Ιουστινιανού ως την αποκατάσταση των εικόνων και τη συνθήκη του Βερντέν (565-843)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 12-14, Ενότητα 2β. Εσωτερική αναδιοργάνωση, 2γ. εξελληνισμός του κράτους,
- σ.17-18, Ενότητα 4. Οι αραβικές κατακτήσεις και οι συνέπειές τους από: «Οι αραβικές κατακτήσεις έθεσαν τέρμα...μικρασιατικών πληθυσμών»,
- σ. 19-21, Ενότητα 5. Η εικονομαχία,
- σ. 26-28, Ενότητα 8β. Οι Καρολίδες και η ακμή της φραγκικής δύναμης, 8γ. Το πρόβλημα των δύο αυτοκρατοριών.

Κεφάλαιο ΙΙ. Η εποχή της ακμής: Από τον τερματισμό της εικονομαχίας ως το σχίσμα των δύο εκκλησιών (843-1054)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 36-37, Ενότητα 3. Κοινωνία,
- σ. 38-39, Ενότητα 4α. Η διοίκηση, 4β. Οι σχέσεις κράτους- εκκλησίας
- σ. 45 -46, Ενότητα 5στ. Το Σχίσμα μεταξύ των δύο Εκκλησιών,
- σ. 48-49, Ενότητα 7 Οικονομία και κοινωνία στη Δυτική Ευρώπη. Το σύστημα της φεουδαρχίας.

Κεφάλαιο ΙΙΙ. Από το σχίσμα των δύο εκκλησιών ως την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους (1054- 1204)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 53-54, Ενότητα 2β. Ο στρατός και ο θεσμός της πρόνοιας,
- σ. 59-61, Ενότητα 5. Οικονομικές μεταβολές στη Δυτική Ευρώπη,

- σ. 65, Ενότητα 7α. Οι αιτίες,
- σ. 68-69, Ενότητα 7ε. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους.

Κεφάλαιο IV. Η λατινοκρατία και η παλαιολόγεια εποχή (1204-1453). Ο ύστερος Μεσαίωνας στη Δύση.

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 83-84, Ενότητα 6β. Η οργάνωση του κράτους των Οθωμανών,
- σ. 85-87, Ενότητα 7. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης,
- σ. 88-90, Ενότητες 8γ. Η κρίση της φεουδαρχίας και 8δ. Η συγκρότηση κρατών και η αιχμαλωσία της Αβινιόν.

Κεφάλαιο VI. Απο την άλωση της Κωνσταντινούπολης και τις ανακαλύψεις των νέων χωρών ως τη συνθήκη της Βεστφαλίας (1453-1648)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 114, Ενότητα 1. Από το Μεσαίωνα στους Νέους Χρόνους,
- σ. 115-119, Ενότητα 2. Αναγέννηση και ανθρωπισμός,
- σ. 120-121, Ενότητες 3α. Προς αναζήτηση νέων δρόμων και 3β. Οι πρόοδοι στη ναυσιπλοΐα,
- σ. 123 η παράγραφος «Οι πρώτες χώρες που ανακαλύφθηκαν...προκολομβιανούς πολιτισμούς»
- σ. 124-126, Ενότητα 3ε. Η Ευρώπη μετά τις Ανακαλύψεις,
- σ. 127-129, Ενότητες 4α. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε κρίση και 4β. Η Μεταρρύθμιση του Λουθήρου,
- σ. 131-132, Ενότητα 4ε. Οι συνέπειες της Μεταρρύθμισης.

Κεφάλαιο VII. Από τη συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) έως το συνέδριο της Βιέννης (1815)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 160-166, Ενότητα 1. Ο Διαφωτισμός,
- σ. 167-169, Ενότητα 2. Οικονομικές εξελίξεις: Οι απαρχές της βιομηχανικής επανάστασης, οι οικονομικές θεωρίες,
- σ. 172-173, Ενότητες 3γ. Η γέννηση ενός νέου κράτους και 3δ. Οι συνέπειες,
- σ. 174-179, Ενότητα 4α. Η Γαλλία σε κρίση, 4β. Η έκρηξη της επανάστασης, 4γ. Η συνταγματική μοναρχία, 4δ. Η πορεία προς τη δημοκρατία και η ριζοσπαστική επανάσταση,
- σ. 180-181, 4ζ. Ο χαρακτήρας και το έργο της επανάστασης,
- σ. 186-187, Από ενότητα 6α. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μόνο οι υποενοήτες: Η επαρχιακή διοίκηση και ο στρατός και Φυγόκεντρες τάσεις

Αναλυτικά διδάσκονται τα εξής στα Εσπερινά Γενικά Λύκεια

Κεφάλαιο I Από το θάνατο του Ιουστινιανού ως την αποκατάσταση των εικόνων και τη συνθήκη του Βερντέν (565-843)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 12-14, Ενότητα 2β. Εσωτερική αναδιοργάνωση, 2γ. εξελληνισμός του κράτους,
- σ. 17-18, Ενότητα 4. Οι αραβικές κατακτήσεις και οι συνέπειές τους από: «Οι αραβικές κατακτήσεις έθεσαν τέρμα...μικρασιατικών πληθυσμών»,
- σ. 19, Ενότητα 5^α. Οι συνθήκες εκδήλωσης της εικονομαχίας.
- σ. 26-28, Ενότητα 8β. Οι Καρολίδες και η ακμή της φραγκικής δύναμης, 8γ. Το πρόβλημα των δύο αυτοκρατοριών.

Κεφάλαιο II. Η εποχή της ακμής: Από τον τερματισμό της εικονομαχίας ως το σχίσμα των δύο εκκλησιών (843-1054)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 36-37, Ενότητα 3. Κοινωνία,
- σ. 38-39, Ενότητα 4α. Η διοίκηση, 4β. Οι σχέσεις κράτους- εκκλησίας
- σ. 45-46, Ενότητα 5στ. Το Σχίσμα μεταξύ των δύο Εκκλησιών,
- σ. 48-49, Ενότητα 7. Οικονομία και κοινωνία στη Δυτική Ευρώπη. Το σύστημα της φεουδαρχίας.

Κεφάλαιο III. Από το σχίσμα των δύο εκκλησιών ως την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους (1054- 1204)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 53-54, Ενότητα 2β. Ο στρατός και ο θεσμός της πρόνοιας,
- σ. 59-61, Ενότητα 5. Οικονομικές μεταβολές στη Δυτική Ευρώπη,
- σ. 65, Ενότητα 7α. Οι αιτίες,
- σ. 68-69, Ενότητα 7ε. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους.

Κεφάλαιο IV. Η λατινοκρατία και η παλαιολόγεια εποχή (1204-1453). Ο ύστερος Μεσαίωνας στη Δύση.

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 83-84, Ενότητα 6β. Η οργάνωση του κράτους των Οθωμανών,
- σ. 87, Ενότητα 7γ. Το Βυζάντιο μετά την Άλωση,
- σ. 88-90, Ενότητες 8γ. Η κρίση της φεουδαρχίας και 8δ. Η συγκρότηση κρατών και η αιχμαλωσία της Αβινιόν.

Κεφάλαιο VI. Από την άλωση της Κωνσταντινούπολης και τις ανακαλύψεις των νέων χωρών ως τη συνθήκη της Βεσφαλίας (1453-1648)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 114, Ενότητα 1. Από το Μεσαίωνα στους Νέους Χρόνους,
- σ. 115-119, Ενότητα 2. Αναγέννηση και ανθρωπισμός,
- σ. 124-126, Ενότητα 3ε. Η Ευρώπη μετά τις Ανακαλύψεις,
- σ. 127-129, Ενότητες 4α. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε κρίση
- σ. 131-132, Ενότητα 4ε. Οι συνέπειες της Μεταρρύθμισης.

Κεφάλαιο VII. Από τη συνθήκη της Βεσφαλίας (1648) έως το συνέδριο της Βιέννης (1815)

Αναλυτική παρουσίαση:

- σ. 160-166, Ενότητα 1. Ο Διαφωτισμός,
- σ. 167-169, Ενότητα 2. Οικονομικές εξελίξεις: Οι απαρχές της βιομηχανικής επανάστασης, οι οικονομικές θεωρίες,
- σ. 172-3, Ενότητα 3δ. Οι συνέπειες,
- σ. 174-175, Ενότητα 4α. Η Γαλλία σε κρίση,
- σ. 180-181, Ενότητα 4ζ. Ο χαρακτήρας και το έργο της επανάστασης,
- σ. 186-187, Από ενότητα 6α. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μόνο οι υποενοήτες: Η επαρχιακή διοίκηση και ο στρατός και Φυγόκεντρες τάσεις

Η μείωση της ύλης για τα εσπερινά ισχύει και για την ακόλουθη αναλυτική παράθεση τις προτεινόμενης διδακτικής πορείας.

Διδακτικές ενότητες	Ώρες
I Από το θάνατο του Ιουστινιανού ως την αποκατάσταση των εικόνων και τη συνθήκη του Βερντέν (565-843 μ.Χ.)	6 ώρες

Κεφάλαιο Ι

Παρουσιάζονται συνοπτικά:

Ενότητα 1. Οι διάδοχοι του Ιουστινιανού και η κρίση της Αυτοκρατορίας 565-610, α) **Εξωτερικά προβλήματα**, β) **Εσωτερική κρίση και αναρχία**, σ. 9-11
Ενότητα 2. Η βασιλεία του Ηρακλείου 610-641, 2α. **Εξωτερικοί κίνδυνοι**, σ. 11-12.

Υποστηρικτικό υλικό:

Χάρτες:

- χάρτης 33, «Οι Γερμανικές εισβολές (Germanic invasions)» και
- χάρτης 36, «Τα βαρβαρικά βασίλεια της Ευρώπης το 526 μ.Χ. (The barbarian kingdoms of Europe in 526)» στο :

<http://www.vox.com/2014/8/19/5942585/40-maps-that-explain-the-roman-empire>

- χάρτης της βυζαντινής αυτοκρατορίας, 565 μ.Χ. στο:

<http://byzantium.seashell.net.nz/index.php>

- σ. 8 σχολικού βιβλίου, Η Ευρώπη περί το 570μ.Χ ,
- σ. 10 σχολικού βιβλίου, Η Βυζαντινή Ιταλία μετά τις πρώτες κατακτήσεις των Λογγοβάρδων (αρχές 7^{ου} αι.),
- σ. 16 σχολικού βιβλίου, Η εξάπλωση του Ισλάμ,
- σ. 25 σχολικού βιβλίου, Το πρώτο Βουλγαρικό Κράτος,

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Αφού γίνει ανάκληση γνώσεων σχετικά με τις «βαρβαρικές εισβολές», δίνεται μια γενική εικόνα του Βυζαντίου και των γύρω λαών. Συγκεκριμένα:

1. εντοπίζονται α) οι περιοχές στις οποίες εκτείνεται το Βυζάντιο, β) λαοί και κράτη που βρίσκονται γύρω του: Ανατολικά: Πέρσες (γνωστοί από Α' Λυκείου) και στη συνέχεια Άραβες, Βόρεια: Άβαροι, Σλάβοι, Βούλγαροι, Δυτικά: Λογγοβάρδοι, Φράγκοι.
2. Γίνεται αναφορά στα οικονομικά προβλήματα που δημιούργησαν στο κράτος οι πόλεμοι του Ιουστινιανού.
3. Διαπιστώνεται η επέκταση των Λογγοβάρδων στα ιταλικά εδάφη που είχε ανακτήσει ο Ιουστινιανός περιορίζοντας έτσι τις εκεί βυζαντινές κτήσεις.
4. Αναφέρονται οι συνέπειες που είχαν οι συγκρούσεις με τους Πέρσες επί Ηρακλείου αναφορικά με την επικράτηση των Αράβων.

Κεφάλαιο Ι

Παρουσιάζονται συνοπτικά :

Ενότητα 3. **Η εμφάνιση του Ισλάμ**, σ. 14-15

Ενότητα 4. **Οι αραβικές κατακτήσεις και οι συνέπειές τους**, σ. 16-18, αλλά παρουσιάζονται αναλυτικά μόνο οι συνέπειές τους σ. 17-18 (από το σημείο: «Οι αραβικές κατακτήσεις έθεσαν τέρμα...έως μικρασιατικών πληθυσμών»)

Υποστηρικτικό υλικό:

Χάρτες

- «Αραβική εξάπλωση. Ιστοριογραμμή», *Φωτόδενδρο*:

<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8978>

- σ. 16 σχολικού βιβλίου, Η εξάπλωση του Ισλάμ ως το 750 μ.Χ.

Πηγές -σ. 15 σχολικού βιβλίου, Το Κοράνι για τον πόλεμο κατά των απίστων, -σ. 16 σχολικού βιβλίου, Η οικονομική σημασία της Αιγύπτου, -σ. 110 σχολικού βιβλίου, Οι Άραβες και οι αρχαίοι Έλληνες Εικόνες -σ. 15 σχολικού βιβλίου, Η επιστροφή του Μωάμεθ στη Μέκκα, -σ. 111 σχολικού βιβλίου, Το τέμενος του Ομάρ στα Ιεροσόλυμα, -σ. 111 σχολικού βιβλίου, Η λεγόμενη κοσμηματοθήκη της Θαμόρα, -σ. 111 σχολικού βιβλίου, Το μιχράμπ του Μεγάλου Τζαμιού στην Κόρδοβα -πηγές για αποκλίσεις από το ορθόδοξο ισλάμ (ισλαμικά τάγματα), http://istoria.gr/nov01/3.htm (Μπεκτασήδες-Αλεβίτες -Σούφι κλπ) https://goo.gl/FAjrOV, (Μπεκτασήδες), http://www.tovima.gr/world/article/?aid=379767 (Αλεβίτες) Προτεινόμενη δραστηριότητα: Εντοπίζεται σε χάρτη η περιοχή των Αράβων, οι ιερές πόλεις τους και η σταδιακή τους εξάπλωση, επισημαίνεται ο ανεικονικός χαρακτήρας της θρησκείας τους, συζητείται ο όρος ιερός πόλεμος (τζιχάντ), οι καταχρήσεις του λόγου του Κορανίου προκειμένου να δικαιολογηθούν σημερινές τρομοκρατικές επιθέσεις, καθώς και οι διαφοροποιήσεις του Ισλάμ (Σουνίτες, Σίιτες και οι συγγενείς θρησκευτικά Αλεβίτες και Μπεκτασήδες) προκειμένου να κατανοηθούν τα όσα σχετικά συμβαίνουν σήμερα. Δίνεται έμφαση στον όρο θεοκρατικό κράτος, ο οποίος συσχετίζεται με σύγχρονα κράτη που έχουν αυτό το χαρακτήρα. Συζητούνται οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες των αραβικών κατακτήσεων. Γίνεται προϋδεασμός σχετικά με τον εξελληνισμό του Ρωμαϊκού κράτους μετά την απώλεια τόσων ανατολικών επαρχιών. Στη δραστηριότητα αυτή ενσωματώνεται και η 3^η ερώτηση του σχολικού βιβλίου, στη σ. 18: (Να συζητήσετε την άποψη του ιστορικού H. Pirenne: «Η Μεσόγειος θάλασσα που ήταν μέχρι τότε το κέντρο της Χριστιανοσύνης, έγινε το σύνορό της. Η μεσογειακή ενότητα θρυμματίστηκε»). Επισημαίνεται ο ρόλος των πόλεων στον αραβικό κόσμο και γίνεται προϋδεασμός αναφορικά με την πολιτιστική και πολιτισμική ώσμωση μεταξύ Βυζαντίου και Δυτικής Ευρώπης από τη μια και Αράβων από την άλλη, που προτείνεται να εξεταστεί με τη μορφή Ερευνητικής Εργασίας στη συνέχεια.	
Κεφάλαιο Ι <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά :</u> Ενότητα 7. Σλάβοι και Βούλγαροι, σ. 24-26 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτες -για τις περιοχές εγκατάστασης Κρατών και Σέρβων, στο «Σλάβοι», <i>Φωτόδενδρο</i>:http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9386 -σ. 25 σχολικού βιβλίου, Το πρώτο Βουλγαρικό Κράτος Πηγές -σ. 22 σχολικού βιβλίου: Η ανοικοδόμηση των πόλεων της Πελοποννήσου -σ. 24 σχολικού βιβλίου, Πόλεμος και κατασκοπία, Προτεινόμενη δραστηριότητα: 1.Εντοπίζονται οι περιοχές της Βαλκανικής χερσονήσου, όπου εξαπλώνονται οι Σλάβοι και δημιουργούν μόνιμες εγκαταστάσεις (Σκλαβηνίες), αναζητούνται οι λόγοι των επιτυχιών τους, καθώς και οι αντιδράσεις του Βυζαντίου που οδηγούν στην αφομοίωση τους (εποικιστική πολιτική), ενώ σε χάρτη	

εντοπίζονται τα κράτη της Σερβίας και Κροατίας που θα προκύψουν στα βόρεια σύνορα του Βυζαντίου. 2. Παρακολουθείται στον χάρτη η σταδιακή επέκταση των Βουλγάρων, οι οποίοι θα βρίσκονται σε μια συνεχή αντιπαλότητα με τους Βυζαντινούς από τη στιγμή που διεκδικούν την ηγεμονία στην ίδια περιοχή, συζητείται η διαρχία που αντιστοιχούσε στον εθνικο-φυλετικό δυισμό της χώρας (Σλάβοι-Βούλγαροι). 3. Αναφέρεται ότι οι Βυζαντινοί θα επιχειρήσουν να ελέγξουν τους βόρειους γείτονές τους με τη διπλωματία, την κατασκοπία, τους πολέμους, τον εκχριστιανισμό [ανάκληση γνώσεων από γυμνάσιο], και εντός του κράτους με την εποικιστική πολιτική.	
Κεφάλαιο Ι <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 6. Κοινωνία και οικονομία, σ. 21-23 Υποστηρικτικό υλικό: Εικόνα σ. 8 σχολικού βιβλίου, Οι σκληροί οικισμοί αποτελούν ένα από τα χαρακτηριστικά του Μεσαίωνα (κάστρο και πόλη του Μυστρά που ιδρύθηκαν το 13^ο αι.) Προτεινόμενη δραστηριότητα: Γίνεται αναφορά στα νέα οικονομικά δεδομένα, στη μείωση στο ελάχιστο των εμπορικών σχέσεων με τη Δύση. Σχολιάζεται η ανασφάλεια που προκαλεί η νέα κατάσταση και η στρατιωτικοποίηση της βυζαντινής κοινωνίας που εκφράζεται με τα οικογενειακά επώνυμα και τα κάστρα.	
Κεφάλαιο Ι <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά :</u> Ενότητα 8. Το Φραγκικό κράτος υπό τη δυναστεία των Μεροβιγγείων και των Καρολιδών 8α. Η εποχή των Μεροβιγγείων και η κρίση του Φραγκικού κράτους, σ. 26 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης, σ. 8 σχολικού βιβλίου, Η Ευρώπη περί το 570 μ.Χ Προτεινόμενη δραστηριότητα: Επισημαίνεται η κρίση του σημαντικότερου «βαρβαρικού» κράτους της Δ. Ευρώπης με αναφορά στον εκχριστιανισμό του, την αποδυνάμωση του θεσμού της βασιλείας και την ανάδειξη της εκκλησίας σε παράγοντα συνοχής.	
Κεφάλαιο Ι <u>Παρουσιάζονται αναλυτικά :</u> Ενότητα 2. Η βασιλεία του Ηρακλείου (610-641μ.Χ.) 2β. Εσωτερική αναδιοργάνωση, 2γ. Εξελληνισμός του κράτους, σ. 12-14 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης σ. 38 σχολικού βιβλίου, Θέματα τον 8^ο και 9^ο αιώνα Πηγές -σ. 12 σχολικού βιβλίου, Η γένεση των θεμάτων και η καθιέρωση της Ελληνικής,	

-σ. 13 σχολικού βιβλίου, Ο στρατιώτης-αγρότης και οι υποχρεώσεις του Προτεινόμενη δραστηριότητα: Στον χάρτη εντοπίζεται η περιοχή όπου δημιουργούνται τα πρώτα θέματα, επισημαίνονται από τις πηγές ο χρόνος και η αιτία δημιουργίας τους, οι υποχρεώσεις των στρατιωτών και συζητείται η σημασία του θεσμού για το αμυντικό σύστημα και την κοινωνική οργάνωση του Βυζαντίου [προϊδεασμός ότι ο θεσμός των θεμάτων στη συνέχεια θα συσχετιστεί με το θεσμό της πρόνοιας και της φεουδαρχίας, με τον εκφεουδαλισμό των ελληνικών γαιών επί λατινοκρατίας, καθώς και με το τιμαριωτικό σύστημα στην Οθωμανική αυτοκρατορία]. Σχολιάζεται η αιτία και η σημασία του σταδιακού εξελληνισμού του βυζαντινού κράτους, καθώς και το πώς αυτός εκφράστηκε.	
Κεφάλαιο Ι <u>Παρουσιάζονται αναλυτικά :</u> Ενότητα 5, 5α. Συνθήκες εκδήλωσης της Εικονομαχίας, 5β. Έναρξη της Εικονομαχίας, 5γ. Κορύφωση της εικονομαχίας, σ. 19-21 Υποστηρικτικό υλικό: Πηγές -σ. 19 σχολικού βιβλίου, Η πολιτική αναγκαιότητα της εικονομαχίας, -σ. 20 σχολικού βιβλίου, Τα επιχειρήματα των εικονοκλαστών και Τα επιχειρήματα των εικονολατρών Εικόνες -σ. 20 σχολικού βιβλίου, Εικονομάχοι καλύπτουν την εικόνα του Χριστού, -σ.15 σχολικού βιβλίου, Η επιστροφή του Μωάμεθ στη Μέκκα, -σ. 111 σχολικού βιβλίου, Το μιχράμπ του Μεγάλου Τζαμιού στην Κόρδοβα Προτεινόμενη δραστηριότητα: Αξιοποιείται η θρησκευτική εικονογράφηση των Αράβων, για να γίνει κατανοητή η επίδραση της ανεικονικότητας. Προτείνεται συζήτηση σχετικά με τα εξής ζητήματα: α) Ενάντια σε ποιους εχθρούς ήταν ανάγκη να πολεμήσουν οι αγροτικοί πληθυσμοί της Μ. Ασίας, γιατί η εικονομαχική πολιτική μπορούσε να συμφιλιώσει τους πληθυσμούς των ανατολικών επαρχιών με την Κωνσταντινούπολη, ποιοι λόγοι οδήγησαν στην εικονομαχία (βλ. και ερώτηση 1 του σχολικού βιβλίου), β) Πώς αξιολογούν οι μαθητές/τριες την επιχειρηματολογία των μεν και των δε (ερώτηση 3, σ. 21 του σχολικού βιβλίου). γ) Ποιες οι πρακτικές των εικονομάχων και εικονολατρών και ο συμβολισμός τους. δ) Ποιοι οι λόγοι που οδηγούν την κάθε μια από τις δύο αυτές ομάδες στην υιοθέτηση της μιας ή της άλλης θέσης.	
Κεφάλαιο Ι <u>Παρουσιάζονται αναλυτικά :</u> Ενότητα 8, 8β.Οι Καρολίδες και η ακμή της φραγκικής δύναμης, 8γ. Το πρόβλημα των δύο αυτοκρατοριών, σ.26-28. Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτες -Χάρτης του κράτους του Καρλομάγνου: http://www.medievaonline.com/maps/4-1.pdf -σ. 28 σχολικού βιβλίου, Η διαίρεση του φραγκικού κράτους Πηγές	

σ. 28 σχολικού βιβλίου, Η στέψη του Καρλομάγνου από τη σκοπιά των Φράγκων και Η στέψη του Καρλομάγνου από τη σκοπιά των Βυζαντινών Εικόνα σ. 27 σχολικού βιβλίου, Ο Άγιος Πέτρος παραδίδει στον πάπα Λέοντα Γ' το μανδύα και στο βασιλέα Καρλομάγνο μια σημαία Προτεινόμενη δραστηριότητα: Σχολιάζεται η σημασία των μεταρρυθμίσεων του Καρλομάγνου (κομητεία-κόμης, στρατιωτική, πολιτική, δικαστική και οικονομική εξουσία του) και επιχειρείται προϋδεασμός αναφορικά με τη σχέση τους με τη φεουδαρχία που θα εξεταστεί σε επόμενη ενότητα. Εντοπίζεται η επέκταση του Φραγκικού κράτους, συζητείται η απειλή που αισθάνονται οι Βυζαντινοί από τους Φράγκους, όταν ο πάπας θα στέψει τον Καρλομάγνο αυτοκράτορα Ρωμαίων, με αντάλλαγμα τη βοήθεια του τελευταίου. Σχολιάζεται η πρόσληψη της στέψης από τους Φράγκους και τους Βυζαντινούς (ερώτηση 1, του εγχειριδίου σ. 29), και η ισχύς των επιχειρημάτων τους. Θα μπορούσε να αναζητηθεί η αναλογία με το πώς προσλαμβάνουν το ίδιο ιστορικό γεγονός διαφορετικοί λαοί. Στη δραστηριότητα αυτή εντάσσεται και η 3^η ερώτηση του εγχειριδίου, σ. 29 (Ο χρονογράφος Θεοφάνης αναφέρει ότι σχεδιαζόταν γάμος μεταξύ Ειρήνης και Καρόλου, ώστε να συνενωθούν οι δύο αυτοκρατορίες. Ανεξάρτητα από τον βαθμό αξιοπιστίας της πληροφορίας αυτής, ποια προβλήματα μπορεί κανείς να υποθέσει ότι θα προκαλούσε αυτή η επιλογή;) Με αφορμή τη στέψη συζητούνται τα στοιχεία του ρωμαϊκού κόσμου που κληρονομεί η Μεσαιωνική Ευρώπη, ένα από τα οποία ήταν το αυτοκρατορικό ιδεώδες.	
Κεφάλαιο Ι. <u>Παρουσιάζεται συνοπτικά:</u> Ενότητα 8, 8δ. Η διαίρεση της Αυτοκρατορίας του Καρόλου, σ. 28-29 Υποστηρικτικό υλικό: χάρτης σ. 28 σχολικού βιβλίου, Η διαίρεση του Φραγκικού Κράτους βάσει της Συνθήκης του Βερντέν Προτεινόμενη δραστηριότητα: Διαπιστώνεται η διαίρεση του Φραγκικού Κράτους και συζητείται σε ποια σύγχρονα κράτη αντιστοιχούν οι τρεις εδαφικές ενότητες στις οποίες χωρίστηκε το κράτος του Καρλομάγνου, καθώς και η κληρονομιά (legacy) του Καρλομάγνου ("Pater Europae"), η διεκδίκησή του από Γάλλους και Γερμανούς, οι οποίοι θεωρούσαν τους βασιλικούς οίκους τους απογόνους του. Προϋδεασμός σχετικά με τις συνέπειες που θα είχε η διαίρεση αυτή για το πολιτικό-οικονομικο-κοινωνικό σύστημα της Ευρώπης σε συνδυασμό με τις νέες επιδρομές Βίκινγκς/Νορμανδών, Ούγγρων, Αράβων (ανασφάλεια κτλ.) και τις μεταρρυθμίσεις του Καρλομάγνου, όταν θα έχει εκλείψει η επιβλητική προσωπικότητα του Μεγάλου Καρόλου.	
II. Η εποχή της ακμής: Από τον τερματισμό της εικονομαχίας ως το σχίσμα των δύο εκκλησιών (843-1054)	5 ώρες
Κεφάλαιο II <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 1. Προοίμιο της ακμής του Βυζαντινού κράτους 1α. Ο	

εκχριστιανισμός των Σλάβων, 1β. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο εκκλησιών και το Πρώτο Σχίσμα, σ. 32-33,

Ενότητα 5, 5α. Η βυζαντινή διπλωματία, 5β. Οι σχέσεις με τους Άραβες, 5γ. Οι σχέσεις με τους Βουλγάρους, 5δ. Οι σχέσεις με τους Ρώσους, 5ε. Η βυζαντινή πολιτική στην Ιταλία και η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους, 5ζ. Οι σχέσεις με τις ιταλικές ναυτικές πόλεις, σ. 41-46

Υποστηρικτικό υλικό:

Χάρτης

σ. 45 σχολικού βιβλίου, Η βυζαντινή επέκταση από το 950 ως το 1050 μ.Χ,

Πηγές

-σ. 42 σχολικού βιβλίου, Η αραβοβυζαντινή συνθήκη του 969,

-σ. 42 σχολικού βιβλίου, Ο Ρωμανός Α΄ Λεκαπηνός ψέγει τον Συμεών για τις απαιτήσεις του,

-σ. 43 σχολικού βιβλίου, Από την βυζαντινορωσική συνθήκη του 944,

-σ. 44 σχολικού βιβλίου, Ο Λιουτπράνδος επισκέπτεται την Πόλη για δεύτερη φορά,

-σ. 32 σχολικού βιβλίου, Διαμαρτυρία του Φωτίου κατά του πάπα,

-σ. 39 σχολικού βιβλίου, Οι στόχοι του Πρόχειρου Νόμου

Εικόνες

-σ. 41 σχολικού βιβλίου, Οι αντίπαλοι του Βασιλείου Β΄ προσκυνούν το θριαμβευτή αυτοκράτορα,

-σ. 44 σχολικού βιβλίου, Βυζαντινή ηγεσία γευματίζει με το Συμεών,

-σ. 45 σχολικού βιβλίου, Οι γάμοι Όθωνος Β΄ και Θεοφανούς,

-σ. 33 σχολικού βιβλίου, Η βάπτισή του βούλγαρου ηγεμόνα Βόρη

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Εντοπίζονται σε χάρτη: α) οι περιοχές στις οποίες εκτείνεται το Βυζάντιο αυτή την περίοδο, β) λαοί και κράτη με τα οποία αναπτύσσει σχέσεις εχθρικές ή συνεργασίας: Ανατολικά: Άραβες, Βόρεια: Βούλγαροι, Δυτικά: ιταλικές πόλεις, Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους, ενώ παράλληλα διατυπώνονται υποθέσεις σχετικά με την δράση αυτών των λαών και κατ' επέκταση για την εξωτερική πολιτική του Βυζαντίου, οι οποίες ελέγχονται με τη βοήθεια ήδη αποκτηθέντων γνώσεων και πηγών. Σχολιάζεται η εμφάνιση των πρώτων ακριτικών τραγουδιών κατά τον 10^ο αιώνα, εμπνευσμένων από τους αγώνες των ακριτών κατά των Αράβων που σηματοδοτούν την αρχή της νεοελληνικής δημοτικής ποίησης. Επίσης, σχολιάζονται οι αραβικές επιδράσεις που απηχεί το έπος Βασίλειος Διγενής Ακρίτας που γράφτηκε τον 11^ο αιώνα (βλ. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄ Λυκείου).

Στη συνέχεια γίνεται ανάκληση αποκτηθέντων γνώσεων (στο Γυμνάσιο) σχετικά με την εκχριστιανιστική πολιτική του Βυζαντίου και επισημαίνονται τα προβλήματα που προκάλεσε ο εκχριστιανισμός των Βουλγάρων στις σχέσεις του Βυζαντίου τόσο με τους Βουλγάρους όσο και με τη Δύση. Σχολιάζεται η ισχύς των επιχειρημάτων του Φωτίου. Γίνεται προϋδεασμός για το Σχίσμα του 1054. Αναφέρονται οι μορφές που λαμβάνει η βυζαντινή διπλωματία, καθώς και οι συλλογές νομοθετημάτων.

Κεφάλαιο II

Παρουσιάζεται αναλυτικά: Ενότητα 5, Η διεθνής ακτινοβολία του Βυζαντίου, 5στ. Το Σχίσμα μεταξύ των δύο Εκκλησιών, σ. 45-46

Υποστηρικτικό υλικό:

Πηγές

- σ. 46 σχολικού βιβλίου, Το Βυζάντιο και το πρωτείο της Ρώμης, - βλ. Παράρτημα 2: Σχίσμα του 1054 Προτεινόμενη δραστηριότητα: Συζητείται το πώς έχουν διαμορφωθεί οι σχέσεις πάπα –Βυζαντίου, λόγω της προαναφερθείσας στέψης του Καρλομάγνου, αλλά και λόγω του ανταγωνισμού για τον προαναφερθέντα εκχριστιανισμό των Βουλγάρων και το Πρώτο Σχίσμα και το πώς αυτές οι σχέσεις συνδέονται με τις σφαίρες επιρροής στα Βαλκάνια. Σχολιάζεται η βαρύτητα των πολιτικών και των θρησκευτικών αιτίων-αφορμών του Πρώτου Σχίσματος και του Σχίσματος του 1054, αλλά και ο ρόλος και η ευθύνη των εκπροσώπων στις διαπραγματεύσεις.	
Κεφάλαιο II <u>Παρουσιάζεται συνοπτικά, ως εισαγωγή στην ενότητα 3 που ακολουθεί :</u> Ενότητα 2. Οικονομία, σ. 34-35 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης σ. 34 σχολικού βιβλίου, Εμπορικοί δρόμοι που συνδέουν τη Μεσόγειο με την Ανατολή (μέσα 11^{ου} αι.) Πηγή σ. 34 σχολικού βιβλίου, Η πόλη στα μάτια ενός περιηγητή Προτεινόμενη δραστηριότητα: Συζητούνται οι δημογραφικές και οικονομικές αλλαγές από τον 9^ο αιώνα, κυρίως στις πόλεις, των οποίων ο πληθυσμός και οι δραστηριότητες αυξάνονται. Εντοπίζονται οι τομείς της οικονομίας που είχαν αναπτυχθεί στο Βυζάντιο, και σχολιάζεται ο βαθμός εκχρηματισμού της οικονομίας, ώστε να τεθεί η βάση όπου θα στηριχθούν τα όσα θα αναλυθούν στη συνέχεια σχετικά με την κοινωνία.	
Κεφάλαιο II <u>Παρουσιάζονται αναλυτικά:</u> Ενότητα 3. Κοινωνία, σ. 36-37 Ενότητα 4. Διοίκηση και νομοθεσία 4, 4α. Η Διοίκηση, 4β. Οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, σ. 38-39 <u>Παρουσιάζεται συνοπτικά</u> το 4γ. Η νομοθεσία, σ. 39-40. α)Υποστηρικτικό υλικό: Εικόνες -σ. 41 σχολικού βιβλίου, Οι αντίπαλοι του Βασιλείου Β΄ προσκυνούν το θριαμβευτή αυτοκράτορα, -σ. 39 σχολικού βιβλίου, Ο Λέων Στ΄ γονυπετής παραλαμβάνει τη Θεία Σοφία από τον ένθρονο Χριστό Προτεινόμενη δραστηριότητα: Διερευνάται το προφίλ του αυτοκράτορα, που βρίσκεται στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας, μέσα από την ανάγνωση και ερμηνεία των εικόνων. Συζητείται, με βάση τα όσα μελετήθηκαν ως εδώ, πώς διαμορφώθηκαν οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας στο Βυζάντιο και πώς στη Δυτική Ευρώπη και διερευνώνται οι λόγοι της διαφοράς. Σχολιάζονται οι σχέσεις Εκκλησίας – Κράτους σήμερα.	

β1) Υποστηρικτικό υλικό:

Στατιστικός πίνακας:

Από το σχολικό βιβλίο *Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία Β' Γυμνασίου*, σ. 48, «Επέκταση» οικογενειακών επωνύμων και συγκρότηση βυζαντινής αριστοκρατίας (8^{ος}-11^{ος} αι.)»,

Εικόνα

σ. 36 σχολικού βιβλίου, Δείπνο πλουσίων

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Σχολιάζεται η συγκρότηση της βυζαντινής αριστοκρατίας με βάση τα δεδομένα του στατιστικού πίνακα και προκειμένου να αναδειχθεί η σημασία των επωνύμων συσχετίζεται ο πίνακας με το χωρίο της σ. 22 του βιβλίου: «...Η στρατιωτικοποίηση της μεσοβυζαντινής κοινωνίας εκφράζεται με την εμφάνιση των οικογενειακών επωνύμων και την οικοδόμηση πολλών κάστρων. Τα επώνυμα προσδιορίζουν, σχεδόν αποκλειστικά, στρατιωτικές αριστοκρατικές οικογένειες...». Εντοπίζονται τα στοιχεία που δηλώνουν την πολυτέλεια της βυζαντινής αριστοκρατίας (φαγητά, σερβίτσια, σκεύη, έπιπλα, κτίριο).

β2)Υποστηρικτικό υλικό:

Πηγές

Κείμενα 1, 2 και 3, βλ. **Παράρτημα 1: Κοινωνία στο Βυζάντιο**,

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Διακρίνεται η διαστρωμάτωση που υπήρχε στη βυζαντινή αριστοκρατία και προσδιορίζονται τα χαρακτηριστικά της κάθε ομάδας, δίνοντας έμφαση στον τρόπο με τον οποίο ενισχύουν τη δύναμή τους και στις δραστηριότητές τους.

γ) Υποστηρικτικό υλικό:

Ποίημα

Του Νεκρού αδελφού (παραλογή που δημιουργείται αυτή την περίοδο) του οποίου παραλλαγές υπάρχουν σε όλα τα Βαλκάνια: βλ.

<http://goo.gl/yYCmv4>

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Διερευνάται σε ποιο βαθμό στους στίχους του εν λόγω ποιήματος ανατανακλώνται στοιχεία δηλωτικά της οικονομικής ανάπτυξης του Βυζαντίου αυτήν την εποχή (ανάπτυξη του εμπορίου και μάλιστα των μακρινών αποστάσεων).

δ) Υποστηρικτικό υλικό:

Πηγές

-σ. 36 σχολικού βιβλίου, Η αναχώρηση ενός φτωχού γεωργού,

-σ. 37 σχολικού βιβλίου, Οφέλη από την ύπαρξη των μικροϊδιοκτητών- Νεαρά του έτους 935

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Διερευνάται η κατάσταση των αγροτών, ο τρόπος αντιμετώπισής της και οι συνέπειές της, δεδομένου ότι η φορολογία βάραινε την κοινότητα συλλογικά. Σχολιάζονται οι σχέσεις που διαμορφώνονται στον αγροτικό χώρο και οι συνέπειες αυτής της κατάστασης για το κράτος. Συζητείται κατά πόσο γίνεται φανερό, από το εν λόγω νομοθετικό έργο (Νεαρά του 935), ότι οι βυζαντινοί αυτοκράτορες αυτής της εποχής αντιλαμβάνονταν το σημαντικό πρόβλημα του αγροτικού χώρου τόσο για την άμυνα όσο και για τα δημοσιονομικά του κράτους και σε τι βαθμό το *Αλληλέγγυο* (του Βασίλειου Βουλγαροκτόνου το

1002), αποτελεί προσπάθεια συνυφασμένη με αυτό το πρόβλημα. Συσχετίζεται η κατάσταση του φτωχού γεωργού με σύγχρονες καταστάσεις οικονομικά απελπισμένων ανθρώπων, ανθρώπων που φοβούνται τους πιστωτές τους ή ανθρώπων που αδυνατούν να καταβάλουν τους φόρους, με τις αντιδράσεις τους και τους μηχανισμούς που τους οδήγησαν σε αυτή τη δυσχερή κατάσταση. Εντοπίζονται τα κοινωνικά στρώματα που αναδεικνύονται από τις πηγές που εξετάζονται σε αυτή την ενότητα και δίνονται σε μορφή πυραμίδας.	
Κεφάλαιο II <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά :</u> Ενότητα 6 Οι διάδοχοι του Βασιλείου Β΄ (1025-1054), σ. 47-48 και Κεφάλαιο III Από το Σχίσμα των δύο εκκλησιών ως την Άλωση της Κων/λης από τους Σταυροφόρους, Ενότητα 1, Εσωτερική κρίση και εξωτερικοί κίνδυνοι 1α. Πολιτική αστάθεια και οικονομικά προβλήματα, σ. 51-52 Υποστηρικτικό υλικό: Πηγή σ. 47 σχολικού βιβλίου, Το δολάριο του Μεσαίωνα, Εικόνα σ. 48 σχολικού βιβλίου, Χρυσό νόμισμα, Προτεινόμενη δραστηριότητα: α) Διερευνάται η σημασία των βυζαντινών νομισμάτων για τη διάδοση της αυτοκρατορικής ιδεολογίας και συσχετίζεται με τη θέση του αυτοκράτορα στη βυζαντινή κοινωνία. β) Αναζητούνται οι βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες που είχαν για το μέλλον της Αυτοκρατορίας τα παρακάτω μέτρα που λήφθηκαν αυτή την περίοδο σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο (δίνονται τα μέτρα και σχολιάζονται από τους μαθητές): νόθευση με άργυρο του χρυσού βυζαντινού νομίσματος (solidus), του αποκληθέντος «δολάριο του Μεσαίωνα», κατάργηση του αλληλέγγυου και εγκατάλειψη του αγώνα κατά των δυνατών - μετατροπή των μικρών γεωργών σε παροίκους, φοροαπαλλαγές και δικαιοδοσίες των δυνατών, εκμίσθωση των φόρων σε ιδιώτες, διαμάχες μεταξύ πολιτικής και στρατιωτικής αριστοκρατίας, περικοπή στρατιωτικών δαπανών, καθιέρωση θεσμού εξαργυρισμού (εξαγορά θητείας), πρόσληψη μισθοφόρων, εξαγορά αξιωμάτων, αύξηση παροχών προς την Αυλή, την Εκκλησία και τους γειτονικούς λαούς, διαρκής αύξηση των φόρων). Συζητούνται αναλογίες με αντίστοιχα μέτρα που λαμβάνονται σε άλλες ιστορικές περιόδους και κυρίως στη σύγχρονη εποχή, με τη σημερινή κρίση. Σχολιάζεται το τι είδους οικονομική πολιτική ακολουθείται ανάλογα με την πολιτική ισχύ ή αστάθεια μιας χώρας.	
Κεφάλαιο II <u>Παρουσιάζεται αναλυτικά:</u> Ενότητα 7. Οικονομία και κοινωνία στη Δ. Ευρώπη. Το σύστημα της φεουδαρχίας, σ. 48-49 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης βαρβαρικές επιδρομές μετά τη συνθήκη του Βερντέν (εισβολές Βίκινγκς/Νορμανδών, Ούγγρων, Αράβων) http://www.medieval europeonline.com/maps/5-2.pdf Πηγή σ. 49 σχολικού βιβλίου, Το φεουδαρχικό συμβόλαιο Εικόνες σχετικές με το μεσαιωνικό τρίπτυχο, τη φεουδαλική ιεραρχία σε πυραμίδα, ένα φέουδο (manor), τελετή περιβολής, εικόνες αγροτικής ζωής, κάστρο, μύλοι	

βλ. http://www.castlesandmanorhouses.com/demesnes.htm Επίσης, υλικό σχετικά με φεουδαρχία βλ. http://westernreservepublicmedia.org/middleages/feudalism.htm http://www.discoveryeducation.com/teachers/free-lesson-plans/the-feudal-system-castles-at-war.cfm Προτεινόμενη δραστηριότητα: Ανακαλείται ο προϊδεασμός που έγινε στην ενότητα τη σχετική με το Φραγκικό Κράτος και σχολιάζονται η ανασφάλεια που επικρατεί, η συνεπαγόμενη ιδεολογική επιβολή της εκκλησίας με την προβολή του μεσαιωνίου τρίπτυχου (ο κλήρος προσεύχεται, οι ιππότες πολεμάνε και οι δουλοπάροικοι εργάζονται), οι δεσμοί εξάρτησης ανθρώπου από άνθρωπο, η κοινωνική πυραμίδα [βασιλιάς - κόμητες, βαρώνοι, μαρκήσιοι (βασάλοι) – ελάχιστοι ελεύθεροι μικροϊδιοκτήτες γεωργοί – δουλοπάροικοι ή πάροικοι, που αποτελούν την πλειονότητα –δούλοι], ο όρκος πίστης και υποταγής, η τελετή περιβολής, ο όρος φέουδο και φεουδάρχες, οι τρεις λειτουργίες της φεουδαρχίας (στρατιωτική, οικονομικοκοινωνική και πολιτική εξουσία), ο φεουδαρχικός στρατός έναντι αυτού που αποτελούν οι ελεύθεροι αγρότες.	
III. Από το σχίσμα των δύο εκκλησιών ως την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους (1054- 1204)	5 ώρες
Κεφάλαιο III <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 1. Εσωτερική κρίση και εξωτερικοί κίνδυνοι, 1β. Εξωτερικά προβλήματα. Η μάχη του Μαντζικέρτ, 1γ. Άλλα εξωτερικά και εσωτερικά προβλήματα, σ. 52-53 Ενότητα 2. Η εσωτερική πολιτική των Κομνηνών. 2^α. Η διοίκηση και η οικονομία, σ. 53 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτες σ. 45 σχολικού βιβλίου, όπου αναγράφεται το Μαντζικέρτ Χάρτης εισβολών: Βίκινγκς/Νορμανδοί, Ούγγροι, Άραβες http://www.medievableuropeonline.com/maps/5-2.pdf Προτεινόμενη δραστηριότητα: Εντοπίζεται στον χάρτη το Μαντζικέρτ, τονίζεται η σημασία αυτής της μάχης και της κατάληψης βυζαντινών κτήσεων στην Ιταλία, καθώς και του κλονισμού της βυζαντινής επικυριαρχίας στην Αδριατική και τον Δούναβη. Συσχετίζονται τα εξωτερικά προβλήματα με τη εντεινόμενη οικονομική κρίση που έχει αναφερθεί σε προηγούμενη δραστηριότητα. Επισημαίνεται ότι και επί Αλεξίου Κομνηνού θα συνεχιστούν τα οικονομικά και διοικητικά προβλήματα (αύξηση του αριθμού των θεμάτων και άρα μείωση της έκτασης και της σημασίας τους, διαρκής αύξηση των φόρων) ως γέφυρα για το πέρασμα στο θεσμό της πρόνοιας.	
Κεφάλαιο III <u>Παρουσιάζεται αναλυτικά:</u> Ενότητα 2. Η εσωτερική πολιτική των Κομνηνών, 2β. Ο στρατός και ο θεσμός της πρόνοιας, σ. 53-54 Υποστηρικτικό υλικό:	

Πηγή σ. 54 σχολικού βιβλίου, Ο αριστοκρατικός πατριωτισμός των Κομνηνών (Για τη σύγκριση θεσμού πρόνοιας και φεουδαρχίας βλ. Kazhdan, A.P, Wharton A. Epstein, <i>Αλλαγές στο Βυζαντινό πολιτισμό κατά τον 11ο και 12ο αι.</i> σελ.98, 99, 102, 104, 105, 110, 112) Προτεινόμενη δραστηριότητα: Αναλύονται τα χαρακτηριστικά του θεσμού της πρόνοιας και αναζητούνται αναλογίες με τον θεσμό των θεμάτων και αυτόν της φεουδαρχίας.	
Κεφάλαιο III <u>Παρουσιάζεται συνοπτικά:</u> Ενότητα2, 2γ. Η προσπάθεια για μεταρρύθμιση, σ. 54 Υποστηρικτικό υλικό: Πηγή σ. 54 σχολικού βιβλίου, Μέτρα για το λαό Προτεινόμενη δραστηριότητα: Σχολιάζεται η αιτία της αποτυχίας της προσπάθειας του Ανδρόνικου. Συζητούνται ανάλογες προσπάθειες στη σύγχρονη ιστορία, όπου τα μέτρα υπέρ του λαού επιβλήθηκαν με χρήση βίας.	
Κεφάλαιο III <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 3. Η ανατολική πολιτική των Κομνηνών. Η εξάπλωση του Ισλάμ και η απώλεια της Μικράς Ασίας, σ.55-56 Ενότητα 4. Η ιταλική και η βαλκανική πολιτική των Κομνηνών, σ. 57-58 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης σ. 55 σχολικού βιβλίου, Η αυτοκρατορία των Κομνηνών Πηγές -σ. 52 σχολικού βιβλίου, Ο στρατός του Ρωμανού Δ΄ Διογένη και Οι συνέπειες της μάχης του Ματζικέρτ, -σ. 56 σχολικού βιβλίου, Ματζικέρτ και Μυριοκέφαλο, και Οι μικρασιατικοί πληθυσμοί αφανίζονται από τις σφαγές και την πείνα, -σ. 57 σχολικού βιβλίου, Εμπορικά προνόμια στους Βενετούς, -σ. 58 σχολικού βιβλίου, Ο Μανουήλ αντιδρά στη βενετική αλαζονεία Προτεινόμενη δραστηριότητα: Συζητείται η κατάσταση που διαμορφώνεται στο Βυζάντιο την περίοδο των Κομνηνών με βάση τη δράση των γύρω κρατών. Παρατηρείται η επέκταση των Σελτζούκων Τούρκων και συζητούνται οι συνέπειες. Αξιοποιούνται οι ερωτήσεις της σ. 58 σχετικά με τη σημασία της παραχώρησης των οικονομικών προνομίων στους Δυτικούς και σχολιάζονται αντίστοιχες οικονομικές προνομιακές παραχωρήσεις στη σύγχρονη ιστορία. Διατυπώνονται συμπεράσματα σχετικά με τη διεθνή θέση του Βυζαντίου αυτή την περίοδο.	
Κεφάλαιο III <u>Παρουσιάζονται αναλυτικά:</u> Ενότητα 5. Οικονομικές μεταβολές στη Δυτική Ευρώπη, σ. 59-61 α) Υποστηρικτικό υλικό:	

Για τις εικόνες που προτείνουμε στην ενότητα αυτή βλ. **Παράρτημα 3β (Ιστοσελίδα του ΙΕΠ)**. Αντίστοιχες εικόνες με αυτές που ενδεικτικά προτείνονται εδώ μπορούν να αναζητηθούν στο διαδίκτυο.

Εικόνες

βλ. **Παράρτημα 3β**: Οι οικονομικές μεταβολές στη δυτική Ευρώπη (σε powerpoint) άρωτρο απλό και άρωτρο με αναστρεπτήρα και ρόδες, αγροτικά εργαλεία (αλέτρι και δρεπάνι), ζεύξη παλιά και νέα μέθοδος, κάρο, τριζωνική καλλιέργεια, εκχέρσωση,

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Με βάση τις εικόνες που προβάλλονται σχολιάζονται οι αλλαγές που συνιστούν το φαινόμενο της αγροτικής επανάστασης και ως εκ τούτου οι παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάκαμψη της Δ. Ευρώπης.

β) Υποστηρικτικό υλικό:

Εικόνες

σ. 61 σχολικού βιβλίου, Τεχνολογικές καινοτομίες στο Μεσαίωνα,

βλ. **Παράρτημα 3β**: Οι οικονομικές μεταβολές στη δυτική Ευρώπη (σε powerpoint) ανεμόμυλος, χωρικός ισιώνει το δρεπάνι, ναυπηγείο, πλοίο

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Με βάση τις εικόνες που προβάλλονται σχολιάζονται οι εξελίξεις στον δευτερογενή τομέα της οικονομίας.

γ) Υποστηρικτικό υλικό:

Χάρτης

Σ. 60 σχολικού βιβλίου, εμπορικοί δρομολόγια

Εικόνες

σ. 59 σχολικού βιβλίου, Εμπορικός δρόμος μεσαιωνικής πόλης,

βλ. **Παράρτημα 3β**: Οι οικονομικές μεταβολές στη δυτική Ευρώπη (σε powerpoint) πλανόδιος έμπορος, μια ομάδα ληστών επιτίθενται σε έναν πλανόδιο έμπορο, εμπορικός χώρος, χρήμα, η ζυγαριά, το κάτοπτρο από τον πίνακα με τίτλο «ο ανταλλάσσει χρήματα και η γυναίκα του»,

Πηγή

βλ. **Παράρτημα 3α**: Οι οικονομικές μεταβολές στη δυτική Ευρώπη, **κείμενο 1** Ο Άγιος Γοδρίκος, (Ανρί Πιρέν, *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*, σ.129-130)

Δραστηριότητα:

Σχολιάζονται τα χαρακτηριστικά του εμπορίου, καθώς και οι εξελίξεις στον ναυτικό και χρηματιστηριακό -τραπεζικό τομέα.

δ) Υποστηρικτικό υλικό:

Εικόνες

βλ. **Παράρτημα 3β**: Οι οικονομικές μεταβολές στη δυτική Ευρώπη (σε powerpoint) Σχέδιο πόλης, Φλωρεντία, σπίτι, αποθήκη, ιατρική επέμβαση-νοσηλεία, μια διδασκαλία του δικαίου στο πανεπιστήμιο της Μπολόνια,μαθητές

Πηγές

βλ. **Παράρτημα 3α**: Οι οικονομικές μεταβολές στη δυτική Ευρώπη, **κείμενο 2**, Αφήγηση ενός μοναχού γραμμένη το 1060 (Ανρί Πιρέν, *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*, σ. 156)

σ. 62 σχολικού βιβλίου, Η εξέγερση του πληθυσμού της Λαόν κατά του επισκόπου (1115),

σ. 106 Η γοτθική τέχνη: τέχνη της πόλης.

(Για τις πόλεις στο Βυζάντιο βλ. Kazhdan, A.P, Wharton A. Epstein, <i>Αλλαγές στο Βυζαντινό πολιτισμό κατά τον 11ο και 12ο αι.</i> σελ. 85-89, 96-97, 350, 421. Για τις πόλεις στο Μεσαίωνα βλ. Ανρί Πιρέν, <i>Οι πόλεις του Μεσαίωνα</i>, σελ. 83-84, 129-130, 144, 156, 184, 198-199, 213-214, 230-231). Προτεινόμενη δραστηριότητα: Σχολιάζεται η ανάπτυξη των πόλεων και η σημασία τους στην αλλαγή τρόπου ζωής, τρόπου σκέψης και τρόπου έκφρασης. Επισημαίνεται η επίδραση που θα έχει η μεταφορά της γνώσης από τα μοναστήρια στις πόλεις και η ίδρυση πανεπιστημίων, καθώς και η συμβολή των νομικών στη σταθεροποίηση των νέων θεσμών οι οποίοι διέπουν τη συλλογική ζωή. Με βάση τη γραπτή πηγή (Αφήγηση ενός μοναχού) εντοπίζονται τα στοιχεία από τα οποία δημιουργείται η μεσαιωνική πόλη (<i>burgus, portus</i>) και σχολιάζεται η καταγωγή και ο χαρακτήρας του καθένα, καθώς και το γιατί το πρώτο απορροφάται σταδιακά από το δεύτερο. Υπογραμμίζεται η σημασία των όρων “<i>Charta Libertatum</i>” και “<i>Κομμούνα</i>” (που αναγράφονται στην πηγή σ. 62 και συσχετίζεται με τις οικονομικο-κοινωνικο-πολιτικές εξελίξεις. Σχολιάζεται η έκφραση των αναπτυσσόμενων αστικών στρωμάτων με την ανάπτυξη του γοτθικού ρυθμού. Αναζητούνται αναλογίες μεταξύ των πόλεων που αναπτύσσονται στον Μεσαίωνα στη Δυτική Ευρώπη, με αυτές που βρίσκονται στο Βυζάντιο και στην αρχαιότητα.	
Κεφάλαιο III <u>Παρουσιάζεται συνοπτικά:</u> Ενότητα 6. Κοινωνία και εξουσία στη Δυτική Ευρώπη, σ. 62-63 Υποστηρικτικό υλικό: <i>Εικόνα</i> σ. 63 σχολικού βιβλίου, Ο Ερρίκος Δ΄ παρακαλεί την κόμησσα Ματθίλδη και τον ηγούμενο να μεσολαβήσουν στον πάπα. <i>Πηγή</i> σ. 63 Αποσπάσματα από την παπική γνωμοδότηση Προτεινόμενη δραστηριότητα: Με βάση τις οικονομικές εξελίξεις σχηματίζεται η κοινωνική πυραμίδα. Αξιοποιούνται οι ερωτήσεις 1 και 3 της σελίδας 63 του βιβλίου.	
Κεφάλαιο III <u>Παρουσιάζονται αναλυτικά:</u> Ενότητα 7 Οι Σταυροφορίες, 7α. Οι αιτίες, σ. 65 Υποστηρικτικό υλικό: <i>Πηγή</i> σ. 65 σχολικού βιβλίου, Ο πάπας κηρύσσει τη Σταυροφορία <i>Ταινία</i> του Ridley Scott «Η Βασιλεία των Ουρανών», βλ. official trailer, https://www.youtube.com/watch?v=moNH4N44D28 και χαρακτηριστική σκηνή: https://www.youtube.com/watch?v=1zO9zBvOzHA) <i>Εικόνες</i> βλ. Βικιπαίδεια, «Σταυροφορίες»: https://goo.gl/gYQKeC Προτεινόμενη δραστηριότητα: Με βάση τις γνώσεις που έχουν αποκτηθεί σε προηγούμενες ενότητες (ενότητα	

5ζ του κεφαλαίου II και ενότητα 4α του κεφαλαίου III) που αφορούν τις σχέσεις του Βυζαντίου με τις ιταλικές πόλεις, αναζητούνται οι αιτίες των Σταυροφοριών και συγκρίνονται με αυτές που επικαλείται ο πάπας όταν κηρύσσει τη Σταυροφορία. Σχολιάζεται κατά πόσο συνάδει με ένα θρησκευτικό ηγέτη η επιχειρηματολογία που αναδεικνύει η εν λόγω πηγή και συσχετίζεται με αντίστοιχες σύγχρονες στάσεις θρησκευτικών ηγετών. Με αξιοποίηση της ταινίας (αισθητοποίηση αιτιών των σταυροφοριών, κλίματος της φεουδαρχικής Ευρώπης και αραβικού πολιτισμού) συζητείται η σύγκρουση Ανατολής-Δύσης.	
Κεφάλαιο III <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 7, Οι Σταυροφορίες, 7β. Οι τρεις πρώτες σταυροφορίες, 7γ. Τα αποτελέσματα των τριών πρώτων σταυροφοριών, 7δ. Η τέταρτη Σταυροφορία, σ. 67-68 Υποστηρικτικό υλικό: <i>Χάρτες</i> σ. 64 σχολικού βιβλίου Α', Β', Γ', Δ' Σταυροφορία Σταυροφορίες (χάρτες), Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8975 Προτεινόμενη δραστηριότητα: Εντοπίζονται στο χάρτη οι διαδρομές που ακολούθησαν οι Σταυροφόροι σε κάθε Σταυροφορία και αναφέρονται επιγραμματικά τα αποτελέσματα, κυρίως αναφορικά με τη μη πραγματοποίηση των επισήμως προβληθέντων στόχων των Σταυροφόρων, με την αναζωπύρωση του μίσους μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων, τους προσωπικούς και εθνικούς (μεταξύ Ελλήνων και Λατίνων) ανταγωνισμούς, καθώς και τις αντιθέσεις μεταξύ λαϊκών και κληρικών.	
Κεφάλαιο III <u>Παρουσιάζεται αναλυτικά:</u> Ενότητα 7, Οι Σταυροφορίες, 7ε. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους, σ. 68-69 Υποστηρικτικό υλικό: <i>Πηγές</i> σ. 68 σχολικού βιβλίου, Μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης, Ο πάπας Ιννοκέντιος στηλιτεύει το μένος των Σταυροφόρων Προτεινόμενη δραστηριότητα: Ερωτήσεις 3 και 4 στη σελίδα 69 του σχολικού βιβλίου. Με αφορμή τα λόγια του Σεναχηρείμ, ανατολικής καταγωγής, ανώτερου αξιωματούχου της Νικαίας «...από εδώ κι εμπρός ας μην περιμένει κανένας κανένα καλό, αφού οι Ρωμαίοι πήραν και πάλι την Πόλη...» σχολιάζονται τα προβλήματα προσανατολισμού που αντιμετωπίζει και θα αντιμετωπίσει η αυτοκρατορία: μίσος με τους δυτικούς (εκφραστής του ο Γεννάδιος), στροφή προς την αρχαιότητα (εκφραστής της ο Πλήθων), εμφύλιες συγκρούσεις (Παλαιολόγοι- Καντακουζηνοί), λαϊκές συγκρούσεις.	
IV. Η λατινοκρατία και η παλαιολόγεια εποχή (1204-1453). Ο ύστερος Μεσαίωνας στη Δύση.	5 ώρες

Κεφάλαιο IV <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 1. Τα λατινικά κράτη και η αντίσταση των Ελλήνων και Ενότητα 2. Τα Ελληνικά κράτη: Τραπεζούς, Ήπειρος, Νίκαια, σ. 71-75 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης σ. 66 σχολικού βιβλίου, Η Ανατολική Μεσόγειος μετά το 1204 Διαδραστική εφαρμογή «Βυζαντινή αυτοκρατορία 1204-1261: η διαμόρφωση των συνόρων», Φωτόδενδρο: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9128 Πηγή σ. 73 σχολικού βιβλίου, Ενσωμάτωση ελληνικών γαιών στο δυτικό φεουδαρχικό σύστημα Προτεινόμενη δραστηριότητα Εντοπίζονται στον χάρτη τα λατινικά και τα ελληνικά κράτη. Συσχετίζεται η όποια αντίσταση του ελληνικού πληθυσμού στους Σταυροφόρους, κυρίως εξ αιτίας δογματικών διαφορών, με την προαναφερθείσα σχέση πάπα –Βυζαντίου. Σχολιάζεται η στάση των Ελλήνων γαιοκτημόνων απέναντι στον εκφεουδαλισμό του ελληνικού εδάφους και η μη αντίστασή τους. Επισημαίνεται ο ρόλος της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας στην ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Εντοπίζονται υλικά κατάλοιπα της λατινοκρατίας σε τοπικό επίπεδο (αξιοποίηση Τοπικής Ιστορίας π.χ. Ιππότες της Ρόδου)	
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 3. Μιχαήλ Η΄ και Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγοι, Ενότητα 4. Προσπάθειες ανόρθωσης της Αυτοκρατορίας και εμφύλιος πόλεμος, Ενότητα 5. Η άνοδος της σερβικής δύναμης υπό τον Στέφανο Δουσάν, σ. 76-82. Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτες σ. 76 σχολικού βιβλίου, Το Βυζάντιο επί Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, σ. 78 Η Χερσόνησος του Αίμου στα μέσα του 14^{ου} αι. Εικόνα σ. 77 Η σύνοδος της Λυών Πηγές σ. 77 Νόθευση και υποτίμηση του βυζαντινού νομίσματος, σ. 80 Η Θεσσαλονίκη το δέκατο τέταρτο αιώνα, σ. 81 Η εξέγερση του λαού Προτεινόμενη δραστηριότητα: Συγκρίνεται η περιοχή (χερσόνησος του Αίμου και Μ. Ασία) τον 13^ο και 14^ο αιώνα. Εντοπίζονται τα ισχυρά και ανίσχυρα κράτη. Τονίζεται η άνοδος της σερβικής δύναμης. Επισημαίνεται η διαλλακτική πολιτική προς τη Δύση με αποτέλεσμα την εκκλησιαστική Ένωση με την Ρώμη (σύνοδος της Λυών 1274) και τη βαθιά εσωτερική κρίση που αυτή προκάλεσε. Συζητείται η σημασία που έχει η νόθευση του νομίσματος για το μέλλον της αυτοκρατορίας και συσχετίζεται τόσο με τις κοινωνικές εξεγέρσεις (με κυριότερη αυτή της Θεσσαλονίκης κατά την οποία ο εξεγερμένος λαός υπό τον έλεγχο των	

Ζηλωτών πήρε την εξουσία), όσο και με τους εμφύλιους για την εξουσία, τις θρησκευτικές αντιθέσεις, και τις ξένες επεμβάσεις στις εσωτερικές διαμάχες.	
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 6. Οι Οθωμανοί και η ραγδαία προέλασή τους, 6α. Η κατάκτηση της Μ. Ασίας, σ. 83 6γ. Η οθωμανική προέλαση στα Βαλκάνια. Το Βυζάντιο υποτελής, σ. 84-85. Υποστηρικτικό υλικό: <i>Χάρτης</i> σ. 84 σχολικού βιβλίου, Οι κατακτήσεις των Οθωμανών από τα μέσα του 14^{ου} μέχρι τα μέσα του 15^{ου} αιώνα Χρονολόγιο- ιστοριογραμμή οθωμανικής επέκτασης, <i>Φωτόδενδρο</i>: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9360 Προτεινόμενη δραστηριότητα Διαπιστώνεται η εξάπλωση των Οθωμανών μέχρι το 1450. Αναφέρεται ότι το Βυζάντιο υποχρεώθηκε να καταβάλει φόρο υποτέλειας στους Οθωμανούς και να θέτει στρατιωτικές δυνάμεις στη διάθεση του σουλτάνου, καθώς και η σημασία της μάχης στο Κοσσυφοπέδιο το 1389 για την κυριαρχία των Οθωμανών στα Βαλκάνια.	
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζονται αναλυτικά:</u> Ενότητα 6, 6β. Η οργάνωση του κράτους των Οθωμανών), σ. 83-84 Ενότητα 7. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης, σ. 85-87 Υποστηρικτικό υλικό: <i>Πηγές</i> σ. 86 σχολικού βιβλίου, Στιγμιότυπα από την πολιορκία της Πόλης, σ. 86 σχολικού βιβλίου, Η απάντηση των Ελλήνων στις προτάσεις των Τούρκων για την παράδοση της Κων/πολης, βλ. Κείμενο 1, Παράρτημα 4: Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης, «Ανάγνωση ιστορικής πηγής (Χρονικό, Γ. Φραντζής)», <i>Φωτόδενδρο</i>: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8353 αποσπάσματα από βίντεο (National Geographic): https://www.youtube.com/watch?v=53yfMlws7DI «Η άλωση της Κωνσταντινούπολης: οι συνέπειες», <i>Φωτόδενδρο</i>: http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8808 Προτεινόμενη δραστηριότητα: Συσχετίζεται με το Σχίσμα των δύο Εκκλησιών και κυρίως με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους η άποψη «είναι προτιμότερο να δώ να κυριαρχεί στην αγορά της Πόλης το φακίολι (τουρμπάνι) των Τούρκων παρά η καλύπτρα των Λατίνων» που εικάζεται ότι διατύπωσε ο δούκας Λουκάς Νοταράς, όταν πληροφορήθηκε την ένωση των δύο εκκλησιών (1438-1439). Συζητείται το κατά πόσο οι διαφορετικές πορείες που διήνυσε το Βυζάντιο και η Δυτική Ευρώπη μέχρι τον 15^ο αιώνα δικαιολογούν μια τέτοια στάση από Βυζαντινούς και ποιες κοινωνικές ομάδες εξέφραζε αυτή η άποψη. Συσχετίζεται με τα προαναφερθέντα προβλήματα προσανατολισμού των Βυζαντινών, μετά την Άλωση της Κων/λης από τους Σταυροφόρους, τα οποία εκφράστηκαν από τους Γεννάδιο και Πλήθωνα. Επίσης, σχολιάζεται η μη παροχή βοήθειας από τους Δυτικούς για την αντιμετώπιση των	

μουσουλμάνων εχθρών και κατά πόσο δικαιολογείται αυτή η στάση από ανθρώπους που υπηρέτησαν τις Σταυροφορίες. Διατυπώνονται υποθέσεις σχετικά με το αν θα επιχειρηθεί ξανά στη συνέχεια προσέγγιση των δύο εκκλησιών και τι αισθήματα θα προκαλέσει στους Βυζαντινούς. Διερευνώνται τα ερωτήματα του εγχειριδίου της σελίδας 87. Συζητείται η επίδραση που άσκησε στη συνέχεια ο βυζαντινός πολιτισμός στη Δ. Ευρώπη, τους Βαλκανικούς λαούς και τη Ρωσία.	
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 8. Η δυτική Ευρώπη στη διάρκεια του ύστερου Μεσαίωνα, 8α. Οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη, 8β. Κοινωνικές μεταβολές σ. 88 Προτεινόμενη δραστηριότητα: Επισημαίνεται ότι οι δημογραφικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στη Δυτική Ευρώπη κατά το προηγούμενο διάστημα συνεχίζονται και κατά τον ύστερο Μεσαίωνα.	
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζονται αναλυτικά :</u> Ενότητα 8. Η δυτική Ευρώπη στη διάρκεια του ύστερου Μεσαίωνα, 8γ. Η κρίση της φεουδαρχίας, 8δ. Η συγκρότηση κρατών και η αιχμαλωσία της Αβινιόν, σ. 88-90 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης Ιστορικοί χάρτες για την Ευρώπη: http://www.euratlas.net/history/europe/1300/index.html Χάρτης διασποράς της πανδημίας, Βικιπαίδεια, «Μαύρη πανώλη»: https://goo.gl/5MZhia Εικόνες -σ. 89 σχολικού βιβλίου, Πορεία αυτομαστιγούμενων κατά το έτος 1348, -σ. 90 σχολικού βιβλίου, Κάστρο του 14^{ου} αιώνα, -σ. 107 σχολικού βιβλίου, Η προσκύνηση των Μάγων Πηγές -σ. 89 σχολικού βιβλίου, Σημειώσεις ενός μοναχού για το Μαύρο Θάνατο στην Πομερανία, -σ. 90 σχολικού βιβλίου, Από τη Μεγάλη Χάρτα των Ελευθεριών Προτεινόμενη δραστηριότητα: Επισημαίνονται οι παράγοντες που θα οδηγήσουν στην κρίση της φεουδαρχίας: δημογραφική άνοδος και εμπορευματικές καλλιέργειες προκαλούν προβλήματα επισιτισμού, κατάσταση που επιδεινώνεται με τις φυσικές καταστροφές, τον Μαύρο Θάνατο και τον Εκατονταετή Πόλεμο. Συζητείται η ψυχολογία των ανθρώπων εξαιτίας αυτών των δεινών και η αντίδρασή τους. Σχολιάζεται ως μακροπρόθεσμη συνέπεια η συμμετοχή των συντεχνιών στα δημοτικά συμβούλια των πόλεων και η αύξηση των μισθών στις βιοτεχνίες. Αναδεικνύονται οι διαφορές στην πορεία συγκρότησης των κρατών (Γαλλίας, Αγγλίας και γερμανικών κρατιδίων). Σχολιάζονται οι ελευθερίες που παραχωρούνται με τη Μεγάλη Χάρτα και επισημαίνεται η σημασία της για τη μελλοντική πολιτική εξέλιξη της Ευρώπης. Επίσης, εντοπίζονται στον πίνακα «Η προσκύνηση των Μάγων» και σχολιάζονται οι αλλαγές στην τέχνη (κοσμικό στοιχείο, αντανάκλαση αριστοκρατών και	

αστών, φυσικότητα, συναισθήματα), που ήδη από τον 13 ^ο αιώνα με το Τζιόττο σηματοδοτούν την αρχή της νεότερης ζωγραφικής.	
V. Ο μεσαιωνικός πολιτισμός Γράμματα, Επιστήμες, Τεχνολογία, Τέχνη	2 ώρες
Κεφάλαιο V. Ο μεσαιωνικός πολιτισμός Γράμματα, Επιστήμες, Τεχνολογία, Τέχνη, Ενότητες: 1. Ο Βυζαντινός πολιτισμός 2. Ο μεσαιωνικός δυτικός πολιτισμός 3. Η βυζαντινή πολιτισμική παράδοση στους Βαλκανικούς λαούς και τη Ρωσία 4. Ο Αραβικός πολιτισμός Με στόχο να αναδειχθεί η διασύνδεση πολιτισμού με την κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική, αλλά και να δοθούν κάποιες προεκτάσεις στην πολιτισμική ιστορία, πολλά από τα στοιχεία αυτού του κεφαλαίου αξιοποιήθηκαν ως υποστηρικτικό υλικό στην προσέγγιση ενοτήτων άλλων κεφαλαίων. Προκειμένου να αξιοποιηθεί κριτικά το περιεχόμενο του κεφαλαίου αυτού προτείνεται η εκπόνηση εργασίας στο σπίτι με το εξής θέμα: Να τεκμηριωθεί η άποψη του βιβλίου σας (εισαγωγικό σημείωμα σ. 91): «Παρά τις εθνικές, δογματικές και λοιπές διαφορές μεταξύ Βυζαντίου και Δύσης, μεταξύ χριστιανικού και μουσουλμανικού κόσμου, οι πολιτισμικές επικοινωνίες, οι ποικίλες διασταυρώσεις και αλληλεπιδράσεις, που παρατηρούνται σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα, διαμορφώνουν ένα κοινό πολιτισμικό πλαίσιο, στο οποίο βρίσκονται οι ρίζες του νεότερου δυτικού πολιτισμού». Για την εκπόνηση της εργασίας μπορεί να αξιοποιηθεί το υλικό του σχολικού εγχειριδίου ή άλλο υλικό. Ενδεικτικά ερωτήματα βάσει των οποίων μπορεί να εργαστεί ο/η μαθητής/τρια για την εκπόνηση της παραπάνω εργασίας: - ποιος ο ρόλος της θρησκείας στη διαμόρφωση της κοσμοαντίληψης των μεσαιωνικών ανθρώπων (Βυζαντινών, Δυτικοευρωπαίων, Σλάβων, Ρώσων και Αράβων); - ποια η σχέση των λαών αυτών με τα γράμματα και τις επιστήμες - πώς ο ρόλος της θρησκείας εκφράζεται στην τέχνη; - ποιες σχέσεις αναπτύσσουν μεταξύ τους και σε ποιους τομείς ασκούν επιρροές οι μεν στους δε; - αναφέρετε κατάλοιπα εκείνης της εποχής δηλωτικά της ώσμωσης ανάμεσα στον τρόπο σκέψης και έκφρασης των ανθρώπων της κτλ. Ενδεικτική πρόταση για προέκταση της διδασκαλίας:	

<i>Συζήτηση με θέμα:</i> «Κατά πόσο είναι δόκιμος ο χαρακτηρισμός των κατοίκων του Βυζαντίου ως Ελλήνων από την Πηνελόπη Δέλτα, στο έργο της <i>Στον καιρό του Βουλγαροκτόνου</i>». <i>Επιμέρους βοηθητικά ερωτήματα:</i> Πώς οι ίδιοι οι Βυζαντινοί χαρακτήριζαν τον εαυτό τους; Γιατί οι Βυζαντινοί αντιμετώπισαν εχθρικά τη στέψη του Καρλομάγνου; Ποια πορεία ακολουθεί η χρήση του ονόματος Έλλην, Έλληνες; Ποιο είναι το ιδεολογικό κλίμα μέσα στο οποίο λειτουργεί η συγγραφέας και ποια σχέση έχει με τον εν λόγω χαρακτηρισμό; Κτλ.	
VI. Από την άλωση της Κωνσταντινούπολης και τις ανακαλύψεις των νέων χωρών ως τη συνθήκη της Βεσφαλίας (1453-1648)	8 ώρες
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζεται αναλυτικά:</u> Ενότητα 1. Από το Μεσαίωνα στους Νέους Χρόνους, σ. 114 Υποστηρικτικό υλικό: <i>Πηγές</i> -σ. 114 σχολικού βιβλίου, Τα προνόμια του Πανεπιστημίου των Παρισίων, -σ. 114 Το 1277, ο επίσκοπος των Παρισίων καταδικάζει «τις πλάνες» που διδάσκονται στο πανεπιστήμιο της πόλης. Προτεινόμενη δραστηριότητα: Με βάση τα όσα συζητήθηκαν μέχρι εδώ γίνεται προσπάθεια να συνοψιστούν τα στοιχεία που σηματοδοτούν τη νεότεριότητα. Επισημαίνονται οι νέες δυνάμεις που αναδεικνύονται σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πνευματικό επίπεδο, τα στηρίγματά τους, καθώς και η τύχη των παλαιών. Συσχετίζονται τα προνόμια που παραχωρούνται στα πανεπιστήμια με αυτά που παραχωρούνται στις πόλεις. Στο πλαίσιο αυτό διερευνάται κατά πόσο συνάδουν τα προνόμια που παραχωρούνται στη μια πηγή και οι καταδίκες στην άλλη. Αξιοποιούνται και οι ερωτήσεις του εγχειριδίου.	
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζεται αναλυτικά:</u> Ενότητα 2. Αναγέννηση και ανθρωπισμός, σ. 115-119 Υποστηρικτικό υλικό: <i>Πηγές</i> -σ. 115 σχολικού βιβλίου, Ο τέλειος «καθολικός» άνθρωπος, -σ. 117 σχολικού βιβλίου, Μόνο ο σοφός είναι αληθινός άνθρωπος, -σ. 150 σχολικού βιβλίου, Πείραμα και επιστήμη, Η Ηλιοκεντρική θεωρία, Η Ανατομία, -σ. 151 σχολικού βιβλίου, Η Ιατρική, -σ. 192 σχολικού βιβλίου, Η Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία <i>Εικόνες</i> -σ. 116 σχολικού βιβλίου, Σχέδιο του Λεονάρντο ντα Βίντσι, -σ. 116 σχολικού βιβλίου, Το γραφείο του ανθρωπιστή, -σ. 117 σχολικού βιβλίου, Ο ανθρωπιστής Γκιγιόμ Φισέ προσφέρει ρητορικό σύγγραμμα στη Βησσαρίωνα, -σ. 150 σχολικού βιβλίου, Το εξώφυλλο του βιβλίου του Βεζάλ,	

-σ. 152-156 σχολικού βιβλίου, εικόνες σχετικά με την προοπτική, τα γυνά σώματα κτλ.

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Διερευνώνται τα χαρακτηριστικά του νέου τύπου ανθρώπου που οραματίζονται οι ανθρωπιστές και στη συνέχεια αναζητούνται αναλογίες με τον ιδανικό άνθρωπο στην αρχαία Αθήνα και με τον ιδανικό άνθρωπο του σήμερα (μονοδιάστατος ή πολυδιάστατος κτλ). Επισημαίνεται ο Λεονάρντο ντα Βίντσι ως ο αντιπροσωπευτικός τύπος του *καθολικού ανθρώπου* της Αναγέννησης που είχε ασχοληθεί με πολλούς τομείς της τέχνης και της επιστήμης και αναφέρονται οι τρεις κορυφαίοι αναγεννησιακοί επιστήμονες (Κοπέρνικος, Παράκελσος, Βεζάλ). Δεδομένου ότι «Στο επίπεδο της τεχνικής ... αποδίδεται η τρίτη διάσταση με τη συστηματική εφαρμογή της προοπτικής» σ. 153 εγχειριδίου (βλ. εικόνες σ. 152-156), σχολιάζεται το ποια διάσταση του χρόνου (παρελθόν ή μέλλον, βραχύς χρόνος ή μακρά διάρκεια) ταιριάζει με τον αναγεννησιακό άνθρωπο και ποια με τον μεσαιωνικό (πβ. σ. 100: στη βυζαντινή ζωγραφική με την απουσία του βάθους προβάλλεται η αιωνιότητα) και κατά πόσο αυτή η διάσταση συνάδει με αργόσυρτες ή γρήγορες αλλαγές στη ζωή των ανθρώπων. Σχολιάζεται η γεωγραφική περιοχή όπου ξεκίνησε η Αναγέννηση και συσχετίζεται με τη συμβολή των Βυζαντινών διανοουμένων (με ανάκληση γνώσεων σχετικών με τις ιταλικές πόλεις, τις εκεί επισκέψεις των Βυζαντινών, προκειμένου να ζητήσουν βοήθεια εναντίον των Τούρκων, και με την εκεί εγκατάσταση Βυζαντινών διανοουμένων μετά την Άλωση). Σχολιάζεται η επίδραση του ουμανισμού της Αναγέννησης στη γαλλική λογοτεχνία του 17^{ου} αιώνα και γίνεται προϋδεασμός για τη σχέση με τον ουμανισμό του Διαφωτισμού.

Υποστηρικτικό υλικό:

Εικόνες

- σ. 118 σχολικού βιβλίου, Το νέο πνεύμα της αγωγής,
- σ. 118 σχολικού βιβλίου, Τυπογραφείο,
- σ. 118 σχολικού βιβλίου, Το πρώτο βιβλίο που τυπώθηκε ήταν η Βίβλος,
- σ. 150 σχολικού βιβλίου, Ο Έρασμος

Στατιστικά σχέδια-πίτες

- σ. 119 σχολικού βιβλίου, Οι εκδόσεις βιβλίων περί το 1500

Χάρτης

- σ. 119 σχολικού βιβλίου, Η διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού στην Ευρώπη

Πηγή

- σ. 151 σχολικού βιβλίου, Η κατηγορία κατά του Γαλιλαίου

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Συζητείται η αντίληψη των ανθρωπιστών για την αγωγή σε συνάρτηση με τη φράση του Έρασμου «οι άνθρωποι δεν γεννιούνται, αλλά γίνονται» (σ. 118 σχολικού βιβλίου) και την ερασμιακή προφορά της αρχαίας ελληνικής γλώσσας (βλ. σ. 150 εγχειριδίου) και στη συνέχεια η αντίληψη αυτή εντάσσεται στο κλίμα που δημιουργείται αφενός με την ανάπτυξη της πειραματικής μεθόδου ήδη από το Μεσαίωνα και αφετέρου με την εφεύρεση της τυπογραφίας, της οποίας επισημαίνεται η σημασία. Σχολιάζεται η διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού σε συνάρτηση και με τη λειτουργία πανεπιστημίων ήδη από το Μεσαίωνα και η εξέλιξη των εν λόγω περιοχών μέχρι σήμερα. Επίσης, σχολιάζονται οι στατιστικές σχετικά με τις εκδόσεις των βιβλίων με κριτήριο το είδος και τη γλώσσα και συνδέονται τα ποσοστά των βιβλίων στη λατινική και στις ευρωπαϊκές γλώσσες με αποκτηθείσες γνώσεις για τη συγκρότηση των κρατών, καθώς και με τους συγγραφείς που γράφουν σε εθνικές γλώσσες

(Μακιαβέλι, Τάσσο, Ραμπελαί, Μονταίνι, Θερβάντες, Σαίξπηρ, Έρασμος) τα οποία αναγράφονται στη σελίδα 149-151. Σχολιάζεται ο βαθμός δυσκολίας της απελευθέρωσης από το μεσαιωνικό πλαίσιο και διαμόρφωσης μιας νέας αντίληψης για τον άνθρωπο πάνω στην οποία θα οικοδομηθεί ο καινούργιος κόσμος με βάση τη δικαστική απόφαση της Ιερής Εξέτασης κατά του Γαλιλαίου. Γίνεται προϋποθέσιμος για τη Θρησκευτική Μεταρρύθμιση που θα εξεταστεί στη συνέχεια.	
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζονται αναλυτικά:</u> Ενότητα 3. Οι ανακαλύψεις, 3α. Προς αναζήτηση νέων δρόμων, 3β. Οι πρόοδοι στη ναυσιπλοΐα, σ. 120-121 Υποστηρικτικό υλικό: Πηγές -σ. 120 σχολικού βιβλίου, Τα αμύθητα πλούτη της Ιαπωνίας, -σ. 122 σχολικού βιβλίου, Οι στόχοι του Ερρίκου του Θαλασσοπόρου Εικόνες -σ. 121 σχολικού βιβλίου, Αστρολάβος, караβέλα, πορτολάνος -σ. 103 σχολικού βιβλίου, Η χρήση των πυροβόλων όπλων από το 14^ο αιώνα Προτεινόμενη δραστηριότητα: Με ανάκληση γνώσεων από προηγούμενες ενότητες (βλ. ενότητες: Οι αραβικές κατακτήσεις και οι συνέπειές τους, Οθωμανοί και η ραγδαία προέλασή τους, Λατινικά κράτη και η αντίσταση των Ελλήνων, Η συγκρότηση κρατών και η αιχμαλωσία της Αβινιόν) και τις πηγές του εγχειριδίου συζητούνται τα προβλήματα των Δυτικοευρωπαίων αναφορικά με τη διεξαγωγή του εμπορίου και εν γένει της οικονομίας τους. Επίσης, με ανάκληση γνώσεων (βλ. ενότητες: Οι οικονομικές εξελίξεις στη Δυτική Ευρώπη, Μεσαιωνικός πολιτισμός, Από το Μεσαίωνα στους Νέους Χρόνους) και την αξιοποίηση των σχετικών εικόνων σχολιάζονται τα τεχνικά μέσα πλεύσης και προσανατολισμού, η ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας, η έρευνα του φυσικού κόσμου, η διεύρυνση των πνευματικών οριζόντων και το πνεύμα αναζήτησης ως προϋποθέσεις των εξερευνητικών ταξιδιών.	
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Ενότητα 3. Οι ανακαλύψεις, 3γ. Οι Ευρωπαίοι ανακαλύπτουν τον κόσμο, 3δ. Η κατάκτηση του Νέου Κόσμου και οι αποικιακές αυτοκρατορίες, σ. 121-124 (εκτός από την παράγραφο: «Οι πρώτες χώρες που ανακαλύφθηκαν...προκολομβιανούς πολιτισμούς» που <u>παρουσιάζεται αναλυτικά</u> παρακάτω). Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτες -σ. 120 σχολικού βιβλίου, Τα ταξίδια των μεγάλων εξερευνητών -σ. 125 σχολικού βιβλίου, Πορτογαλικές και ισπανικές αποικίες. Συνθήκη της Τορντεζίλα Προτεινόμενη δραστηριότητα: Εντοπίζονται στον χάρτη και σχολιάζονται οι πορείες που ακολούθησαν οι μεγάλοι εξερευνητές και οι αποικιακές αυτοκρατορίες που συγκροτήθηκαν από τους Ευρωπαίους και τέλος συσχετίζονται με τη γλώσσα που κυριαρχεί	

στη Ν. Αμερική σήμερα.	
<u>Παρουσιάζονται αναλυτικά:</u> Κεφάλαιο VI Ενότητα 3, από την 3δ. Η κατάκτηση του Νέου Κόσμου και οι αποικιακές αυτοκρατορίες, σ. 123 μόνο η παράγραφος : «Οι πρώτες χώρες που ανακαλύφθηκαν...προκολομβιανούς πολιτισμούς» 3ε. Η Ευρώπη μετά τις Ανακαλύψεις, σ. 124-126 Υποστηρικτικό υλικό: Εικόνες -σ. 123 σχολικού βιβλίου, Οι ιθαγενείς του Σαν Σαλβαδόρ, -σ. 123 σχολικού βιβλίου, Ο Κορτές Πηγές -σ. 124 σχολικού βιβλίου, Μια φωνή διαμαρτυρίας για την τύχη των ιθαγενών, -σ. 126 σχολικού βιβλίου, Η σχετικότητα των πραγμάτων Διάγραμμα σ. 126 σχολικού βιβλίου, Η εισαγωγή πολύτιμων μετάλλων Πίνακας Η εξέλιξη του ιθαγενούς πληθυσμού της Κεντρικής Αμερικής, σχολικό βιβλίο <i>Μεσαιωνική και νεότερη Ιστορία. Β΄ Γυμνασίου</i>, σ. 111: http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B107/755/4963,22632/ Ταινίες - «1492: Χριστόφορος Κολόμβος», - «Ακόμα και η βροχή». Προτεινόμενη δραστηριότητα: Σχολιάζεται η στάση των ιθαγενών απέναντι στο πλήρωμα του Κολόμβου και η στάση της ομάδας Κορτές απέναντι στους ιθαγενείς. Διερευνώνται οι επιπτώσεις της κατάκτησης των Ισπανών στους ιθαγενείς, αλλά και οι οικονομικές μεταβολές που επιφέρει η εισαγωγή πολύτιμων μετάλλων στην Ευρώπη. Επίσης, διερευνώνται οι επιδράσεις των ανακαλύψεων σε διανοητικό επίπεδο, αλλά και σε πολιτικό επίπεδο. Σχολιάζεται το γεγονός ότι το εξεταζόμενο φαινόμενο χαρακτηρίστηκε ως <i>Ανακαλύψεις</i> με θετικό φυσικά πρόσημο, διότι κυρίαρχοι στον χώρο της ιστοριογραφικής παραγωγής ήταν οι Ευρωπαίοι. Συζητείται πώς θα χαρακτηριζόταν το φαινόμενο αυτό από τους Ευρωπαίους, εάν είχε συμβεί το αντίθετο. Συσχετίζεται με άλλα φαινόμενα τα οποία χαρακτηρίζονται με βάση την οπτική των οικονομικά και πνευματικά κυρίαρχων.	
Κεφάλαιο VI <u>Παρουσιάζεται αναλυτικά:</u> Ενότητα 4. Θρησκευτική Μεταρρύθμιση, 4α. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε κρίση, 4β. Η Μεταρρύθμιση του Λουθήρου, σ. 127-129 Υποστηρικτικό υλικό: Πηγές -σ. 127 σχολικού βιβλίου, Οι αδυναμίες της Εκκλησίας, -σ. 128 σχολικού βιβλίου, Συγχωροχάρτια, -σ. 128 σχολικού βιβλίου, Η επιστροφή στη Βίβλο, -σ. 129 σχολικού βιβλίου, Το προανάκρουσμα της Μεταρρύθμισης, -σ. 129 σχολικού βιβλίου, Τα βασικά σημεία της διδασκαλίας του Λουθήρου	

Εικόνες -σ. 128 σχολικού βιβλίου, Η εμπορευματοποίηση της αγωνίας των Χριστιανών, -σ. 129 σχολικού βιβλίου, Ο Λούθηρος συνοδευόμενος από πλήθος μαθητών του καίει τη βούλα του πάπα Προτεινόμενη δραστηριότητα: Εξηγείται η κρίση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, η αντίδραση των ανθρωπιστών σ' αυτήν κατά το πρώτο μισό του 16ου αιώνα και η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του Λούθηρου. Διερευνάται η επίδραση των ιδεών του ανθρωπισμού στη διαμόρφωση της θρησκευτικής σκέψης.	
<u>Παρουσιάζεται συνοπτικά :</u> Κεφάλαιο VI Ενότητα 4. Θρησκευτική Μεταρρύθμιση, 4γ. Η διάδοση της Μεταρρύθμισης, 4δ. Η Αντιμεταρρύθμιση, σ. 129-131 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης σ. 132 σχολικού βιβλίου, Ο θρησκευτικός χάρτης της Ευρώπης στα τέλη του 16^{ου} αι. Εικόνες σ. 131 σχολικού βιβλίου, Σκηνή από καύση στην πυρά, σ. 130 σχολικού βιβλίου, Ο Ιωάννης Καλβίνος, σ. 130 σχολικού βιβλίου, Η νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου Προτεινόμενη δραστηριότητα: Επισημαίνονται οι περιοχές που διαδίδεται η Μεταρρύθμιση. Σχολιάζονται τα μέτρα που παίρνει η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία εναντίον της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας. Για προέκταση της διδασκαλίας προτείνεται να δοθεί εργασία στο σπίτι με θέμα: Εβραίοι και θρησκευτική μισαλλοδοξία (Διωγμοί των Εβραίων). Υποστηρικτικό υλικό: -Χάρτης: Παράρτημα 5 -Σεφαραδίτες Εβραίοι: Πληροφορίες, ιστορία, διαγράμματα, χάρτες , φωτογραφίες https://en.wikipedia.org/wiki/Sephardi_Jews (λήμμα στα Αγγλικά, επειδή στα ελληνικά είναι πάρα πολύ φτωχό) -Το Διάταγμα της Αλάμπρας σύμφωνα με το οποίο οι Εβραίοι της Ιβηρικής είτε προσηλυτίζονταν στον Καθολικισμό είτε εκδιώχνονταν από την περιοχή https://en.wikipedia.org/wiki/Alhambra_Decree -Το περιεχόμενό του διατάγματος http://www.sephardicstudies.org/decreed.html -Για το γενετικό αποτύπωμα των Σεφαραδιτών Εβραίων στην Ιβηρική, ως αποτέλεσμα της πίεσης που εξασκήθηκε από την Ισπανική Ιερά Εξέταση https://www.newscientist.com/article/dn16200-spanish-inquisition-left-genetic-legacy-in-iberia -Η Ισπανία αναγνωρίζει το ιστορικό λάθος του 1492 και προσκαλεί Σεφαραδίτες στη χώρα, προσφέροντας διπλή υπηκοότητα. http://www.economist.com/news/europe/21596963-offer-right-past-wrong-may-not-lead-huge-influx-people-1492-and-all	

<u>Παρουσιάζεται αναλυτικά:</u> Κεφάλαιο VI Ενότητα 4, 4ε. Οι συνέπειες της Μεταρρύθμισης, σ. 131-132 Υποστηρικτικό υλικό: <i>Χάρτες</i> - σ. 132 σχολικού βιβλίου, Ο θρησκευτικός χάρτης της Ευρώπης στα τέλη του 16^{ου} αι., σε συνδυασμό και με τον χάρτη της - σ. 119 σχολικού βιβλίου, Η διάδοση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού στην Ευρώπη Προτεινόμενη δραστηριότητα: Σχολιάζεται η εικόνα που αποτυπώνεται στον θρησκευτικό χάρτη της Ευρώπης και συσχετίζεται με τις οικονομικές (καπιταλιστικό σύστημα), πολιτικές (κοινοβουλευτικό σύστημα) και πνευματικές-διανοητικές (τυπογραφία, διεύρυνση των οριζόντων κτλ.) εξελίξεις των περιοχών.	
<u>Παρουσιάζεται συνοπτικά :</u> Κεφάλαιο VI Ενότητα 5. Η Ανατολή υπό την Οθωμανική κυριαρχία, 5α. Η επέκταση των Οθωμανών στην Ανατολική Ευρώπη και στη Μεσόγειο, 5β. Ελληνισμός και Δύση, 5γ. Η εθνολογική σύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η κεντρική εξουσία, σ. 133-141 Υποστηρικτικό υλικό: <i>Πηγές</i> -σ. 135 σχολικού βιβλίου, Κρίσεις για τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, -σ. 141 σχολικού βιβλίου, Τα διανεμητικό σύστημα και ο ρόλος της κοινότητας <i>Χάρτης</i> σ. 136 Πολεμικές επιχειρήσεις στην ελληνική χερσόνησο κατά το Β΄ μισό του 16^{ου} αι. <i>Εικόνες</i> -σ. 139 σχολικού βιβλίου, Η μοίρα των αμάχων, -σ. 140 σχολικού βιβλίου, Ο Γ. Σχολάριος συνομιλεί με το Μωάμεθ Β΄, -σ. 141 σχολικού βιβλίου, Το παιδομαζώμα, -σ. 141 σχολικού βιβλίου, Τα πληρώματα του οθωμανικού στόλου (λεβέντες), -σ. 140 σχολικού βιβλίου, Κατά τους δύο πρώτους μετά την άλωση αιώνες, -σ. 141 σχολικού βιβλίου, Το λιμάνι της Σύρου, -σ. 141 σχολικού βιβλίου, Η Πορταριά, ένα από τα χωριά του Πηλίου Προτεινόμενη δραστηριότητα: Σχολιάζονται οι κρίσεις που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς για τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου και τα δεδομένα του χάρτη. Συζητείται η μοίρα των αμάχων διαχρονικά. Σχολιάζεται η απονομή προνομίων, η σημασία που είχε η ανάδειξη του Πατριάρχη ως εθνάρχη των ορθοδόξων χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο θεσμός του παιδομαζώματος, του εξισλαμισμού, της υποχρεωτικής ναυτολόγησης Ελλήνων και των κοινοτήτων, καθώς και η οικονομική κατάσταση των ελληνικών περιοχών.	
<u>Παρουσιάζεται συνοπτικά :</u> Κεφάλαιο VI	

Ενότητα 6. Η μέση και ύστερη Λατινοκρατία στον Ελλαδικό χώρο και στην Κύπρο, σ. 142-145 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης σ. 143 σχολικού βιβλίου, Η Κύπρος το 1628 Εικόνες -σ. 144 σχολικού βιβλίου, Σφακιανός πολεμιστής, -σ. 145 σχολικού βιβλίου, Η πόλη της Κέρκυρας Προτεινόμενη δραστηριότητα: Αναφέρονται οι βασικότερες δυτικές κτήσεις (Κύπρος, Κρήτη, Επτάνησα) και επισημαίνεται η πολιτισμική διαφοροποίηση των βενετοκρατούμενων και τουρκοκρατούμενων περιοχών και αναζητούνται οι λόγοι της διαφοροποίησης.	
<u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> Κεφάλαιο VI Ενότητα 7. Ο ανταγωνισμός των ευρωπαϊκών δυνάμεων και ο Τριακονταετής Πόλεμος, σ. 146-148 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης σ. 147 σχολικού βιβλίου, Η Ευρώπη μετά τη συνθήκη της Βεστφαλίας Εικόνα σ. 147 σχολικού βιβλίου, Ο κήρυκας της ειρήνης Πηγή σ. 148 σχολικού βιβλίου, Τα δεινά του πολέμου Προτεινόμενη δραστηριότητα: Σχολιάζεται η πρόσληψη του τέλους του Τριακονταετούς πολέμου από τους Ευρωπαίους του 17^{ου} αιώνα. Εντοπίζονται οι αλλαγές αναφορικά με τη συγκρότηση των κρατών της Ευρώπης και συσχετίζονται με τη Θρησκευτική Μεταρρύθμιση.	
Κεφάλαιο VI Ενότητα 8. Ο πολιτισμός της Αναγέννησης και Κεφάλαιο VII, Ενότητα 7. Η πνευματική ζωή κατά το 17^ο και 18ο αι. (προκειμένου να γίνει η μετάβαση στον 18^ο αιώνα) <u>Παρουσιάζεται συνοπτικά</u> ο πολιτισμός της Αναγέννησης με λέξεις –κλειδιά, που αφορούν ζητήματα τα οποία δεν έχουν αναφερθεί κατά την εξέταση προηγούμενων ενοτήτων, όπως: α) αναφορικά με τα Γράμματα και τις επιστήμες: Μακιαβελισμός, β) αναφορικά με τις τέχνες: Μιχαήλ Άγγελος, Τιτσιάνο, Δομίνικος Θεοτοκόπουλος ή El Greco, Ντύρερ, Ιερώνυμος Μπος, Πήτερ Μπρέγκελ, και σχολιασμός έργων τους. Επίσης, προκειμένου να γίνει η μετάβαση στον 18 αιώνα, προτείνεται να παρουσιαστεί συνοπτικά η ανάπτυξη της <u>φιλοσοφίας και των επιστημών</u> τον 17^ο αιώνα με λέξεις κλειδιά: α) φιλοσοφία: εμπειρισμός –Βάκων, ορθολογισμός – Καρτέσιος, Λοκ -πρόδρομος του Διαφωτισμού με τις ιδέες του για τις ατομικές ελευθερίες, Σπινόζα- πανθεϊστής, β) φυσικές επιστήμες:	

ανάκληση γνώσεων σχετικά με Κοπέρνικο, Παράκελσο και Βεζάλ των οποίων το έργο θα συνεχίσουν οι Κέπλερ (νόμοι της κίνησης των πλανητών) και Γαλιλαίος (ολοκλήρωση θεωρίας Κοπέρνικου). Αναφορά στον Νεύτωνα (νόμοι παγκόσμιας έλξης), τον Καρτέσιο (αναλυτική γεωμετρία), τον Λάιμπνιτς (απειροστικό λογισμό), τον Πασκάλ (νόμοι ατμοσφαιρικής πίεσης, ισορροπίας των υγρών κ.ά.). γ) Επίσης να παρουσιαστεί συνοπτικά η ανάπτυξη των εικαστικών τεχνών τον 17^ο αιώνα – με λέξεις κλειδιά: Μπαρόκ (τέχνη των ηγεμόνων και της καθολικής εκκλησίας), Καραβάτζο, Ρούμπενς, Ρέμπραντ, Βελάσκεθ, κλασικισμός (ανάκτορα Βερσαλλιών και άλλα ευρωπαϊκά ανάκτορα). Σχολιασμός εικόνων.	
VII. Από τη συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) έως το συνέδριο της Βιέννης (1815)	13 ώρες
Κεφάλαιο VII, Ενότητα 7. Η πνευματική ζωή κατά το 17^ο και 18ο αι. <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά</u> οι εξελίξεις στη Φιλοσοφία, τις επιστήμες και την τέχνη κατά τον 18^ο αιώνα με λέξεις κλειδιά: α) στη <u>Φιλοσοφία</u>: εμπειρισμός, γνωσιολογία, υλιστές φιλόσοφοι, αμφισβήτηση ορθολογισμού από Κάντ, ευρύτητα ενδιαφερόντων των Γάλλων φιλοσόφων, και β) στις <u>επιστήμες</u>: η ανάπτυξη θετικών επιστημών και η υποστήριξη εφαρμογών τους από κυβερνήσεις οδήγησαν σε διεύρυνση πνευματικών οριζόντων, αλλά και βελτίωση της ζωής σε πρακτικό επίπεδο, Φραγκλίνος (ηλεκτρισμός, αλεξικέραυνο), Βόλτα (γαλβανική στήλη), Βατ (ατμομηχανή), αδελφοί Μογκολφιέ (αερόστατο), Λαβουαζιέ (αρχή αφθαρσίας της ύλης), Λαμάρκ (θεωρία εξέλιξης των ειδών), Μπυφόν (θεωρία γεωλογικής εξέλιξης), Φερενάιτ – Κέλσιος- Ρεωμύρ (θερμόμετρα). γ) στις τέχνες: ροκοκό (τέχνη αστικής τάξης - πλουσίων εμπόρων και τραπεζιτών) Συνδέονται αυτές οι εξελίξεις με το ευρύτερο ιδεολογικό κίνημα της εποχής, τον Διαφωτισμό.	
<u>Παρουσιάζεται αναλυτικά</u>: Κεφάλαιο VI Ενότητα 1. Ο Διαφωτισμός, σ. 160-166 α) Υποστηρικτικό υλικό: Εικόνα σ. 161 σχολικού βιβλίου, Βολταίρος Πηγές -σ. 160 σχολικού βιβλίου, Ανεκτικότητα, -σ. 160 σχολικού βιβλίου, Περί ανεξαρτησίας, -σ. 161 σχολικού βιβλίου, Στον ουρανό από όποιο δρόμο θέλει ο καθένας Προτεινόμενη δραστηριότητα: Σχολιάζονται τα επιχειρήματα και οι απόψεις του Βολταίρου σχετικά με την ανεξιθρησκία και την πνευματική ανεκτικότητα και συνδέονται, με ανάκληση αποκτηθέντων γνώσεων, με την εξέλιξη των επιστημών. Συζητείται κατά πόσο υποχώρησε ο θρησκευτικός φανατισμός, κατά πόσο σήμερα το αίτημα των Διαφωτιστών για ανεξιθρησκία και πνευματική ανεκτικότητα έχει ικανοποιηθεί. Με την ανάκληση και πρόσφατα αποκτηθέντων γνώσεων (Η συγκρότηση των κρατών και η αιχμαλωσία της Αβινιόν, η διάδοση της	

Μεταρρύθμισης) τίθεται το ερώτημα γιατί η Αγγλία δίνεται ως παράδειγμα (στην πηγή, Στον ουρανό από όποιο δρόμο θέλει ο καθένας, σ. 161).

β) Υποστηρικτικό υλικό:

Εικόνες

σ. 161 σχολικού βιβλίου, Μοντεσκιέ, Ρουσσό

Πηγές

- σ. 161 σχολικού βιβλίου, Ελευθερία και διάκριση των εξουσιών,
- σ. 161 σχολικού βιβλίου, Για μια δημοκρατική διακυβέρνηση του λαού,
- σ. 162 σχολικού βιβλίου, Τι είναι η Γενική Βούληση,
- σ. 162 σχολικού βιβλίου, Η δύναμη των Νόμων,
- σ. 190 σχολικού βιβλίου, Νόμος, Ελευθερία και Ισότητα,
- σ. 190 σχολικού βιβλίου, Η πολιτική εξουσία και η ελευθερία των πολιτών,
- σ. 190 σχολικού βιβλίου, Ο αγγλικός κοινοβουλευτισμός
- Βλ. και **Παράρτημα 6:** Διαφωτισμός, Κείμενο 1 και Κείμενο 2

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Σχολιάζεται η σχέση της διάκρισης των εξουσιών με τα απαράγραπτα δικαιώματα του ανθρώπου, η επιχειρηματολογία του Μοντεσκιέ σχετικά με τη διάκριση των εξουσιών ως βασική προϋπόθεση της ελευθερίας. Επισημαίνεται το πολίτευμα που συνάδει με τη διάκριση των εξουσιών και το πολίτευμα που βρίσκεται στον αντίποδα καθώς και το κοινωνικό συμβόλαιο, η παραβίαση του οποίου σύμφωνα με τον Λοκ νομιμοποιεί την αντίσταση του λαού ακόμη και την επανάσταση. Επίσης, επισημαίνεται η δύναμη του λαού, στη βούληση του οποίου υποτάσσεται κάθε κυβέρνηση, καθώς και ο σεβασμός στους νόμους, δημιουργός των οποίων είναι ο λαός μέσω της νομοθετικής εξουσίας (εκλογές, ψήφος, κοινοβουλευτισμός). Σχολιάζεται η σχέση ελευθερίας και ισότητας. Συζητείται κατά πόσο ο εξανθρωπισμός της ποινικής δικαιοσύνης και η κατάργηση της δουλείας συνάδουν με τις απόψεις του Βολταίρου και του Ρουσσό για την πολιτική και την κοινωνία.

γ) Υποστηρικτικό υλικό:

Πηγές

- σ. 162 σχολικού βιβλίου, Η πορεία προς τη γνώση,
- σ. 192 σχολικού βιβλίου, Ο καλλιτέχνης και η ηθική,
- σ. 193 σχολικού βιβλίου, Η αισθητική παιδεία του λαού

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Σχολιάζεται η μέθοδος διδασκαλίας που προτείνει ο Ρουσσό, η επιχειρηματολογία που αναπτύσσει, η σημασία της για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης, η σχέση αυτής της μεθόδου με τη διερευνητική –ανακαλυπτική μέθοδο και το κατά πόσο αυτή είναι κυρίαρχη στο εκπαιδευτικό σύστημα μετά από δύο αιώνες. Επίσης, σχολιάζεται το κατά πόσο οι απόψεις του Ρουσσό για την παιδεία συνάδουν με τις απόψεις του για την πολιτική και την κοινωνία. Σχολιάζονται οι απόψεις του Σίλερ για τη σχέση της αισθητικής παιδείας με την πολιτική και ηθική στάση.

δ) Υποστηρικτικό υλικό:

Εικόνες

- σ. 162 σχολικού βιβλίου, Ένα «καφέ» χώρος διάχυσης των ιδεών,
- σ. 163 σχολικού βιβλίου, Συγκέντρωση στο σαλόνι της πλούσιας αστής μαντάμ Ζοφρέν,
- σ. 163 σχολικού βιβλίου, Η πρώτη σελίδα της Εγκυκλοπαίδειας,
- σ. 163 σχολικού βιβλίου, Σύγχρονες τεχνικές στην αγροτική καλλιέργεια-Εικόνα από την Εγκυκλοπαίδεια,

-σ. 191 σχολικού βιβλίου, Χιμείο του 18^{ου} αι.,

Πηγή

σ. 163 σχολικού βιβλίου, Η αρετή

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Σχολιάζονται τα μέσα διάδοσης του ιδεών του Διαφωτισμού, ο ορισμός της νέας σημασίας παλιότερων όρων, όπως η αρετή, ο ρόλος των λεξικών και ο τρόπος οργάνωσης της επιστημονικής εργασίας.

Με αφορμή την εμφάνιση, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, του καλλιτεχνικού κινήματος του *Ρομαντισμού*, που θα κυριαρχήσει στο α' μισό του 19^{ου} αι. (βλ. πίνακα του Γκόγια σ. 196 σχολικού βιβλίου, Η εκτέλεση των εξεγερμένων της 3^{ης} Μαΐου 1808 στη Μαδρίτη), και του πνευματικού κινήματος *Θύελλα και Ορμή*, συζητείται η αμφισβήτηση του ορθολογισμού, θεμέλιου λίθου της νεοτερικότητας, και η εμφάνιση των σύγχρονων μεταμοντέρνων προσεγγίσεων.

στ) Υποστηρικτικό υλικό:

Εικόνα

σ. 165 σχολικού βιβλίου, Ευγ. Βούλγαρης, Ρ. Βελεστινλής, Αδ. Κοραής,

Πηγές

-σ. 164 σχολικού βιβλίου, «Να αναλάβη το πεπτωκός ελληνικόν γένος»,

-σ. 166 σχολικού βιβλίου, «Έως τότε, ώ Έλληνες, να πλανώμεθα;»

-σ. 165 σχολικού βιβλίου, Μέση οδός

Πίνακας

βλ. **Παράρτημα 6:** Διαφωτισμός (πίνακας)

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Σχολιάζονται οι απόψεις που διατυπώνει ο Ρήγας αναφορικά με το γνωστικό πεδίο με το οποίο ασχολείται, τη σχέση του πεδίου αυτού με την ορθολογική σκέψη, τη μέθοδο που ακολουθεί, τη σύνδεση δυτικής σκέψης (ορθολογισμός) και απελευθέρωσης. Συζητείται η άποψη και τα επιχειρήματα του Ρήγα σχετικά με το ότι η απελευθέρωση δεν προσφέρεται από τρίτους, αλλά κερδίζεται από τους άμεσα ενδιαφερόμενους και το κατά πόσο η άποψή του αυτή επαληθεύεται με ιστορικά δεδομένα μέχρι σήμερα. Επισημαίνεται ότι αναφερόταν σε κοινό αγώνα όλων των λαών της Βαλκανικής εναντίον του δυνάστη. Σχολιάζονται οι πολιτικές, κοινωνικές και γλωσσικές ιδέες του Κοραή (μέση οδός), η άποψή του για τη σημασία της παιδείας στον αγώνα ενάντια στην εκμετάλλευση και την αδικία, καθώς και το περιεχόμενο του όρου «μετακένωση». Σχολιάζεται ο ρυθμός εκδόσεων διαφόρων βιβλίων. Αναφέρονται οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Προϊδεασμός αναφορικά με το κατά πόσο οι απόψεις του Νεοελληνικού Διαφωτισμού που θα προετοιμάσουν την Ελληνική Επανάσταση θα αποτελέσουν και το ιδεολογικό πλαίσιο του νεοελληνικού κράτους.

Παρουσιάζεται αναλυτικά:

Κεφάλαιο VI

Ενότητα 2. **Οικονομικές εξελίξεις: Οι απαρχές της βιομηχανικής επανάστασης, οι οικονομικές θεωρίες**, σ. 167-169

α) Υποστηρικτικό υλικό:

Εικόνες

σ. 167 σχολικού βιβλίου, Ένα αγγλικό ορυχείο γαιάνθρακα τέλη 18^{ου} αι.,
σ. 169 σχολικού βιβλίου, Ένας σιδηρόδρομος στην Αγγλία στις αρχές του 19^{ου} αι.

βλ. και **Παράρτημα 7β** (powerpoint *Βιομηχανική επανάσταση στην Ιστοσελίδα του ΙΕΠ*;) εργασία σε οικοτεχνικό περιβάλλον, «Κλώστρια Τζένη», εργασία με μηχανές, μηχανές, ανθρακωρυχείο του 1800 και του 1910, ναυπηγείο-κατασκευή εμπορικού πλοίου, ταξιδιωτική άμαξα, Από τη βιοτεχνία στη βιομηχανία.

Φυσικά θα μπορούσε να αναζητηθούν ανάλογες εικόνες στο διαδίκτυο.

Πίνακας

βλ. και **Παράρτημα 7β**: (powerpoint *Βιομηχανική επανάσταση*) πίνακας εξέλιξης ευρωπαϊκού πληθυσμού,

Διάγραμμα

σ. 167 σχολικού βιβλίου, Ο πληθυσμός της Αγγλίας τον 18^ο αι. και διάγραμμα για τον πληθυσμό της Ευρώπης (παράρτημα 7β, powerpoint *Βιομηχανική Επανάσταση*)

Πηγές

-Β. Κρεμμυδάς, *Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16^{ος}—20^{ος} αι.)*, σ. 167, Βλ. παράρτημα 7 α: Βιομηχανική επανάσταση, Κείμενο 3

-Tocqueville, *Oeuvres complètes*, Βλ. παράρτημα 7 α: Βιομηχανική επανάσταση, Κείμενο 4

-Hobsbawm, Η εποχή των επαναστάσεων, Βλ. παράρτημα 7 α: Βιομηχανική επανάσταση, Κείμενο 5

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Με τη χρήση του πίνακα (σ. 126) που αφορά το τριγωνικό εμπόριο και την ανάκληση αποκτηθέντων γνώσεων, συνδέεται το φαινόμενο της βιομηχανικής επανάστασης με τις εξελίξεις που προηγήθηκαν σε επίπεδο δημογραφικό, οικονομικό, κοινωνικών σχέσεων και νοοτροπιών, πολιτικό, αλλά και σε επίπεδο πρακτικό, με την επισήμανση ότι οι μέχρι τώρα οικονομικές εξελίξεις θα λάβουν, στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, τη μορφή ριζικών μεταβολών.

Σχολιάζεται η δημογραφική εξέλιξη της Ευρώπης και της Αγγλίας. Σχολιάζεται η εικόνα που αφορά εργασία σε οικοτεχνικό περιβάλλον και συγκρίνεται με εικόνες που αφορούν εργασία σε χώρους με μηχανές ως προς: τον χώρο, τα εργαλεία, τους εργάτες, τις συνθήκες εργασίας, τις πηγές ενέργειας, ώστε να αναδειχθούν οι αλλαγές που επιφέρει η εισαγωγή μηχανών στον τρόπο παραγωγής στα τέλη του 18^{ου} αιώνα σε σχέση με το προηγούμενο διάστημα. Αναδεικνύονται οι διαφορές που παρατηρούνται στην οργάνωση των ανθρακωρυχείων ανάμεσα στο 1800 και 1910 και συγκρίνεται ο άνθρακας – ατμός με τη ζωική, αιολική και υδάτινη ενέργεια στη μεταφορά και τη μεταποίηση. Συγκρίνονται τα παλιά με τα νέα μέσα μεταφοράς ως προς τον όγκο των μεταφερόμενων ανθρώπων και προϊόντων, την ταχύτητα, τον χρόνο του ταξιδιού, την άνεση, την αντίληψη για τον χρόνο και τον τόπο. Επιστημαίνεται ο υποτυπώδης καταμερισμός εργασίας κατά την ναυπήγηση πλοίου, που παραπέμπει σε καθετοποίηση της παραγωγής, στη λεγόμενη αλυσίδα βιομηχανικής παραγωγής. Επιστημαίνονται (με βάση την εικόνα «Τρεις μηχανές») χαρακτηριστικά της εποχής, όπως δυνατότητα αναζήτησης της καλύτερης μηχανής, εξέλιξη της τεχνολογίας, εφευρέσεις. Σχολιάζεται ο ορισμός της βιομηχανικής επανάστασης: «μια αργόσυρτη, πολύχρονη και άνιση διαδικασία όπου η παραγωγή μετατοπίζεται από τα απλά χειροκίνητα εργαλεία σε πολύπλοκες μηχανές. Ξεκινώντας στα μέσα του 18^{ου} αιώνα στην Αγγλία, εξαπλώνεται τον 19^ο αιώνα και αλλού για να γίνει παγκόσμιο φαινόμενο».

β) Υποστηρικτικό υλικό:

Πηγές -σ. 168 σχολικού βιβλίου, Προστατευτισμός ή Μερκαντισμός – Κολμπερισμός, -σ. 168 σχολικού βιβλίου, Βασικές θέσεις των Φυσιοκρατών -Β. Κρεμμυδάς, <i>Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16^{ος}—20^{ος} αι.)</i>, σ.169, βλ. Παράρτημα 7α: Βιομηχανική επανάσταση, κείμενο 1, -Ι. Berend, <i>Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20^{ου} αιώνα: Τα οικονομικά καθεστώτα από το LaissezFaire στην Παγκοσμιοποίηση</i>, σ. 39, βλ. Παράρτημα 7α: Βιομηχανική επανάσταση, κείμενο 2. Προτεινόμενη δραστηριότητα: Αναζητείται η σχέση των όρων <i>Μερκαντισμός, προστατευτισμός και Κολμπερισμός</i>, διερευνώνται οι λόγοι για τους οποίους παρεμβαίνει το κράτος καθώς και οι μορφές που μπορεί να παίρνει η κρατική παρέμβαση. Επισημαίνεται ότι ο μερκαντισμός είναι συνυφασμένος με τον εμπορικό καπιταλισμό και ότι προς το τέλος του 18^{ου} αιώνα υποχωρεί αυτή η οικονομική θεωρία και πολιτική, γιατί την σκυτάλη από τους εμπόρους θα πάρουν οι βιομήχανοι. Σχολιάζεται το πώς οι φυσιοκράτες καταλήγουν στην οικονομική ελευθερία που προωπούν, τον οικονομικό φιλελευθερισμό και διερευνάται γιατί οι Γάλλοι οικονομολόγοι διαμορφώνουν αυτή την οικονομική αντίληψη. Σχολιάζονται οι αρχές του οικονομικού φιλελευθερισμού (οικονομικός ατομικισμός, ελευθερία συμβάσεων και καταμερισμός εργασίας, υπακοή στους αμετάβλητους νόμους που διέπουν την οικονομία π.χ. ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης) ο οποίος συσχετίζεται με την ανάπτυξη του καπιταλισμού και μάλιστα του βιομηχανικού.	
<u>Παρουσιάζεται συνοπτικά :</u> Κεφάλαιο VI Ενότητα 3.Η Αμερικανική Επανάσταση, 3α. Η Αγγλία και οι αποικίες της στην Αμερική 3β. Η ρήξη και ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας, σ.170-171 Υποστηρικτικό υλικό: Χάρτης των αγγλικών αποικιών σ. 170 σχολικού βιβλίου, Εικόνες -σ. 170 σχολικού βιβλίου, 2 Γιορτή τσαγιού της Βοστώνης, -σ. 171 σχολικού βιβλίου, Η Βοστώνη, -σ. 171 σχολικού βιβλίου, Η υπογραφή της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας, -σ. 171 σχολικού βιβλίου, Ένωση ή Θάνατος, -σ. 172 σχολικού βιβλίου, Η νίκη στο Γιορκτάουν Πηγή σ. 172 σχολικού βιβλίου, Απόσπασμα από τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας Προτεινόμενη δραστηριότητα: Εντοπίζονται (και με ανάκληση γνώσεων: ενότητα 3δ. Η κατάκτηση του Νέου Κόσμου και οι αποικιακές αυτοκρατορίες, σ. 126) τα αγγλικά εδάφη στη βόρεια Αμερική και ιδιαίτερα οι επαναστατημένες αποικίες. Αναφέρονται οι λόγοι αντίδρασης των Άγγλων αποίκων απέναντι στη μητρόπολη, η ψήφιση της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας, στο κείμενο της οποίας υπογραμμίζονται τα σημεία στα οποία αντανakλώνται οι πολιτικές ιδέες του Διαφωτισμού (αξιοποίηση και της ερώτησης 1 του εγχειριδίου στη σελίδα 175), ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας που θα διαρκέσει επτά χρόνια, ο ρόλος του Βεν. Φραγκλίνου και Θ. Τζέφερσον στην ιδεολογική-πολιτική καθοδήγηση και του Γ. Ουάσινγκτον στα στρατιωτικά θέματα και τέλος η αναγνώριση της ανεξαρτησίας των 13 αποικιών από την Αγγλία.	

<u>Παρουσιάζονται αναλυτικά:</u> Κεφάλαιο VI Ενότητα 3, 3γ. Η γέννηση ενός νέου κράτους, 3δ. Οι συνέπειες, σ.172-173 Υποστηρικτικό υλικό: Πηγή σ. 173 σχολικού βιβλίου, Ο Αμερικανός, ένας νέος άνθρωπος Προτεινόμενη δραστηριότητα: Σχολιάζεται ο ορισμός του Αμερικάνου από τον Κρέβεκερ και προσδιορίζονται τα νέα στοιχεία που επικαλείται: νέο κράτος (ταυτιζόμενο με ένα νέο έθνος), νέοι πολιτειακοί θεσμοί (ομοσπονδία, αβασίλευτη δημοκρατία,), νέες αρχές (πρακτική εφαρμογή των ιδεών του Διαφωτισμού - διάκριση των εξουσιών, Σύμβαση), νέος τύπος ανθρώπου που σκέφτεται και δρα καινοτομικά. Αναζητούνται επιδράσεις κυρίως πολιτικές σε άλλους λαούς: 19^{ος} αι. επαναστατικός άνεμος στη Λατινική Αμερική (Ισπανικές αποικίες) και στη Ευρώπη και αναφέρεται το Δόγμα Μονρόε. Αξιοποιείται η δραστηριότητα του εγχειριδίου η σχετική με την αναζήτηση αναλογιών στο απόσπασμα του Κρέβεκερ και στην περιγραφή των Αθηναίων στον Επιτάφιο (Θουκυδίδης, Ιστορία, Β, 37-40 και Α, 70). Άλλο υλικό που μπορεί να αξιοποιηθεί κατά την προσέγγιση της ενότητας: Jefferson in Paris (1995) https://www.youtube.com/watch?v=j21zhsKNWq0 Revolution (1985) Al Pacino https://www.youtube.com/watch?v=XOJpN9GnGw4 The Patriot (2000) https://www.youtube.com/watch?v=Dop2T92TXCw	
<u>Παρουσιάζεται αναλυτικά:</u> Κεφάλαιο VI Ενότητα 4. Η Γαλλική Επανάσταση και η Ναπολεόντεια περίοδος. 4^α. Η Γαλλία σε κρίση, 4β. Η έκρηξη της επανάστασης, 4γ. Η συνταγματική μοναρχία, 4δ. Η πορεία προς τη δημοκρατία και η ριζοσπαστική επανάσταση, σ. 174-179 4ζ. Ο χαρακτήρας και το έργο της επανάστασης, σ. 180-181 <u>Παρουσιάζονται συνοπτικά:</u> 4ε. Το τέλος της επανάστασης, 4στ. Η εποχή το Ναπολέοντα, σ. 179-180, 4η. Οι επιδράσεις στον ελληνικό και βαλκανικό χώρο, σ. 182-183. α) Υποστηρικτικό υλικό: Εικόνα σ. 173 σχολικού βιβλίου, Οι τρεις κοινωνικές τάξεις στη Γαλλία, Πηγές -σ. 174 σχολικού βιβλίου, Τι είναι η Τρίτη Τάξη -σ. 176 σχολικού βιβλίου, Άρθρα της Διακήρυξης Διάγραμμα-πίτα σ. 175 σχολικού βιβλίου, Η σύνθεση των Γενικών Τάξεων το 1789 Προτεινόμενη δραστηριότητα: Αναδεικνύονται οι κοινωνικές τάξεις και η σημασία της κάθε μιας σε επίπεδο	

οικονομικό και σε επίπεδο πολιτικής δράσης. Σχολιάζεται η σύνθεση της Τρίτης Τάξης, καθώς και η εικόνα που έχουν τα μέλη της για αυτήν. Με ανάκληση αποκτηθέντων γνώσεων (Η συγκρότηση κρατών και η αιχμαλωσία της Αβινιόν) συγκρίνεται η πορεία των τάξεων της Γαλλίας και Αγγλίας. Εντοπίζονται οι ιδέες του Διαφωτισμού που αντανακλώνται στο προτεινόμενο υλικό. Σχολιάζεται η αναφορά του Άρθρου 2 σχετικά με την αναγωγή της ιδιοκτησίας σε απαράγραπτο δικαίωμα του ανθρώπου.

β) Υποστηρικτικό υλικό:

Εικόνες

- σ. 175 σχολικού βιβλίου, Πορεία οπλισμένων γυναικών προς τις Βερσαλλίες,
- σ. 176 σχολικού βιβλίου, Η Άλωση της Βασιλίας,
- σ. 176 σχολικού βιβλίου, Ο λαός καταστρέφει τα σύμβολα των προνομίων,
- σ. 178 σχολικού βιβλίου, Η κατάληψη των ανακτόρων του Κεραμεικού από το λαό,
- σ. 178 σχολικού βιβλίου, Ο μεγάλος τρόμος,
- σ. 180 σχολικού βιβλίου, Γάλλοι πατριώτες τραγουδούν τη Μασσαλιώτιδα,
- σ. 180 σχολικού βιβλίου, Ο Ναπολέων διαβαίνει τις Άλπεις,
- σ. 196 σχολικού βιβλίου, Νταβίντ, Ο όρκος των Ορατίων.

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Σχολιάζεται η συμμετοχή του λαού στα τεκταινόμενα και ως εκ τούτου ο πρωταγωνιστικός ρόλος των μαζών και με βάση αποκτηθείσες γνώσεις (1.γ Η διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού: τύπος κτλ.) συνδέεται με τη σημασία της κοινής γνώμης για τις εξελίξεις. Παραλληλίζεται η δράση του λαού και του εθνικού στρατού και συνάγονται συμπεράσματα σχετικά με τη σημασία της έννοιας του Έθνους. Σχολιάζεται ο πίνακας που απεικονίζει τον Ναπολέοντα και αντιδιαστέλλεται ο ρόλος της προσωπικότητας του Ναπολέοντα με τον ρόλο των μαζών. Σχολιάζεται, επίσης, η ανάδειξη του γαλλικού νεοκλασικισμού ως καλλιτεχνικού ρεύματος που θα εκφράσει τις ηθικές και πολιτικές προσδοκίες της αστικής τάξης και ως εκ τούτου και τη Γαλλική Επανάσταση.

γ) Υποστηρικτικό υλικό:

Πηγή

- σ. 177 σχολικού βιβλίου, Η διαμαρτυρία του Μαρά

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Εντοπίζονται ιδέες του Διαφωτισμού που αντανακλώνται στην πηγή. Σχολιάζεται η διαμαρτυρία του Μαρά και συσχετίζεται με το γεγονός ότι στο Σύνταγμα του 1791 φαλκιδεύτηκε το αίτημα των επαναστατών για ισότητα, αφού δικαίωμα ψήφου αποκτούσαν μόνο όσοι κατείχαν περιουσία και πλήρωναν φόρο.

δ)Υποστηρικτικό υλικό:

Εικόνες

- σ. 178 σχολικού βιβλίου, Δαντόν, Ροβεσπιέρος,
- σ. 178 σχολικού βιβλίου, Ο μεγάλος τρόμος

Πηγή

- σ.177 σχολικού βιβλίου, Ο προβληματισμός για τον πόλεμο

Διάγραμμα –πίτα

- σ. 177 σχολικού βιβλίου, Η Σύνθεση της Νομοθετικής Συνέλευσης

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Σχολιάζεται η μετριοπαθής ή ριζοσπαστική στάση των δύο ηγετών με βάση τα συνθήματά τους που καταγράφονται στις λεζάντες καθώς και στη γραπτή πηγή. Συνδυάζεται η άποψη του Ροβεσπιέρου «Ο ναός της ελευθερίας πρέπει να ξανακτιστεί στα θεμέλια της δικαιοσύνης και της ισότητας» με την γκραβούρα «Ο μεγάλος τρόμος.». Επίσης, συνδυάζεται η άποψη τόσο του Μαρά όσο και του Μπρισσό για τον πόλεμο και την ειρήνη με το διάγραμμα-πίτα. Σχολιάζεται ο ρόλος των εφημερίδων την περίοδο της Επανάστασης. Εντοπίζονται οι επιδράσεις του Διαφωτισμού.

ε) Υποστηρικτικό υλικό:

Χάρτης της Ευρώπης μετά το Συνέδριο της Βιέννης σ. 182 σχολικού βιβλίου, *Εικόνα*

σ. 180 σχολικού βιβλίου, Το Συνέδριο της Βιέννης χορεύει

Προτεινόμενη δραστηριότητα:

Σχολιάζεται η εικόνα σε συνδυασμό με τον χάρτη εστιάζοντας στην πολιτική κατάσταση που διαμορφώνεται στην Ευρώπη με το Συνέδριο της Βιέννης.

Άλλο υλικό που μπορεί να αξιοποιηθεί κατά την προσέγγιση της ενότητας:

<http://www.exostispress.gr/article/vive-la-liberte-kai-alles-epanastatikes-fones-stin-megali-othoni-0>

<http://fresques.ina.fr/en-scenes/fiche-media/Scenes00405/ariane-mnouchkine-a-propos-de-1789.html>

<http://www.theatre-du-soleil.fr/thsol/nos-spectacles-et-nos-films/nos-spectacles/1789-1970/les-treteaux-de-l-histoire-1-1789,1157>

<https://www.youtube.com/watch?v=9ms9xAQxFSI>

<https://www.youtube.com/watch?v=2N7A7JUHODM>

<https://www.youtube.com/watch?v=fo2ZmJsBYZU> Danton (1983) (όλο το φιλμ με ελληνικούς υπότιτλους)

[https://en.wikipedia.org/wiki/La_Marseillaise_\(film\)](https://en.wikipedia.org/wiki/La_Marseillaise_(film)) La Marseillaise (1938), By Jean Renoir.

<http://www.dailymotion.com/video/x36i5ye> (δύλεπτο απόσπασμα- να συνδυαστεί με τους στίχους της Μασσαλιώτιδας- έννοια πατρίδας και έθνους στη νεοτερικότητα).

Οι Άθλιοι 1993

<https://www.youtube.com/watch?v=Oni72FI7xaw>

Les Miserables 2012 (Musical)

<https://www.youtube.com/watch?v=NvzgxKHYFlc>

Marat et Sade (1967) Peter Brook

<https://www.youtube.com/watch?v=RJc4l6pivgg>

Κεφάλαιο VI

Ενότητα 6. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι υποεπενότητες: **Η επαρχιακή διοίκηση και ο στρατός και Φυγόκεντρες τάσεις**, σ. 186-187

Παρουσιάζονται αναλυτικά, από τα στοιχεία που δηλώνουν την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η **επαρχιακή διοίκηση και ο στρατός** καθώς και **οι φυγόκεντρες τάσεις**

Υποστηρικτικό υλικό:

Πηγές

-σ. 187 σχολικού βιβλίου, Διοικητική και κοινωνική αποσύνθεση,

-σ. 187 σχολικού βιβλίου, Το τιμαριωτικό σύστημα,

-σ. 188 σχολικού βιβλίου, Η χώρα της συμφοράς, -σ. 186 σχολικού βιβλίου, Οι Διομολογήσεις Προτεινόμενη δραστηριότητα: Εντοπίζονται και σχολιάζονται οι αιτίες της κρίσης της επαρχιακής διοίκησης και του στρατού. Συσχετίζεται, το τιμαριωτικό σύστημα με το φεουδαλικό και τις πρόνοιες, με παράλληλη ανάκληση γνώσεων (Οικονομία και κοινωνία στη Δυτική Ευρώπη-Το σύστημα της φεουδαρχίας, Ο στρατός και ο θεσμός της πρόνοιας, Η οργάνωση του κράτους των Οθωμανών). Σχολιάζεται η πρόσληψη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τους Δυτικούς σε συνδυασμό με την οικονομική συμπεριφορά τους απέναντί της. Επίσης, με ανάκληση αποκτηθέντων γνώσεων συζητούνται οι αποσχιστικές τάσεις εστιάζοντας στο απελευθερωτικό όραμα του Ρήγα με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις επαναστατικές κινήσεις στα Βαλκάνια, την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας, τις αποσχιστικές κινήσεις πασάδων.	
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ για προέκταση της διδασκαλίας: Εξέταση του ρόλου των θεσμών (θεμάτων/πρόνοιες/φεουδαρχίας/τιμαριωτισμού) στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του βυζαντινού/δυτικού/οθωμανικού κόσμου.	

Παραρτήματα

Παράρτημα 1. Κοινωνία στο Βυζάντιο

Κείμενο 1:

οι Δαλασσηνοί ήταν γαιοκτήμονες, στρατιωτικοί διοικητές και κυβερνήτες επαρχίας, που διατηρούσαν στενούς δεσμούς με άλλες αριστοκρατικές οικογένειες. Ήταν πολύ περήφανοι για την ευγενική τους καταγωγή και είχαν αρκετή ισχύ ώστε να μη φοβούνται ακόμα και να αντιταχθούν στην αυτοκρατορική εξουσία. Ο Δαμιανός, ιδρυτής του οίκου, ήταν *μάγιστρος* και δούξτης Αντιόχειας το 996-998. Ο γιος του, Κωνσταντίνος, ... όπως ο πατέρας του, υπηρέτησε ως κυβερνήτης της Αντιόχειας. Ο αδελφός του, Θεοφύλακτος, διάσημος στρατηγός που κατέστειλε μια αριστοκρατική εξέγερση το 102, είχε στη σφραγίδα του τους τίτλους *ανθύπατος, πατρίκιος, θέσης* και δούξ της Αντιόχειας... Αργότερα, η εξουσία τους επεκτάθηκε και πέρα από την Αντιόχεια. Ο Ρωμανός, τρίτος γιος του Δαμιανού, ήταν *κατεπάνω* της Ιβηρίας, ενώ ο Θεόδωρος Δαλασσηνός έγινε τελικά δούξ των Σκοπίων... Η Άννα η Δαλασσηνή, κόρη του ... διοικητή της Ιταλίας, παντρεύτηκε τον Ιωάννη Κομνηνό. Γιος τους ήταν ο Αλέξιος Α΄, ιδρυτής της δυναστείας των Κομνηνών... ο Κωνσταντίνος Δαλασσηνός ζούσε στα κτήματά του αν και διέθετε αρχοντικό στην πρωτεύουσα...

Wharton Epstein, *Αλλαγές στον βυζαντινό πολιτισμό κατά τον 11^ο και 12^ο αιώνα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2004, σ. 108 –109

Κείμενο 2:

Ο Θεόδωρος Στυππειώτης ήταν ανώτερος αξιωματούχος στην Αυλή του Μανουήλ Α΄ και ασκούσε καθήκοντα γραμματέα (*γραμματικού*) του αυτοκράτορα. Ο Θεόδωρος Πρόδρομος τον εκθειάζει ως τον πιο έμπιστο γραμματέα του νεαρού Μανουήλ Α΄. Άρχισε να ασκεί κάποια επιρροή ως βοηθός του Ιωάννη Αγιοθεοδωρίτη, ευνοούμενου του αυτοκράτορα. Ανικανοποίητος από το ρόλο του έμπιστου υφισταμένου... Μηχανορραφώντας, κατόρθωσε να σταλεί ο Αγιοθεοδωρίτης διοικητής (*πραιτώρ*) στο θέμα της Ελλάδας και της

Πελοποννήσου. Ανεβαίνοντας βαθμιαία τα σκαλιά της ιεραρχίας, ο Στυππειώτης έφτασε στη θέση του *κανικλείου*, φύλακα δηλαδή του αυτοκρατορικού μελανοδοχείου. Ο *κανικλείος* δεν είχε υφισταμένους, και μοναδική αποστολή του ήταν να βαστάει ένα δοχείο με πορφυρό μελάνι όταν ο αυτοκράτορας υπέγραφε επίσημα έγγραφα της αυτοκρατορικής γραμματείας. Στο Βυζάντιο όμως, μια θέση κοντά στον μονάρχη ήταν πηγή εξουσίας ... Ο Στυππειώτης υπήρξε όμως με τη σειρά του θύμα μηχανορραφιών.

Wharton Epstein, *Αλλαγές στον βυζαντινό πολιτισμό κατά τον 11^ο και 12^ο αιώνα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2004, σ. 112

Κείμενο 3:

Η πολιτική αριστοκρατία παρουσίαζε περισσότερες εσωτερικές διαφορές απ' ό,τι η στρατιωτική. Περιλάμβανε κυρίως τις αριστοκρατικές οικογένειες που βρίσκονταν στην υπηρεσία του αυτοκράτορα, δικαστές, φοροεισπράκτορες, επικεφαλής των γραμματειών, οι οποίοι κατείχαν τα σχετικά αξιώματα από γενιά σε γενιά... Σε αντιδιαστολή με τη στρατιωτική αριστοκρατία, οι επιφανείς αυτοί κρατικοί αξιωματούχοι κατάγονταν κυρίως από την Κωνσταντινούπολη, την ηπειρωτική Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου ή τις παράκτιες πόλεις τη Μικράς Ασίας. Ορισμένες απ' αυτές τις οικογένειες είχαν ασκήσει στο παρελθόν εμπορικές ή βιοτεχνικές δραστηριότητες. Τα επώνυμά τους που μερικές φορές παράγονταν από τα επαγγέλματά τους (Σαπουνάδες, Φουρνατάριοι) ή από συνοικίες της Κωνσταντινούπολης (Ακροπολίται, Βλαχερνίται) μαρτυρούν το παρελθόν τους. Στην πολιτική αριστοκρατία συγκαταλέγονται και ορισμένοι ιδιαίτερα μορφωμένοι πολίτες, νομικοί, ρήτορες και θεολόγοι. Από αυτό ακριβώς το στρώμα προέρχονταν κατά κύριο λόγο ο ανώτερος κλήρος, οι επίσκοποι των επαρχιών και οι διάκονοι της Αγίας Σοφίας, που πλαισίωναν τον πατριάρχη.... Αν η θέση της στρατιωτικής αριστοκρατίας ήταν επισφαλής, αυτό ίσχυε ακόμη περισσότερο στην περίπτωση της πολιτικής αριστοκρατίας. Οι πολιτικοί αξιωματούχοι ήταν δυνατόν να προαχθούν, να υποβιβαστούν ή να απολυθούν, κατά την επιθυμία του αυτοκράτορα.

Wharton Epstein, *Αλλαγές στον βυζαντινό πολιτισμό κατά τον 11^ο και 12^ο αιώνα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2004, σ. 110-111

Ερώτηση:

Με βάση τα τρία παραθέματα να διακρίνετε τη διαστρωμάτωση που υπήρχε στη βυζαντινή αριστοκρατία και να προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά της κάθε ομάδας δίνοντας έμφαση στον τρόπο με τον οποίο ενισχύουν τη δύναμή τους και στις δραστηριότητές τους.

Παράρτημα 2.Το Σχίσμα του 1054

Κείμενο 1

«Ήταν το ίδιο διαποτισμένος (ο Μιχαήλ Κηρουλλάριος) με τη συνείδηση της υπεροχής του αξιώματός του, όπως και ο αντίπαλός του στη Ρώμη, και η συνείδηση αυτή ήταν συνυφασμένη με τέτοιο πάθος για δύναμη που δε δίσταζε να παραμερίζει κάθε εμπόδιο. Στο πλευρό του πάπα Λέοντα Θ' βρισκόταν όμως ο καρδινάλιος Ουμβέρτος ως αρχηγός της αδιάλλακτης αντιβυζαντινής παρατάξεως της Ρώμης. Στα πρόσωπα του Μιχαήλ Κηρουλλαρίου και του Ουμβέρτου συγκρούστηκαν δύο άνδρες τολμηροί και αδίστακτοι, που προχωρούσαν κατ' ευθείαν στο στόχο τους, έτοιμοι να αποκαλύψουν τις αιώνιες λανθάνουσες αντιθέσεις και να θέσουν τον κόσμο μπροστά σε ένα αμείλικτο δίλημμα. Η έριδα ξέσπασε χωρίς τη θέληση του αυτοκράτορα και χωρίς να υπολογισθεί η κατάσταση που επικρατούσε την εποχή εκείνη. Όταν η έριδα επεκτάθηκε σε δογματικά και λειτουργικά ζητήματα, τότε η κατάσταση έφθασε στο σημείο που η συνεννόηση να είναι εκ των προτέρων αδύνατη, γιατί εκεί η σύγκρουση κάλυπτε πια τη διδασκαλία και τα ήθη... παλαιά ζητήματα, που χώριζαν τα πνεύματα ήδη από την εποχή του Φωτίου ... Ενθαρρυμένοι από τη στάση του αυτοκράτορα, που φαινόταν πρόθυμος να θυσιάσει τον Πατριάρχη του για χάρη της φιλίας με τη Ρώμη, οι παπικοί απεσταλμένοι κατέθεσαν στις 16 Ιουλίου 1054 στην

αγία Τράπεζα της Αγίας Σοφίας μια βούλλα με αφορισμό κατά του Κηρουλλαρίου και των πιο επιφανών ομοφρόνων του. Στο μεταξύ ο Πατριάρχης με την υποστήριξη του κλήρου και του λαού, κατόρθωσε να μεταπείσει τον αμφίρροπο αυτοκράτορα και να του επιβάλει τη θέλησή του. Με τη συναίνεση του αυτοκράτορα συγκάλεσε λοιπόν μια σύνοδο, η οποία ανταπέδωσε τα ίδια και εκτόξευσε τον αφορισμό εναντίον των παπικών αντιπροσώπων. Η σημασία των γεγονότων αυτών έγινε στην ανθρωπότητα αργότερα αισθητή. Οι σύγχρονοι δεν έδωσαν σ' αυτά ιδιαίτερη προσοχή, πράγμα που ρίχνει παράξενο φως στις σχέσεις Ρώμης και Βυζαντίου την εποχή που προηγήθηκε. Οι άνθρωποι ήταν συνηθισμένοι στις διαφωνίες ανάμεσα στα δύο εκκλησιαστικά κέντρα. Ποιος θα μπορούσε τότε να διαισθανθεί ότι η ρήξη του 1054 θα είχε διαφορετικά αποτελέσματα από τις προηγούμενες έριδες και ότι ήταν το οριστικό σχίσμα, που θα ήταν αδύνατο πια να θεραπευθεί;»

J. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Ιστορικές Εκδόσεις ΣΤΕΦ. Δ. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, τ. Β', Αθήνα 1979, σελ. 223-225.

Παράρτημα 3α. Οι οικονομικές μεταβολές στη Δυτική Ευρώπη:

[το 3β: εικόνες σε powerpoint]

Κείμενο 1

(ο Άγιος Γοδρίκος του Φινσάλ) γεννήθηκε προς τα τέλη του 11^{ου} αιώνα, στο Λινκολνσάιρ, από φτωχούς αγρότες και από τα παιδικά του χρόνια αναγκάστηκε να επινοεί τρόπους για να ζήσει. Όπως πολλοί άλλοι δυστυχισμένοι κάθε εποχής, περιπλανιόταν στις παραλίες, καρτερώντας ναυάγια που τα ξέβραζε το κύμα. Ύστερα τον βλέπουμε, πιθανόν μετά από κάποιο καλό εύρημα, αυτοσχέδιο γυρολόγο να διατρέχει τη χώρα, φορτωμένος εμπορεύματα χαμηλής αξίας. Με τον καιρό μαζεύει μερικές δεκάρες και μια ωραία ημέρα προσχωρεί σε μια παρέα εμπόρων που τους συνάντησε στην πορεία των περιπλανησέων του. Την ακολουθεί από αγορά σε αγορά, από πανηγύρι σε πανηγύρι, από πόλη σε πόλη. Έχοντας γίνει έτσι επαγγελματίας έμπορος, γρήγορα βγάζει σημαντικά κέρδη που του επιτρέπουν να συνεταιριστεί με συναδέλφους, να ναυλώσει ένα πλοίο από κοινού μαζί τους και να το στείλει στις ακτές της Αγγλίας και της Σκωτίας, της Δανίας και της Φλάνδρας. Η εταιρεία πηγαίνει κατ' ευχήν. Οι δουλειές της συνίστανται στη μεταφορά τροφίμων στο εξωτερικό, εκεί όπου ξέρει ότι σπανίζουν, στην πώλησή τους και στην αγορά εμπορευμάτων, αυτά φροντίζει να τα μεταπουλήσει σε μέρη όπου παρουσιάζεται η μεγαλύτερη ζήτηση και όπου συνεπώς μπορεί να αποκομίσει τα υψηλότερα κέρδη. Μέσα σε λίγα χρόνια, αυτή η προνοητική πρακτική, να αγοράζει φτηνά και να πουλάει πολύ ακριβά, έκανε τον Γοδρίκο πάμπλουτο. Τότε ακριβώς, από άγγιγμα χάριτος, εγκαταλείπει απότομα τη ζωή που έκανε, χαρίζει την περιουσία του στους φτωχούς και γίνεται ερημίτης. ΑνρίΠιρέν, *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σ.129-130

Κείμενο 2

Αφήγηση ενός μοναχού γραμμένη το 1060 (διασκευή): Πρόκειται για έναν όμιλο πιστών που φτάνουν εν πομπή στη Γάνδη. Οι κάτοικοι βγαίνουν να τους απαντήσουν, «σαν σμήνος από μέλισσες». Στην αρχή οδηγούν τους πιστούς επισκέπτες στην εκκλησία της Αγίας Φαραϊλδης που βρίσκεται μέσα στο περίφραγμα *burgus*. Την επομένη, εξέρχονται απ' αυτό για να πάνε στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, προσφάτως χτισμένη μέσα στο *portus*. Φαίνεται λοιπόν ότι έχουμε να κάνουμε με την παράθεση δύο κέντρων κατοίκησης, διαφορετικής καταγωγής και χαρακτήρα. Το ένα, το παλαιότερο, είναι οχυρό. Το άλλο, το νεότερο, είναι τόπος εμπορίου. Και μόνο με τη βαθμιαία συγχώνευση αυτών των δύο στοιχείων, καθώς το πρώτο θα απορροφηθεί σταδιακά από το δεύτερο, θα γεννηθεί η πόλη.»

ΑνρίΠιρέν, *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003 σ. 156

Παράρτημα 4. Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453

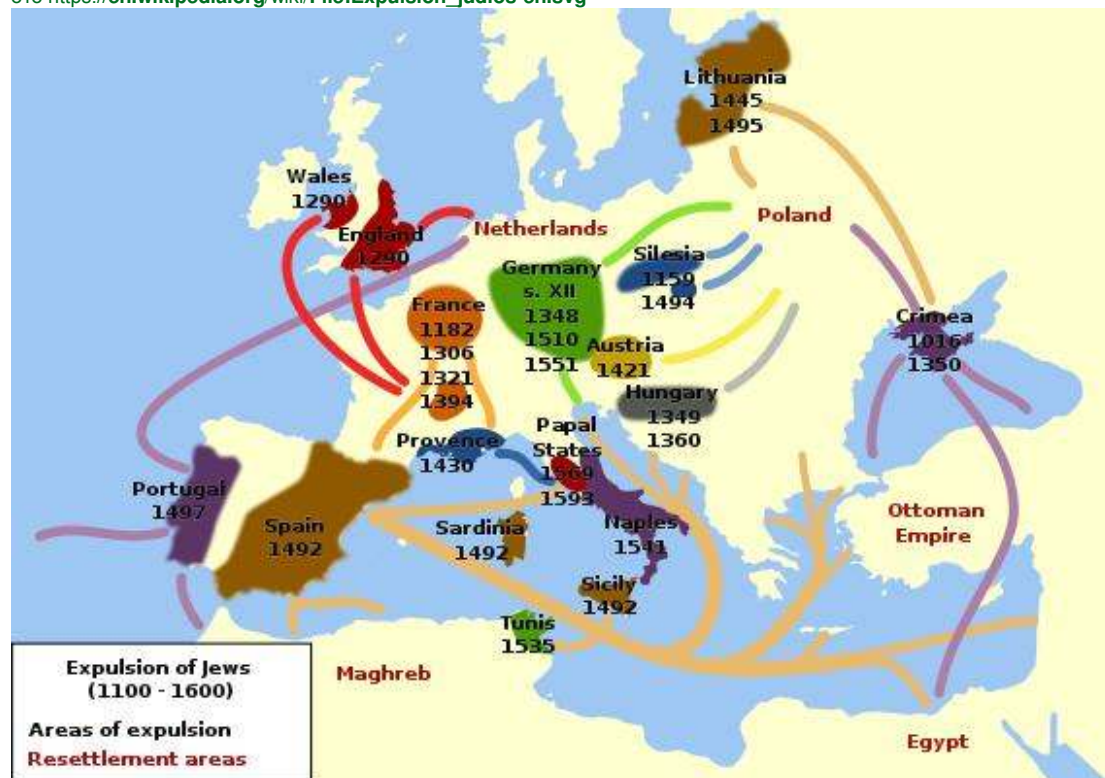
Κείμενο 1

... ο Βυζαντινός πολιτισμός εξακολούθησε να έχει μεγάλη επίδραση πάνω στους λαούς της Δυτικής Ευρώπης. Η επίδραση αυτή (του βυζαντινού πολιτισμού) άφησε βαθιά τα ίχνη της και για μια πολύ μεγάλη χρονική περίοδο στους Τούρκους και τους Έλληνες, στους Σέρβους και τους Βουλγάρους, τους Ρουμάνους και τους Ρώσους. Η βυζαντινή επίδραση στάθηκε πιο μακρόχρονη και περισσότερο δυνατή στη Ρωσία των τσάρων, που μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης ζήτησε να παίξει το ρόλο του κληρονόμου της Ρωμαϊκής Ανατολικής Αυτοκρατορίας. Ο γάμος του τσάρου Ιωάννη Γ΄ με τη Σοφία Παλαιολόγου το 1472 και η ενσωμάτωση του βυζαντινού δικέφαλου αετού ... συμβόλιζαν στην αντίληψη των κυβερνώντων το γεγονός πως η Μοσχοβίτικη Ρωσία είχε διαδεχθεί το Βυζάντιο. ... Η ορθοδοξία υποστηρίχθηκε σαν το αδιάσειστο θεμέλιο του κράτους.

Μ. Λεφτσένκο, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Αναγνωστίδης, Αθήνα 1980, σελ. 366.

Παράρτημα 5. Χάρτης, Διωγμοί των Εβραίων (1100-1600)

στο https://en.wikipedia.org/wiki/File:Expulsion_judios-en.svg

Παράρτημα 6. Διαφωτισμός

Κείμενο 1

...Η μοναρχία αποδυναμώνεται, όταν ο ηγεμόνας, συγκεντρώνοντας όλη την εξουσία στο πρόσωπό του, συγκεντρώνει το κράτος στην πρωτεύουσα, την πρωτεύουσα στην αυλή του και την αυλή αποκλειστικά στο πρόσωπό του. Η μοναρχική εξουσία φθείρεται, όταν τα ανώτερα αξιώματα του κράτους επιβραβεύουν την πιο χαμηλή στάθμη δουλικότητας, όταν ο ηγεμόνας δε σέβεται το λαό του και αντίθετα χρησιμοποιεί τα ευτελέστερα εργαλεία της αυταρχικής εξουσίας.

Ο κάθε πολίτης είναι ελεύθερος όταν διακατέχεται από το συναίσθημα ότι η ασφάλειά του είναι εξασφαλισμένη· το συναίσθημα αυτό εξασφαλίζεται όταν ο ένας πολίτης δεν έχει τίποτα να φοβάται από έναν άλλο πολίτη.

Όταν στο ίδιο πρόσωπο ή στο ίδιο κυβερνητικό σώμα βρίσκονται ενωμένες η νομοθετική και η εκτελεστική εξουσία δεν υπάρχει ελευθερία, γιατί υπάρχει κίνδυνος μήπως ο ηγεμόνας θεσπίσει τυραννικούς νόμους, τους οποίους θα προσπαθήσει να επιβάλει τυραννικά.

Το ίδιο δεν υπάρχει ελευθερία εάν η δικαστική εξουσία δεν είναι χωρισμένη από τη νομοθετική και την εκτελεστική. Εάν η δικαστική εξουσία ήταν ενωμένη με τη νομοθετική, τότε οι πολίτες θα βρίσκονταν στη διάθεση της κάθε αυθαιρεσίας και η ζωή και η ελευθερία τους θα απειλούνταν. Αυτό θα συνέβαινε γιατί ο δικαστής θα ήταν συγχρόνως και νομοθέτης. Το ίδιο αν η δικαστική εξουσία ήταν ενωμένη με την εκτελεστική, τότε ο δικαστής θα μπορούσε να μεταβάλλεται σε καταπιεστή των πολιτών.

Όλα θα ήταν χαμένα αν ο ίδιος άνθρωπος, ή το ίδιο συλλογικό όργανο από ευγενείς ή από τον λαό ασκούσε και τις τρεις εξουσίες, τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική.

Από Το Πνεύμα των Νόμων του Μοντεσκιέ

Κείμενο 2

Διακρίνω στο ανθρώπινο είδος δύο περιπτώσεις ανισότητας· μια, που την ονομάζω φυσική, γιατί έχει καθιερωθεί από τη φύση, και που συνίσταται στη διαφορά ανάμεσα στις ηλικίες, στην υγεία, στις σωματικές δυνάμεις και στις πνευματικές ή ψυχικές ιδιότητες· και μια δεύτερη, που θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε ηθική ανισότητα ή πολιτική, γιατί εξαρτάται από μια σύμβαση που έχει πραγματοποιηθεί ή το λιγότερο έχει επικρατήσει με τη συγκατάθεση των ανθρώπων. Αυτή συνίσταται στα διάφορα προνόμια που μερικοί απολαμβάνουν σε βάρος άλλων, όπως για παράδειγμα το να είναι περισσότερο πλούσιοι, να έχουν περισσότερα αξιώματα, να διαθέτουν περισσότερη (κοινωνική) δύναμη από τους άλλους ή ακόμα να κυριαρχούν επάνω τους.

Από το Πραγματεία για την καταγωγή και τα βάθη της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων του Ρουσσό

Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Πίνακας αριθμού εκδόσεων κατά τον 18^ο αιώνα

Αριθμός εκδόσεων ανά κατηγορία (περιεχομένου)								
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	1725	%	1750	%	1775	%	1800	%
Θρησκευτικά	80	(75)	163	(78)	318	(70)	395	(53)
Γραμματικά	10	(9)	13	(6)	46	(10)	104	(14)
Διάφορα	17	(16)	34	(16)	91	(20)	250	(33)
Σύνολο	107		210		455		749	

Κ. Θ. Δημαρά, Το σχήμα του Διαφωτισμού: Ιστορία Ελληνικού Έθνους τ. ΙΑ' σελ. 330.

Παράρτημα 7α. Βιομηχανική επανάσταση

[το 7β αφορά powerpoint]

Κείμενο 1

Ο *μερκαντιλισμός* είναι η θεωρία και, συγχρόνως, η οικονομική πολιτική που είχαν κυριαρχήσει για έναν περίπου αιώνα, λίγο μετά από τα μέσα του 17^{ου} έως λίγο μετά τα μέσα του επόμενου αιώνα: ήταν ένα συνολικό οικονομικό σύστημα με άμεσες πολιτικές προεκτάσεις – από τις οποίες δεν εξαιρείται ο πόλεμος -, το οποίο εφαρμόστηκε με διαφορετικό τρόπο σε κάθε χώρα και είχε ως τελικό στόχο να καταστήσει όσο γινόταν ευνοϊκότερο το εμπορικό ισοζύγιο των ευρωπαϊκών κρατών.

B. Κρεμμυδάς, *Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16^{ος}—20^{ος} αι.)*, τυπωθήτω ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ, Αθήνα 1997, σ. 169

Κείμενο 2

Πρώτα οι *φυσιοκράτες*, και ειδικότερα ο Φρανσουά Κεναί, άλλαξαν τον τρόπο σκέψης με επίθεση στη μερκαντιστική αντίληψη ότι, δηλαδή, η μοναδική πηγή πλούτου είναι το εμπόριο και το χρήμα. Αντίθετα, υπογράμμισαν το ρόλο του εδάφους και την παραγωγή αγαθών από τους εξαγωγικούς κλάδους στη δημιουργία του πλούτου. Στράφηκαν έντονα προς τη φιλελευθεροποίηση των συναλλαγών και την οικονομική ελευθερία.

I. Berend, *Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20^{ου} αιώνα: Τα οικονομικά καθεστώτα από το LaissezFaire στην Παγκοσμιοποίηση*, Gutenberg, Αθήνα 2009, σ. 39.

Κείμενο 3

...τέλος του 17^{ου} – αρχές 19^{ου} αιώνα παρατηρήθηκε μια πρωτόγνωρη επιτάχυνση της ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα του βίου, στην οικονομία, στην κοινωνία, στη σκέψη και στον πολιτισμό, στην πολιτική έκφραση. Παρατηρήθηκε συγκριτικά μεγάλη ευημερία των κοινωνιών και των ανθρώπων, παρατηρήθηκαν όμως και μεταβολές με επαναστατικά χαρακτηριστικά: αργά στην αρχή της περιόδου, ταχύτερα κατόπιν άρχισαν να αλλάζουν η μορφή και ο χαρακτήρας του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος τόσο ως προς την οργάνωση της εμπορικής όψης του, όσο και ως προς την εμφάνιση της νέας, επαναστατικής πλέον, πραγματικότητας της βιομηχανίας.

B. Κρεμμυδάς, *Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16^{ος}—20^{ος} αι.)*, τυπωθήτω ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ, Αθήνα 1997, σ. 167

Κείμενο 4

Περιγραφή του βιομηχανικού Μάντσεστερ στα 1835: «Ένας πυκνός, μαύρος καπνός καλύπτει την πολιτεία. (...) Μέσα από αυτόν τον δυσωδέστατο βορβορότοπο πηγάζει ο μεγαλύτερος ποταμός της ανθρώπινης βιομηχανίας ο οποίος, ακολούθως, γονιμοποιεί την οικουμένη. Από αυτόν τον ρυπαρό οχετό ρέει καθαρό χρυσάφι. Εδώ το ανθρώπινο πνεύμα τελειοποιείται και αποκτηνώνεται. Εδώ ο πολιτισμός παράγει τα θαύματα του και ο πολιτισμένος άνθρωπος ξαναγίνεται σχεδόν άγριος», Alexis de Tocqueville, *Oeuvres complètes: voyages en Angleterre, Irlande, Suisse et Algérie*, τόμος 5(2), Εκδόσεις Gallimard, Παρίσι 1958, σ 82.

Κείμενο 5

Αν η οικονομία του κόσμου, τον 19^ο αιώνα, δημιουργήθηκε κατά κύριο λόγο με την επίδραση της βρετανικής Βιομηχανικής Επανάστασης, η πολιτική και η ιδεολογία του διαμορφώθηκαν κυρίως με την επίδραση της Γαλλικής Επανάστασης. Η Βρετανία πρόσφερε το πρότυπο για τους σιδηροδρόμους και τα εργοστάσια, την εκρηκτική ύλη στον τομέα της οικονομίας, που τίναξε στον αέρα τις παραδοσιακές οικονομικές και κοινωνικές δομές του μη ευρωπαϊκού κόσμου

Ε. Hobsbawm, *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990, σ. 78.

Το με αρ. πρωτ. 148075/Δ2/13-09-2016 έγγραφο του ΥΠΠΕΘ καταργείται.

Οι διδάσκοντες να ενημερωθούν ενυπόγραφα.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΦΙΛΗΣ

Εσωτ. Διανομή

- Γραφείο Υπουργού
- Γραφείο Γεν. Γραμματέα
- Δ/νση Σπουδών, Προγρ/των & Οργάνωσης Δ.Ε., Τμ. Α'
- Αυτ. Δ/νση Παιδείας, Ομογ., Διαπολ. Εκπ/σης, Ξένων και Μειον. Σχολείων
- Διεύθυνση Θρησκευτικής Εκπ/σης
- Δ/νση Ειδικής Αγωγής και Εκπ/σης